

Літаратура і Мастацтва

ШТОТЫДНІВІК

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 19 студзеня 1990 г. № 3 (3517) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Гэтыя здымкі зроблены ў мінулую пятніцу ў Доме літаратара, дзе адбылося сапраўднае свята народнага мастацтва. Са сваімі песнямі, танцамі, абрадамі, атрыманымі ў спадчыну ад дзядоў і прадзедаў, знаёмілі прысутных лепшыя фальклорныя калектывы Гродзеншчыны.

Вечарына ў Доме літаратара — першая ў аглядзе скарбаў аўтэнтычнага фальклору, наладжаная Міністэрствам культуры БССР сумесна з Саюзам пісьменнікаў і Дзяржтэлерадыё рэспублікі. Гледачоў чакаюць сустрэчы з фальклорнымі калектывамі ўсіх абласцей Беларусі і горада Мінска.

Выступае танцавальны калектыў з в. Азьмінава Наншвудскага раёна.

На лудзе іграе А. Лось з в. Зарудзічы Смагонскага раёна.

Народныя музыкі з в. Раманавічы Дзятлаўскага раёна І. Глушкевіч і Л. Мішчэц. Фота Уд. КРУКА.

УНУМАРЫ:

Выбарчы клуб «ЛіМа»

2—3

«ЖЫВІ, АДРОДЖАНАЯ ПАМЯЦЬ!»

З устаноўчага з'езда Беларускага краязнаўчага таварыства

3

«ЧАГО НЕ БУДЗЕ Ў СЛОЎНІКУ...»

Артыкул В. ГРЫЦКЕВІЧА

5—6

Вершы

В. АКОЛАВАЙ,
П. ПРЫХОДЗЬКІ

Апавяданне

А. ВАСІЛЕВІЧ

8—9

«МУРАЎЁЎ—ВЕШАЛЬНІК»

Позірк у мінулае

13, 14—15

НАПЯРЭДАДНІ ПАДЗЕІ

ДЗЕЦЯМ ЧАРНОБЫЛЯ

Увечары 25 студзеня ў мінісім клубе імя Дзяржынскага будзе гучаць музыка ў выкананні юных віртуозаў з Масквы, Горнага, Мінска, лаўрэатаў усеаюзных і міжнародных конкурсаў.

Дабрачынны канцэрт у фонд дзяцей, якія пацярпелі ад чарнобыльскай катастрофы, арганізуе нядаўна створаная пры Музычным таварыстве БССР суполка «Метраном».

Дзецям дапамагаюць дзеці. Самаму маленькаму ўдзельніку канцэрта, вялчанчэлісту Колю Гімалетдзінаву — 7 гадоў. Ён пакарыў сваёй неспрэднасцю і майстэрствам не толькі суайчыннікаў, але і дрэздэнскіх слухачоў.

У праграме таксама выступленне вядомага 17-гадовага піяніста Аляксандра Мельніна, сту-

дэнта Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі габаіста Юрыя Лініна, лаўрэата еўрапейскага конкурсу маладых музыкантаў вучня ССМШ пры БДК Мікаэла Самсонава. Для аматараў духавых інструментаў будучы гучаць славуятыя труба Сяргея Наканетава і кларнет Жэні Пятрова, ансамбль флейтыстаў пад кіраўніцтвам Н. Аўраменкі, Мяркуецца, што пасля заканчэння сваіх гастролляў у ФРГ

прыедзе на канцэрт 17-гадовая скарыпачка Рэспіне Айрапедянц. Яе выступленне і выступленне скарыпачоў Алега Рылаткі і Паўла Мінева мае быць сюрпрызам для знаўцаў мастацтва.

Сустрэчы з юнымі выканаўцамі плануецца і на наступны дзень — з гэткімі ж дзецямі і падлеткамі, якія крочаць у свет музыкі.

Н. КАШТАНАВА,
студэнтка факультэта
журналістыкі БДУ
імя У. І. Леніна

Завяршаецца першы этап выбарчай кампаніі — вылучэнне кандыдатаў у народныя дэпутаты БССР і мясцовых Саветаў. Ужо цяпер відавочна, што колькасць прэтэндэнтаў значна перавышае колькасць дэпутацкіх мандатаў, асабліва па выбарах у Вярхоўны Савет рэспублікі. Сярод тых, каму выбаршчыкі ўжо аказалі свой давер, — нямала прадстаўнікоў творчай і навуковай інтэлігенцыі Беларусі.

Кандыдатамі ў народныя дэпутаты БССР названы, у прыватнасці, старшыня рэспубліканскай рады Таварыства беларускай мовы Ніл ГІЛЕВІЧ, галоўны рэдактар часопіса «Вясёлка» Уладзімір ЛІПСКІ, пісьменнікі Яўген БУДЗІНАС, Барыс САЧАНКА, Васіль ЯКАВЕНКА, намеснік галоўнага рэдактара газеты «Советская Белоруссия» Іосіф СЯРЭДЗІЧ, рэктар Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута Васіль ШАРАНГОВІЧ, дацэнт БДУ імя У. І. Леніна Геннадзь ГРУШАВІЧ, дырэктар інстытута радыёбіялогіі АН БССР Яўген КАНАПЛЯ, дацэнт Мінскага інстытута культуры

Ала САБАЛЕНКА, загадчык лабараторыі Інстытута фізікі АН БССР Юрый ХАДЫКА, навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі АН БССР Зянон ПАЗНЯК, выкладчыкі вышэйшых навуковых устаноў Вінцук ВЯЧОРКА, Сяргей МІХНОУ і іншыя.

На пленуме праўлення Саюза пісьменнікаў БССР, які адбыўся 17 студзеня, права выстаўці сваю кандыдатуру ад СП БССР для барацьбы за мандат народнага дэпутата рэспублікі атрымаў галоўны рэдактар штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

На канферэнцыі прадстаўнікоў працоўных калектываў выдавецтва «Полымя» кандыдатам у народныя дэпутаты БССР названы галоўны рэдактар часопіса «Крыніца» Уладзімір НЯКЛЯЕУ.

Многія з гэтых іменаў, дарэчы, называліся чытачамі «ЛіМа» ў іх адказах на анкету «Выбарчага клуба» штотыднёвіка.

Сёння пад гэтай рубрыкай мы друкуем матэрыялы, у якіх раскажэцца аб ходзе перадвыбарчай барацьбы ў так званай «глыбінцы».

стыя пытанні журналісцкая сцэна і прывяла мяне ў Налоцкі, цэнтр сельскага Савета, на тэрыторыю якой жыў больш як дваццаць тысяч чалавек.

«Па колькасці насельніцтва мы ці не першыя ў вобласці», — гаворыць старшыня сельскага Савета Уладзімір Іванавіч Зенчык. Крыху падумаўшы, з уомешкай пытаецца: «Ведаеце, як нас называюць? «Спальным вагонам» Мінска, — відаць, маючы на ўвазе, што праз Калодзішчы прабягае чыгунка Мінск — Орша. — З васьмі тысяч насельнікаў саміх Калодзішчаў, — працягвае Уладзімір Іванавіч, — ці не павола раніцою ад'язджае на працу ў сталіцу, а вечаром прыязджае дахаты на начуюку».

Старшыня скардзіцца на слабасільнасць сельскага Савета, гаворыць, што рэальная ўлада яго чыста ўяўная. Кажу Зенчыку пра маючае адбыцца прыняцце закона аб мясцовым самакіраванні. Ён скептычна махае рукою: «Пры нашым гадавым бюджэце ў 90 тысяч рублёў ніякі закон не дапаможа, калі ён не будзе эканамічна падмацаваны».

Багатых «спонсараў» на тэрыторыі Калодзішчанскага сельскага Савета няма і бюджэт свой ён збірае па рублях з падаходнага падатку, зямельнай рэнты і некаторых іншых крыніц. А між тым на балансе, гэта значыць, на поўным утрыманні сельскага Савета дзве пачатковыя школы, тры бібліятэкі, сельскі Дом культуры, не кажучы ўжо пра камунальную гаспадарку, якая штодня даецца старшынёў і знакі.

Уладзімір Іванавіч зайздросціць старшыням сельсаветаў, на тэрыторыі якіх знаходзяцца моцныя гаспадаркі. Маўляў, пры жаданні старшыня багатага калгаса можа дапамагчы сельскаму Савету і грашма,

і будаўнічымі матэрыяламі, працоўнай сілай. Але ж я асабіста неаднойчы быў сведкам таго, як зняважліва размаўляюць у калгаснай канторы са старшынёй мясцовага Савета, які прышоў нешта прасіць, як прыняжана сядзіць ён на краёчку крэсла, лісліва паглядаючы ў твар кіраўніку гаспадаркі — дасць ці не дасць?

Так, улада з адной пятачкай... Праўда, апошнім часам старшыням сельскіх Саветаў паводзілі зарплату, і цяпер той жа Уладзімір Іванавіч атрымлівае амаль прафесарскі аклад — 430 рублёў у месяц. Кажуць, што зроблена гэтае павышэнне, каб прывабіць людзей да савецкай (і партыйнай, як мы ведаем) работы...

Паскардзіўся мне старшыня на недэмакратычнасць многіх нашых законаў. Напрыклад, прыехаў чалавек на тэрыторыю сельскага Савета, каб купіць тут дом. Згодна з грамадскім заканадаўствам, ён на гэта мае права. А зямельнае заканадаўства рабіць гэта забараняе, бо ў чалавека няма мясцовай прапіскі. Але ж прапіска не будзе, пакуль не будзе жылля, а жыллё прыбодзе немагчыма, пакуль ён не прапішацца. Вось такое зачараванае кола.

Слухаю яго і думаю, што ва ўсім цывілізаваным свеце парадак гэты кваліфікаваўся б як парушэнне элементарных правоў чалавека. У нас правы тыя толькі на паперы...

ЦІ НЕ НА ГЭТАЙ глебе і выпявае недзвер людзей да сваёй роднай улады! Думалася мне пра гэта і на сходзе жыхароў Шыроцкай выбарчай акругі № 20, куды мы прыехалі з Уладзімірам Іванавічам Зенчыкам і старшынёй сельскай выбарчай камісіі Сяргеем Іванавічам Дзешуком. Сабралася ў клубе «Аграпрамэнерга» (як паскардзіўся Зенчык, гэта мінская арганізацыя, якая сельсавету не падпарадкоўваецца хоць знаходзіцца на яго зямлі)

ТАК СПАКАЙНЕЙ... ДЛЯ КАГО?

НЕЯК ТАК АТРЫМАЛАСЯ, што ў гарацкі спрэчак на XII сесіі Вярхоўнага Савета нашы прагрэсісты (вымаўляю гэтае слова без усялякай іроніі) не заўважылі, як іх апанентам удалося, не сустрэўшы пры гэтым прыкметнага процідзеяння, пакінуць у законе аб выбарах пункт аб правамернасці ўнясення ў выбарчы бюлетэнь **любой** колькасці кандыдатаў у дэпутаты. Гэтую міну запаволеннага дзеяння. Любоў — значыць і адной. Так што зноў мы пастаўлены перад рэальнасцю выбараў без выбару. Як некалі. Але ў той, сумнай памяці час, не тлумілі людзям галаву развагамі аб дэмакратыі. Усё ўсім тады было гранічна зразумела — ніякіх выбараў няма, ёсць толькі галасаванне. Нікога не цікавіла — за каго, бо ніхто і ні ў што не верыў. Але ж зараз мы пачалі верыць!..

Чую сярэдзіты вокрык: «Усё гэта эмоцыі, ніхто не забараняе людзям прапаноўваць на выбарчых сходах некалькі прэтэн-

дэнтаў у кандыдаты». «Не забараняе» — гэта святая праўда. Але ёсць тут адна «маленькая» хітрасць. Згодна з новым выбарчым законам, сход можа выбраць толькі аднаго кандыдата.

«Дэмакратычнасць» такога парадку асабліва яскрава праяўляецца ў час вылучэння кандыдатаў у народныя дэпутаты мясцовых Саветаў.

Днямі мне давялося пабыць у Калодзішчанскім сельскім Савеце Мінскага раёна. Вось якая «выбарчая» карціна вымалеўвалася там на дзень майго прыезду. З 30 акруг па выбарах дэпутатаў сельскага Савета ў 15 ужо былі праведзены сходы, на якіх вылучылі ўсяго шаснаццаць кандыдатаў. На тэрыторыі гэтага сельсавета размешчаны яшчэ і сем акруг па выбарах у раённы і дзве па выбарах у абласны Савет народных дэпутатаў. На пачатку выбарчых сходах па вылучэнні кандыдатаў у дэпутаты раённага Савета было зарэгістравана

на пяць чалавек, а ў абласны, на двух сходах — два кандыдаты. Адным словам, адзін чалавек на адзін мандат.

Мне даводзілася чуць гэтыя снабісцікія заўвагі: «Эт, сельсавет, райсавет, — якія розніца, як і каго туды выберуць, палітыку там не робяць...» Ой, робяць. Па маім перакананні, вельмі папулярны зараз перабудовачны лозунг «Уся ўлада Саветам» павінен набыць свой першасны сэнс перш за ўсё ў вёсцы, у так званай глыбінцы, бо менавіта вясковы жыхар у нас істаў у сацыяльным плане самая незабаронная. Паглядзіце, колькі іх, вёсак, дзе няма ні крамы, ні медпункта, ні лазні, дзе адзін наладжэ на ўсё селішча, дзе вясенню па вуліцы ні працісці, ні праехаць, дзе... Каму паскардзіцца тут, у каго палітыка дапаможа? У дэпутата Вярхоўнага Савета? Дык жа да яго далёка і, потым, правільна цяпер пішуць, не пагаспадарску абцяжарваць парламентарныя прэзідэнцкія клопаты аб крамах і лазнях, ён павінен у вярхоўным органе ўлады займацца глабальнымі пытаннямі, хоць бы той жа зананатворчаццо. Таму звяртаецца вясковец, у першую чаргу, да сваёй мясцовай улады. Чым жа яна сёння жыве, як маўляўца — у пошуках адказу на гэтыя няпро-

НЕЧАКАНЫ ПАВАРОТ

ПАЕЗДКА ў Астравец, на сход па вылучэнні кандыдата ў народныя дэпутаты БССР, мела для мяне інтрыгуючы, амаль дэтэктывны пачатак. Напярэдадні па тэлефоне прасілі прывесці карэспандэнта «ЛіМа» на сход калектыву Астравецкага завода агульнаўжывальных вузлоў і дэталей, ласкава прапанаваўшы прывесці за карэспандэнтам машыну.

Ужо ў дарозе я раптам выветліў, што чалавек за рулём аўтамабіля не мае ніякіх адносін да сходу. (Гэты чалавек прадставіўся, але называць яго прозвішча, думаю, неабавязкова). Зрэшты, той, хто звянуў, таксама не мае да сходу непасрэднага дачынення. Праз нейкі час уладальнік машыны «супакой» мяне, што на сход мы ўсё роўна не паспеем! Наогул, з ягоных слоў вынікала, што сход на заводзе — не галоўная мэта. Галоўнае — выкрыць інтрыгі мясцовага апарату ў перадвыбарчай барацьбе. Сам ён як антыўны ўдзельнік гэтай барацьбы можа раскажаць пра шматлікія выпадкі парушэнняў выбарчага заканадаўства ў раёне. Паступова паміж намі разгарэлася дыскусія пра дэмакратызацыю, пра журналістыку, яе ролю ў сучасным грамадстве наогул і ў перадвыбарчай кам-

паніі ў прыватнасці. Спынілася дыскусія толькі ля заводскіх варот. Паспелі мы, на шчасце, акурат да самага пачатку. Але дзіван-вадзіцель не рашыўся падысці нават да праходнай. Мы рассталіся, нават не развітаўшыся. Шкада.

Як бы то ні было, я ўдзячны гэтаму чалавеку. Удзячны хоць бы за тое, што змог пераканана на заводскім сходзе, як мяняюцца людзі, як расце ў іх пачуццё ўласнай годнасці, пачуццё сапраўднага калектывізму, жаданне нешта змяніць у гэтым жыцці...

У ВЯЛІКАЙ ЗАЛЕ панавала атмасфера прыўзнята-нервовай, як гэта звычайна бывае на шматлюдных мітынггах. Нават аб'ява, што на сходзе прысутнічае прэса, выклікала шквал апладысмантаў. Зала яшчэ не раз у час сходу то ўспыхвала апладысмантамі, смехам, то я добра гула, хвалявалася. Арганізатары імкнуліся весці сход дэмакратычна і разам з тым, як мне падалося, максімальна прытрымліваліся працэдур. Характэрна, скажам, што падліковая камісія ўскрываўла скрыню пасля тайнага галаса-

вання і падлічвала бюлетэні на вачах ва ўсіх.

Прэтэндэнтаў было два: дырэктар завода Франц Уладзіслававіч Гражуль і намеснік старшыні райвыканкома Расціслаў Арсеневіч Герт.

Праграмныя выступленні абодвух прэтэндэнтаў былі ў нечым падобнымі. І гэта зразумела, калі ўлічыць, што праблема, якія сёння найбольш хваляюць выбаршчыкаў, паўсюдна амаль аднолькавыя. Гэта, перш за ўсё, праблема забеспячэння таварамі, асабліва прадуктамі харчавання, экалагічнай праблема, праблема сацыяльнай абароны і ўспаможнага малазабеспячэння. Дырэктар завода ў сваім выступленні прывёў лічбу: па статыстыцы мясцовыя гаспадаркі даюць 200 кілаграмаў мяса ў год на жыхара раёна. А ў магазінах мясных прадуктаў не хапае, даводзіцца купляць іх па кааператывных цэнах. Выйсе са становаўшча, на думку прэтэндэнта — у пераходзе раёна на большую гаспадарчую самастойнасць, на развіццё прыват-

нага сектара на сяле. Наогул праграма дырэктара аказалася досыць доўгай. У яго выступленні называліся лічбы: колькі пабудавана для рабочых жылля, колькі будуюцца; закраліся пытанні медыцынскага абслугоўвання і перапрацоўкі сельсгаспрадукцыі, пашырэння бытавых паслуг і павелічэння адпачынку па догляду за дзецьмі. Гаварылася і пра творчыя праблемы прадпрыемства. А ўсё ў астравецкага завода няпростыя, бо завод — філіял аднаго з вільнюскіх прадпрыемстваў, і перспектывы ў працоўнага калектыву ва ўмовах пераходу суседняй рэспублікі на эканамічную самастойнасць пакуль няясныя.

Як мне падалося, праграма гэтая не выклікала вялікай цікавасці ў рабочых. Верагодна, усё гэта яны чулі, і неаднойчы, раней. Прынамсі, пытанні, якія задавалі дырэктару, тычыліся часцей за ўсё рэчаў дробязных: чаму не аказалі грашовую дапамогу, чаму доўга трыба чакаць чаргі ў садзінку, чаму не працуе вентыляцыя ў цэху? У нейкі момант сход стаў нагадваць звычайную вытворчую нараду. На вялікі жаль (але гэта ўжо мой суб'ектыўны погляд), прэтэндэнт не змог пераадолець нейкую дыстанцыю адчужанасці паміж сабой і сваімі падначаленымі. Яго адказы нярэдка гучалі занадта суха, у іх адчуваўся начальніцкі ноткі, іншы раз — раздражненне.

Выступленне намесніка старшыні райвыканкома (на пра-

важ госьця ён выступіў першым) было куды больш кароткім. У ім толькі тэзісна абзначаліся ўсе тыя праблемы і задачы, пра якія скажа потым і сапернік. Прэтэндэнт «ад апарату» не абцяў ніякіх цудаў ці лёгкіх шляхоў у вырашэнні шматлікіх праблем астраўчан. Аднак нармальнае забеспячэнне людзей прадуктамі па дзяржаўных цэнах, сцвярджаў ён, задача вырашальная, таксама як і адкрыццё, скажам, доўгачаканай сталовай на заводзе. Упэўненасць, з якой прэтэндэнт адказваў на пытанне, ці зможа ён у свае амаль шасцьдзесят год супрацьстаяць бюракратыі розных рангаў, выклікала сімпатыю. (Дарэчы, многім запамініліся яго крытычныя выступленні на раённай партканферэнцыі і ў «Гродзенскай правде»). Імпанавала і тое, што прэтэндэнт не ўхіляўся ад самых заноізтых і нават непрыемных пытанняў, якія закралі, напрыклад, яго гонар і гонар яго блізкіх. Заўважу, што падобныя пытанні задавалі і дырэктару, так што ўмовы ў іх былі аднолькавыя. Гучалі, праўда, і «нязручныя» пытанні прынцыповага плана — скажам, як ставяцца прэтэндэнт да 6-га артыкула Канстытуцыі СССР, да шматпартыйнасці, да неформальных рухаў. На першае пытанне абодва аратары

АБМЕРКАВАННЕ ПРАЕКТА рэспубліканскага Закона «Аб мовах у Беларускай ССР» было на парадку дня адкрытага партыйнага сходу пісьменнікаў рэспублікі, які адбыўся ў мінулую пятніцу.

Гаворку пачаў член рабочай групы камісіі Вярхоўнага Савета БССР па падрыхтоўцы праекта Закона Беларускай ССР аб мовах Б. Сачанка. Ён расказаў, як вялася гэтая перапатлівая работа, як штосьці

ўдакладнялася, а штосьці адмаўлялася, каб урэшце паявіўся варыянт праекта, вынесены на абмеркаванне. Расказаў Б. Сачанка і аб водгукх на праект закона, якія паступілі ў Вярхоўны Савет рэспуб-

лікі, аб уважлівым стаўленні да іх членаў рабочай групы, выказаў здзіўленне, што ў камісію не паступіла ніводнага водгуку ці прапановы ад пісьменнікаў.

Потым слова ў гаворцы бралі А. Вярцінскі (ён паставіў пытанне аб тым, у якой меры камісія ўлічвала думкі ўдзельнікаў гаворкі аб роднай мове на старонках «ЛіМа», якую вядуць навукоўцы, пісьменнікі, дзеячы культуры і, вядома, шматлікія чытачы), С. Грахоўскі (ён нагадаў аб 20-х гадах, калі штодня па-беларуску гаварыла ўсё савецкае і пар-

тыйнае начальства, у тым ліку і сакратары ЦК КПБ, Янка Брыль (нагадаў аб захадах, якія прымаўся з боку пісьменнікаў раней, каб беларуская мова ў рэспубліцы адчувала сябе гаспадыняй: ліст у ЦК КПБ Якуба Коласа, шматлікія выступленні ў абарону роднай мовы Н. Гілевіча, У. Дамашэвіча, сустрэча групы пісьменнікаў з партыйным кіраўніцтвам у 1966 годзе, пісьмо у ЦК КПБ вядомых пісьменнікаў на чале з І. Мележам у 1968 годзе і г. д.), Г. Далідовіч (падзяліўся сваімі думкамі аб моўнай сітуацыі ў рэспубліцы, выказаў некаторыя канкрэтныя заўвагі і прапановы па ажыц-

цяўленні будучага закона, закралі пытанне аб так званых беларускіх паляках, аб чым пісаў напярэдадні ў «Звяздзе» В. Жуковіч (ён падтрымаў думку многіх беларусаў, што тэрміны ўвядзення паасобных артыкулаў закона ў жыццё трэба скараціць), Г. Марчук (выказаўся за тое, каб беларуская мова пачыналася з дзіцячага садка, каб «Сельская газета» ўрэшце загаварыла з чытачом на роднай мове), А. Жалізоўскі (прапанаваў адзінадушна падтрымаць праект і паслаць адпаведны дакумент у Вярхоўны Савет БССР); Я. Саламевіч (зазначыў, што асобныя тэрміны беларусізацыі рас-

было як 60 чалавек. «Тры кворумы для вылучэння кандыдатаў у дэпутаты» — з задавальненнем зазначыў С. Дзяшук. Высокі, пажылы, але падцягнуты, з ваеннай выпраўкай Сяргей Іванавіч трымаў сябе ўзяўлена і строга. Адкрываючы сход, паярэдзіў прысутных, што трэба ім прымаць сябе дысцыплінавана, гаварыць па чарзе, не перабіваць адзін аднаго, бо дэмакратыя — гэта перш за ўсё парадак.

З С. Дзяшуком, дарэчы, у мяне перад сходам адбылася невялікая сутычка. Даведаўшыся ў час нашага знаёмства, што я з «Літаратуры і мастацтва», Сяргей Іванавіч незадаволеным тонам сказаў, што яму гэтае выданне не падабаецца. Я пацікавіўся: чаму? «Усюкую лухту друкуецца, — тонам, што не церпіць прычэння, адказаў ён. — Хоць бы тыя ж «Цынкавыя салдацікі». «Мо «Цынкавыя хлопчыкі?» — перапытаў я. «Во, во, хлопчыкі. Гэта паклелі на нашу інтэрнацыянальную дапамогу афганскай рэвалюцыі. Я вам гэта кажу як былі вайсковец».

Хачеў было ўступіць з ім у спрэчку, але зразумеў: чалавек гэтага не пераканаеш.

Ну, а сход? Сход, скажу па шчырасці, мне спадабаўся, хоць праходзіў ён не ў рамках, вызначаных Сяргеем Іванавічам. Прысутныя і перабівалі адзін аднаго, і шум стаяў, і рэплікі з усіх бакоў чуліся, і па адрасе старшынні сельсавета людзі адпускаялі не вельмі парламентарныя выразы. І было гэта не вынікам «загулу дэмакратыі», а тым, што ў людзей накіпела на душы і маўчаць яны больш не жадаюць.

Не такім ужо ўтульным аказалася «спальны вагон», як гэта мне даводзіў У. Зенчык. Не ведаю, як працуюць у Мінску каладзішчанцы, сухарукаўцам (у сходзе ўдзельнічалі пераважна жыхары вёскі Сухарукія), але дома ім жывецца бла-

га. Вялікія перабоі з электрычнасцю (і гэта за 12 кіламетраў ад Мінска!), вуліцы патаюць у гразі, людзі вымушаны спажываць непрагодную для пачатку вяду, лазня працуе толькі для начальства, базы, якія размясцілі тут сталічныя прадпрыемствы, забруджваюць сваімі адходамі навакольную прыроду і г. д. і г. д. Рэфрэнам на сходзе гучала пытанне: «Ёсць у нас Савецкая ўлада ці няма?»

Сход выбраў кандыдата ў дэпутаты сельсавета Савета. «Чаму толькі аднаго?» — пыталіся прысутныя. «Так вызначана ў выбарчым законе, — тлумачыў Сяргей Іванавіч, — сход выбірае толькі аднаго кандыдата».

Пасля, калі вярталіся ў сельскі Савет, у машыне ўзнікла размова менавіта аб гэтым пункце закона. «Сход жыхароў правамоцны выбіраць кандыдата пры кворуме не менш дзвюцца чалавек. Тут жа сабралася больш як шэсцьдзесят. Дык мо трэба было абраць трох?» — раздумліва разважаў У. Зенчык. «Хто яго ведае, Уладзімір Іванавіч, — адказаў С. Дзяшук, — у законе дакладна сказана — адзін сход выбірае аднаго кандыдата».

У МІНСКУ ўжо я пазнаў і Мінскую раённую выбарчую камісію і, абмяляваючы сітуацыю, што склалася на сходзе ў Сухаруках, спытаў, ці можна было там абраць трох кандыдатаў? «Не, — уздыхнулі на тым канцы провада, — сход усё-такі быў адзін, значыць і кандыдата павінны былі вылучыць аднаго». Падумалася: а ці не крысеца ва ўсім гэтым сярмяжына ісціна, якой дамагаецца закон — чым менш кандыдатаў у дэпутаты, тым спакайней для ўлады? Помніце сэнтыцы «вядліка і мудрага»? Ёсць чалавек — ёсць праблема, няма чалавек — няма праблемы...

Міхась ЗАМСКІ.

палічылі за лепшае адказаць агульнымі словамі, абмежаваўшыся вядомымі фармулёўкамі. На пытанне ж аб адносінах да БНФ Герт адказаў, што ён — за супрацоўніцтва ўсіх рухаў, якія садзейнічаюць перабудове, супраць штучнага дзялення людзей на «сваіх» і «чужых». Гэтае выказванне выклікала шумную, хоць і неадназначную рэакцыю залы.

Я УЖО ГАВАРЫЎ пра тое, чужына рэагавала зала на ўсе рыпеты барабцы паміж прэзідэнтамі. Але гэта была не рэакцыя гледачоў. Удзельнікі сходу — рабочыя, інжынеры, тэхнолагі і г. д., адным словам, працоўныя калектывы — вось хто быў галоўнай дзеючай асобай.

Канчаткова ў гэтым я пераканаўся пасля выступлення сакратара парткома завода В. Ламені і рабочага У. Хлібцова. Яны гаварылі пра тое, якім цяжкім аказаўся шлях да вылучэння кандыдата, як на сходзе ў розных падраздзяленнях прадпрыемства навязвалася зверху кандыдатура старшынні Гродзенскага аблвыканкома Д. Арцымені, як літаральна за дзень да сходу працоўнага калектыву з заводчанамі чарговы раз пажадалі сустрэцца прадстаўнікі кіраўніцтва раёна і зноў пачалі агітаваць за тую ж кандыдатуру. Відца, не лішнім будзе тут сказаць, што старшынні аблвыканкома ўжо да гэтага быў вылучаны некалькімі калектывамі ў раёне (дарэчы, ён і сёння з'яўляецца дэпутатам Вярхоўнага Савета рэспублікі ад Астравецкай вы-

барчай акругі). Гаворна тут не пра самога кандыдата. Гаворна — пра метады вылучэння, якія, здавалася б, даўно засталіся ў мінулым. Павінны былі б застацца...

Мне расказвалі, напрыклад, што вылучэнне высокапастаўленага кандыдата ў чатырох гаспадарках адбылося ў адзін і той жа дзень і ледзь не ў адзін і той жа час. А на сходзе ў калгасе імя Чапаева (вёска Варняны), удзельнікі якога напісалі скаргу ў Цэнтральную выбарчую камісію, не было нават падліковай камісіі і ўдзельнікаў сходу ніхто дакладна не лічыў. Функцыі камісіі ўзяў на сябе сам старшынні калгаса, які хадзіў паміж радыё і пытаўся — хто супраць. Не дзіўна, што такіх знайшлося вельмі мала.

Магу засведчыць: на сходзе працоўнага калектыву завода ніхто не перашкаджаў яго ўдзельнікам уносіць прапановы. Больш таго, прэзідыум заклікаў называць любыя кандыдатуры, разам з тымі, што ўжо былі вызначаны раней. І ўсё ж у бюлетэні былі ўнесены толькі два прозвішчы. А вынікі галасавання такія: за Герта 270 галасоў з 318, за Гражуля — 48.

Ці азначае гэта, што цяпер у Астравецкай тэрытарыяльнай выбарчай акрузе № 264 будзе як мінімум два кандыдаты ў народныя дэпутаты БССР? Паглядзім. У перадвыбарчай барацьбе можа быць яшчэ шмат нечаканых паваротаў.

Віталій ТАРАС.

Астравец — Мінск.

цягнуты, што людзі розных рэспублік самі вызначаюць мову сваіх зносін, што неабходна зрабіць так, каб падручнік, які і раней, можна было купіць), Н. Пашкевіч (ён усумніўся, што закон, які прыме Вярхоўны Савет БССР, будзе выкананы), а таксама М. Кругавых, В. Адамчык, С. Законнікаў.

Апошнім на сходзе выступіў сакратар Мінскага гаркома партыі П. Краўчанка, які падкрэсліў, што ёсць толькі адна ўмова выратавання роднай мовы — наданне ёй статуса дзяржаўнай.

Удзельнікі сходу прынялі пастанову, у якой выказалі

ўпэўненасць, што Закон «Аб мовах у Беларускай ССР» будзе прыняты.

А на завяршэнне вернемся да пачатку сходу, да нечаканай падзеі, якая адбылася не ў межах парадку дня. На самым пачатку работы сходу слова папрасіў К. ТАРАСА і зачытаў сваю заяву, сутнасць якой — вось у гэтых, заключных радках: «Лічу непрымальным для сябе заставанне падпадлым на партыйнай лініі волі людзей, якія старанна захоўваюць развіццё гісторыі, некірыцельную партакратычную сістэму ў рэспубліцы. З гэтай прычыны прашу лічыць мяне вы-

Наш кар.

Мы ўжо стаміліся... Стаміліся ад аглушальнага гучання фанфар, якія трубілі пра нашы мройныя дасягненні і ілюзорныя перамогі, ад бадзёрых заклікаў спяшацца наперад да неакрэсленых туманнага вышынь, якія ўсё аддаляліся і падпускаць нас да сябе не жадалі. Як у тым анекдодзе: чым мы да іх бліжэй, тым яны ад нас далей. Мы са страхам адчуваем, што чалавек, які задыхаецца ад праблем на роднай зямлі, чарціць, чэзне душою. Мы хочам азірнуцца назад, дзе, ведаем, наша мінулае, душа продкаў і наша сумленне, — тое, за што

імкненне і здольнасць яго памятаць сваіх продкаў, — гаварыў на з'ездзе археолаг М. Чарняўскі. — Гэта форма гістарычнай памяці. Чалавек без памяці — паталогія, ён ператвараецца ў манкурта. Хворым з'яўляецца і народ, які страціў або пазбыўлены гістарычнай памяці. Народ без згіне як этна-культурны аб'ект. Ёсць і больш вытанчаныя спосабы ператварэння людзей у манкуртаў — гэта фальсіфікацыя іх мінулага, унушэнне, што яны ніколі не былі самастойна мыслячымі людзьмі. Сапраўдная гістарычная памяць і камандна-адміністрацыйная сі-

ву помнікаў, не сказаў з трыбуны свайго слова.

На з'ездзе выступалі не толькі нашы аўтарытэтыны гісторыкі і археолагі, якія ўсё жыццё аддалі справе адраджэння гістарычнай памяці народа. Болей за свой край былі прасякнуты выступленні настаўніка Гудзевіцкай СШ Мастоўскага раёна А. Белакоза, навуковага супрацоўніка Браслаўскага краязнаўчага музея К. Шыдлоўскага, супрацоўніка ваенна-гістарычнага музея імя Суворова з Кобрына М. Цубы.

А. Мальдзіс зазначыў, што правядзенне з'езда — гэта па-

ЖЫВІ, АДРОДЖАНАЯ ПАМЯЦЬ!

З устаноўчага з'езда Беларускага краязнаўчага таварыства

яшчэ можна зачэпіцца. Там сталася наша гістарычная памяць. Але—дзе яна? Якія раз'юшаныя вятры разганалі яе і якія чорныя сілы вытравілі з нашых душ?

Пра гэта і разважалі дэлегаты рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі краязнаўцаў «Праблемы Беларускага краязнаўства», якая тры дні праходзіла ў мінскім Доме літаратара. Удзельнікі канферэнцыі разумелі, што стварэнне краязнаўчага таварыства — наш чалавечы абавязак у імя памяці аб тых, хто за сваю навуковую і чалавечую прынышчавасць быў расстраляны ці загінуў у турмах і ссылках. Але аказалася, што падобны форум не мае юрыдычнага права для ўтварэння новага таварыства. Таму ўдзельнікі яго аднадушна абвясцілі канферэнцыю з'ездам, які і ўтварыў Беларускае краязнаўчае таварыства.

Гісторыя Беларускага краязнаўства сапраўды драматычная, — падкрэсліў у сваім дакладзе пісьменнік, кандыдат гістарычных навук Г. Кахановіч. — Сёння краязнаўства існуе інтуітыўна, усур'ез ім ніхто не займаецца. Пасля вайны яно пачало адраджацца, але гіпертрафіравана, у духу культуры асобы і пад жорсткім кантролем усёй бюракратычна-каманднай махіны...

Адроджаная арганізацыя павінна дапамагчы ў рабоце таварыству аховы помнікаў, якое, не сакрэт, не выконвае тых надзей, якія на яго ўскладзілі. Правільныя словы і рэдкая чалавечая глухата — вось што сёння характарызуе работу гэтай арганізацыі. Гольцы заклікі да вялікай любові да ўсяго, што створана рукамі чалавека, не падмацаваны канкрэтнымі справамі тых, хто да гэтага заклікае, у атмасферы бездухоўнасці і раўнадушша прынялі самыя пачварныя формы. Гальшанскі замак XVII стагоддзя, памяць пра Паўла Сапегу і Соф'ю Гальшанскую, заснавальніцу роду Ягелонаў, сыны якой былі каралямі Польшчы, Венгры і Чэхіі, задыхаецца ад гноевых сцякаў мясцовай фермы... Крэўскі замак, пабудаваны Гедымінам у XIV стагоддзі, звязаны з імёнамі Кейстута і А. Курбскага, сёння развальваецца... Жамчужына XV—XVI стагоддзяў — царква ў Сынківічах, што ў Зэльвенскім раёне, суседнічае са смуродлівым свіннікам... Калі мала пераліку — можна называць дзесяткі адрасоў, пры ўпамінанні якіх павінна здрыгануцца ад сорама сэрца кожнага сумленнага жыхара Беларусі.

— Сярод шэрагу адрозненяў чалавека ад жывёлы ёсць

стэма, тэорыя і практыкай якой з'яўляецца сталінізм, несумяшчальныя. Бюракратычная сістэма уніфікуе чалавека, нам з вамі неабходна ачысціцца ад мані і фальшу...

Мы гаворым пра манкурцтва і няўменне ахоўваць помнікі ў мінулым часе, быццам усё сёння стала на свае месцы. Можна, цяпер па-новаму паглядзеці на гэту актуальную праблему? Вось адзін факт. Год назад, у адпаведнасці з прынятым рашэннем ЮНЕСКА, з 1 студзеня 1989 года СССР, УССР і БССР сталі ўдзельнікамі канвенцыі «Аб ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны». У ЮНЕСКА складаўся спіс сусветнай спадчыны — культурных і прыродных каштоўнасцей, якія маюць агульначалавечы значэнне, і ў яго папрасілі ўнесці свае нацыянальныя помнікі і трох новых членаў гэтай канвенцыі. Украіна ўключыла туды Сафійскі сабор XI—XVIII стагоддзяў у Кіеве, Грузія — храм Джвары VII стагоддзя ў Мцхеце, Літва — Вільнюскі Верхні замак XIV—XVI, Узбекістан — Маўзалей Гур-Эмір, усыпальніцу Цімурыдаў XV стагоддзя ў Самаркандзе. Ад Беларусі прапанавалі ўключыць у спіс «Мемарыяльны комплекс «Хатынь» — больш дагледжанага і цікавага сваёй гісторыяй помніка тут не знайшлі.

Пра адносіны афіцыйных устаноў да аховы помнікаў гаворыць і такі факт. Год назад у сувязі са скарачэннем упраўленняў музеяў і аховы помнікаў у нацыянальных міністэрствах культуры і Мінікультуры СССР вырашыла стварыць галоўнае ўпраўленне па ахове помнікаў і рэстаўрацыі, прапанаваўшы падобны падраздзел у арганізацыі ў саюзных рэспубліках. Усе рэспублікі выказаліся за стварэнне падобнага ўпраўлення, толькі ў Беларусі аднесліся да гэтай прапановы адмоўна ў сувязі з фінансавай абмежаванасцю і скарачэннем апарату. Нават у Маскве не чакалі такога «мудрамыслення».

Уражанне такое, быццам работа па захаванні помнікаў нашай гісторыі некага зусім не цікавіць, калі не сказаць больш. Не дзіва, што ў выступленнях на з'ездзе некаторых краязнаўцаў прагучаў падзел на «Яны» і «Мы». «Яны» — гэта частка афіцыйных асоб, якія па сваім службовым становішчы павінны займацца краязнаўчай работай, падтрымліваць энтузіястаў і аматараў, але, на жаль, такога не робяць. Праходзіў з'езд краязнаўцаў рэспублікі, які адрадіў краязнаўчае таварыства, а вось ніхто з тых, хто адказвае за ахо-

дзе нашага духоўнага адраджэння, вяртанне да жыва-творных традыцый 20-ых гадоў.

— Сапраўдны краязнавец павінен найперш быць гісторыкам, — сказаў вучоны. — Добра ведаць мінулае, ведаць археалогію, геральдыку, генеалогію, нумізматыку. І ўсе гэтыя шматгранныя веды сінтэзуюцца, факусіруюцца на маленькую частку нашай вялікай краіны. Вось чаму краязнаўства — асобная, гуманітарная навука, такой яна лічылася ў гады Інбелкульту, калі існавала Цэнтральнае бюро краязнаўства.

А. Мальдзіс, ды і не толькі ён, падкрэслівалі неабходнасць адраджэння часопіса «Наш край», які выходзіў у 1925—1930 гады. Часопіс з'яўляўся выдатным падручнікам для нашых краязнаўцаў. Я спецыяльна пабываў у бібліятэцы і заказаў пажоўклыя падшыўкі часопіса, каб бліжэй пазнаёміцца з гэтым выданнем. У першых трох нумарах яго (кастрычнік—снежань 1925 г.) былі надрукаваны артыкулы «Фрэскі полацкага Барысаглебскага манастыра» М. Шчакаціхіна, «Аграрны рух на Міншчыне ў 1905—1906 гг.» А. Сянкевіча, «Шэцкія экскурсіі па Магілёву» Я. Троські. Пад рубрыкай «Анкетныя праграмы, інструкцыі» змяшчаліся метадычныя дапаможнікі «Што рабіць раённым краязнаўчым таварыствам», «Праграма-інструкцыя для збіральных Беларускай музычна-этнографічнай творчасці», «Інструкцыя для збірання народнага слоўніка-тэрміналагічнага матэрыялу ў Беларускай мове», «Праграма збірання вуснай народнай творчасці» і г. д. Будзем верыць у тое, што Беларускае краязнаўчае таварыства апраўдае нашы надзеі, і няхай наша вечная любоў да роднага краю асвеціць яго няпросты лёс. З'езд прыняў Статут, у якім вызначана, што галоўнай мэтай краязнаўства з'яўляецца вывучэнне населеных пунктаў і асобных рэгіёнаў Беларусі. Падкрэслена неабходнасць весці работу ў архівах і бібліятэках, збіраць дакументальны матэрыял, арганізоўваць музеі і адшукваць помнікі нашай даўніны, пісаць гісторыю вёсак і гарадоў. Кіруючымі органамі таварыства з'яўляюцца з'езд, які склікаецца не радзей аднаго разу ў два гады, рада і сакратарыят, які працуе пастаянна. З'езд абраў раду БКТ у складзе больш чым 80 чалавек і рэвізійную камісію. Старшынёй рады абраны Г. Кахановіч, яго намеснікамі М. Біч, Л. Казлоў, З. Санько і В. Чармярыцкі.

Вячаслаў ЛАПЦІК.

□
Паважанае рэдакцыя! Пяч ў грудзях, цяжка дыхаць пасля таго, як прачытала ў вашай газеце «Рэвіём магилёўскіх кар'ераў» («ЛіМ», № 1, 1990 г.). Больш за ўсё сёкнулі радкі, у якіх расказваецца аб тым, што «яшчэ ў 60-я, 70-я і 80-я ў кар'ерах масавых расстрэлаў бралі пясок для будаўніцтва».

Кожная пясчынка беларускай зямлі паліта крывёю — або ахвяр сталінскіх рэпрэсій, або ахвяр Вялікай Айчыннай. Па нашай зямлі ступаць трэба асцярожна, памятаць трэба: па крыві ступаем. А тут — па касцях бульдозераў, а тут косячы — у драбілку. Нават бетонамашыны паваліліся, нібы крычалі: «Апомніцеся, людзі! Не апомніліся, не спыніліся. Маўчалі, драбілі. Страшна!

Хацелася б глянуць у вочы тым нелюдыям, што расстрэльвалі, і тым, што давалі распараджэнні чэрпаць пясок з крывавага кар'ераў.

Каб не паўтаралася, трэба называць імяны. Судом судзіць не трэба, а назваць — абавязкова. Калі б усе з валаватымі душаў ведалі, што іх прозвішчы будуць абнародаваны, не пасмелі б даваць каманду малоць чалавечыя косячы, выводзіць дзяцей на дэманстрацыі пасля Чарнобыля, не пасмелі б пасылаць юнакоў і дзяўчат на працу ў заражаныя мясціны, не пасылалі б сыноў у Афганістан, не атручалі б рэчак... І яшчэ я пераканалася, што нічога не дараецца. Чарнобыль нам — за бяздушнасць, за кароткую памяць, за імкненне да нажывы любымі спосабамі, за маўклівую згоду са злом, за бяздухоўнасць. Бездухоўнасць і згодніцтва — бакі аднаго медаля. Адсюль беды нашы: «Народ, які не помніць свайго мінулага, асу-

джаны зноў яго перажыць». Перажываем ужо і ці перажывём, невядома.
М. БЛІН.

г. Маладзечна.

□
Прачытала «Рэвіём магилёўскіх кар'ераў» і стала не па сабе. Тая крывавае расправы над нявіннымі людзьмі нават з фашызмам цяжка параўнаць, бо фашысты былі чужаземцамі, акупантамі. А тут жа былі свае, савецкія карнікі... Які ж у іх былі сэрцы? Няўжо яны спакойна маглі жыць пасля таго, што тварылі? А некаторыя, магчыма, яшчэ і цяпер жыўць ды нарадзілі новых забойцаў. Бо адкуль жа ў нас такая жорсткасць, столькі злачыннасці?

Але я хацела пра іншае сказаць. Хачу прапанаваць «Мартыралогу Беларусі» вынесці на суд народа такую думку: пабудавець у Куропатах ці ў тым жа Магілёве (месцах найбольш масавых расстрэлаў) царкву ў памяць аб нявінна загінуўшых нашых земляках.

Я думаю, што людзі сабралі б сродкі на пабудову такой царквы. Яна была б не толькі вечным помнікам мёртвым, але і месцам духоўнага абуджэння жывых. Ці я, можа, памыляюся ў сваёй прапанове?

З павагаю да супрацоўнікаў газеты
І. ПАРХІМОВІЧ.

г. Мінск.

□
У сталіцы рэспублікі нарэшце пачаўся працэс адраджэння роднай мовы, нацыянальнай школы. Перабудова дала беларусам апошні шанец уратаваць сваю мову, сваю будучыню як нацыі.

Але бацькі, дзеці якіх выбіраюць родную мову мовай навучання, паста-

яна сутыкаюцца з цяжкасцямі. Некаторыя прадстаўнікі кіруючага апарату сістэмы адукацыі займаюць негатывную пазіцыю ў дачыненні да спроб бацькоў адкрыць беларускія класы і школы. Гэта было б яшчэ нічога, калі б яны не падмацоўвалі свае погляды практычнымі дзеяннямі, якія выклікаюць абурэнне ў бацькоў-беларусаў.

Вялікую заклапочанасць бацькоў выклікае сітуацыя, якая склалася ў беларускамоўных класах і беларускамоўнай школе Першамайскага раёна г. Мінска. Лічым, што гэта вынік асабістай пазіцыі загадчыка Першамайскага раёна Г. Д. Дыляна. Гэтую пазіцыю можна ахарактарызаваць, у лепшым выпадку, як абыякавую да справы адраджэння беларускай мовы і якаснага выканання пастаноў ЦК КПБ і Мінскага гаркома партыі па гэтым пытанні. Канкрэтныя прыклады.

Было правалена будаўніцтва школы № 190, якую вызначылі як беларускую. Яе здалі праз паўтара месяца пасля пачатку заняткаў і са значнымі недаробкамі, якія ніхто не спытаў выпраўляць. У беларускамоўных класах і беларускай школе раёна не хапала паловы падручнікаў па матэматыцы, у большасці класаў — пропісаў, шматкаў па матэматыцы і тых або іншых дапаможнікаў. Дзеці вучыліся без названага падручніка і дапаможнікаў амаль дзве чвэрці. Патрэбнае з'явілася толькі ў пачатку снежня.

Зараз пад пагрозай выжывання беларускамоўны клас у школе № 121, дзе настаўніца ідзе ў дэкрэтны адпачынак, а пытанне аб новай настаўніцы да гэтага часу не вырашана.

Але асабліва абурала бацькоў беларускамоўнага класа школы № 115 знявага ў адносінах да іх. Прадстаўніца гэ-

тага класа, член гарадскога бацькоўскага камітэта беларускамоўных класаў і школ Л. І. Даўгалевіч звярнулася да загадчыка раёна Г. Д. Дыляна з пытаннем, калі ж будуць неабходныя падручнікі? Ён адказаў: «Мы вас у беларускі клас не пасылалі. Учебніков нет и не будет и в следующем году». Мы лічым, што т. Дылян выразна акрэсліў сваю пазіцыю не толькі ў адносінах да нас, бацькоў, але і да выканання партыйных і дзяржаўных рашэнняў па пытанні адраджэння беларускай мовы.

**А. ШАМАК, М. ХАРЛАМАУ,
 М. КІЯКА і іншыя сябры
 Гарадскога бацькоўскага камітэта
 беларускамоўных класаў і школ.**

г. Мінск.

□
Перада мной — першы нумар «Політычнага сабеседніка» за 1990 год. На старонцы 19, у прыватнасці, чытаю: «Пойміце правільна, я не прызываю неадкладна закрыць «пожелтевший» «Огонёк», «Московские новости», «ЛіМ» і падобныя ім ізданні». Гэта — цытата з артыкула «Не упустіць из виду цель», аўтар яго — тав. Чыкін, сакратар парткома Мінскага гадзіннікавага заводу.

Міжволі паўстае пытанне: каго ж тав. Чыкін можа заклікаць закрыць выданні, якія яму не падабаюцца? Хто, на яго думку, можа гэта здзейсніць? І ці не значыць гэта, што тав. Чыкін не супраць пазбавіцца ад «Огонька», «МН», «ЛіМа». Праўда, не адразу, а... паступова.

**Я. ГУЧОК,
 старшы рэдактар выдавецтва
 «Народная асвета».**

Што можна паспець зрабіць за сорок два гады? Дзіўнае пытанне, ці не праўда? Усё ж такі... Пабудаваш тутіх пекных дамкоў, пашчы мо тысячу пар хромавых ботаў, сплесці безліч кашоў, а мо і пракласці дарогу ў гіблых мясцінах, выгадаваць сына, пасадзіць вялікі сад, паездзіць па белым свеце, каб сябе паказаць і на людзей паглядзець...

У сорок сёмым не ўлюбіві родны баячка наш Сталін баявога маршала Жукава, а дэмабілізаваны садат Іван Бушыла — паспрабаваў абараніць. Праўду ўрэзаў служакі-ікусайцу з суседняе вёскі. Маўляў, не маршал Жукаў бандыт, а мы ўсе, хто са Сталіным баль правіць, бандыты, бо краіну да крывавае торбы давялі... З гэтага моманту, датаваната сорок сёмым годам, і пачынаецца адсяея палешука Івана Васільевіча Бушылы з вёскі Бастынь (гэта ад Луніна 25 кіламетраў). Згодна з версый самога Бушылы, каб не ехаць на кэмераўскі лесанавал, падхапіўся ён ды ў родную да болю ляскую глушэчу.

За гады свайго вымушанага бадзання, кажа Іван Васільевіч, знасіў ён мо дзесятка ватовак з чужога пляча, кірзанах ды гумавых ботаў столькі ж і

«Баяўся, усіх баяўся...»

Сустрэча з палескім рабінзонам

ноў жа з чужое нагі. У дадатак меў некалькі кашуль у лапінах, нагавіцы, аблавухоўшанку — на ўсё порыгода была яна найпершы паратунак... У закарэлым чыгунку аж некалькі пяцігодак супец варыў, у пагнутай алюмініевай місцы спечаную на агні бульбу смакаваў. Штогод Іван кідаў купу сена на балотныя купіны, убіваў некалькі калкоў, акрываў іх поліэтыленавай плёнкай, не спяць жа пад адкрытым небам у глухім непрыветным лесе...

Прызнаюся, ніякавата было бачыць некалькі дзён назад белтаўскі фотаздымак, змешчаны ў нашых газетках. Іван Бушыла, усунуўшы ногі ў мяшок з сенам, чытаў... «Аргументы і факты». Ніякачай фотарэпартаж прывёз з сабой гэтую папулярную газету, перад фотаздымкай даў яе ў рукі Івану Бушылу, — чытай, маўляў. Пра хобі нашага рабінзона — чы-

танне газет — на поўным сур'ёзе гадвалася не толькі ў тэкстоўцы пад белтаўскім здымкам, але і ва ўсіх шматлікіх артыкулах пра Бушылу. Магчыма, магчыма... А вось пісаць ён развучыўся. Яго незразумелыя крэмы ў маім блакноце — яскравае сведчанне гэтаму.

З нейкай непрыхаванай насцярожанасцю я дабіраўся ў Лунінец, а затым у Бастынь, даведаўшыся пра саракадвухгадовае блуканне Івана Бушылы па лесе. У першыя імгненні знаёмства з ім я адзначыў сам сабе, што і рука ў яго моцная, сялянская, і твар зусім не разгублены, вачэй не хавае, ужо, пэўна, звывся са славай, што абрынулася на яго. Няўжо і сапраўды падабаецца Івану Бушылу такая цікаваць прэсы да яго асобы?

— Канешне, вельмі прыемна, што пра мяне пішуць газеты, часцяком гаворыць радыё,

— адказаў ён з няпэўнай бадэрсасцю.

На калгасным газіку ездзем туды, дзе, як раструбілі газеты, захаваўся шалаш палескага «берандзея»... Дарога да лагва Івана Бушылы сапраўды і крываая, і гарбатаая, праз балота, купіны, павалены сасняк... І пешаком давялося ісці мо з паўкіламетра. Ён ідзе паперадзе, паказвае дарогу. Вось і палянка, дзе ён жыў ужо ў эпоху перабудовы. Я дакрануўся да гілота пнячка, на якім ён прасядзеў не адзін халодны вечар. Кажаш, жыў тут, у шалашы? Я забраўся ў нутро. Халодная, няўтульная магіла. Паляжыш тут гадзіну, другую ў мароз і — дасі дуба... А калі ж поўную зіму? Зрабілася жудасна...

— Ну добра, Іван Васільевіч, запалілі цяпельца, пагрэліся, а ежу ў чым гатавалі? — пытаюся ў яго і абмацваю закарэлы, маленечкі чыгунчык. — А ў гэтай місцы што гатавалі? А чаму шалаш абсталявалі ў балоце? На голым месцы? Як жа ў гэтым месцы жыць? Тут і блуднага сабаку не паселіш... І ў вас жа была сякера, пілка. Хіба часу не хапала, каб адбудаваць неаблігі бліндаж, зямлянку? Я сам шмат пахалдзіў па зямлі, у розных экспедыцыях браў удзел, спаў у тайзе, на ледніках, у гарах. І першае, што робіць любы вандруўнік, апынуўшыся ў лесе і ведаючы, што яго чакае ноч, грунтоўна ладуе жытло. А тым болей, калі мяркуе жыць у лесе не адну зімку, не адно летцайка...

— Баяўся, усіх баяўся! — паўтарае Іван Бушыла ў адказ на ўсе мае пытанні і сумненні.

Краную паштарскую сумку, што вісіць на дрэве непадалёку ад шалаша. Мяшочак з пацвілым гарохам, засохлы хлеб і «АнФ» за лістапад 1989 года, які прывёз белтаўскі фотакар. Люстэрка ад аўтабартавіка прыбіта да дрэва. Вось і ўнесь ягоны набытак.

Вячаслаў ДУБІНКА.

Фота аўтара.

Кнігарнік

Anatol Kudrawez

Die verräterische Spur

Fischer Verlag

Edition Neue Texte

Aufbau

А. КУДРАВЕЦ. Зменлівы след. Апавяданні. На нямецкай мове. Берлін, выдавецтва «Ауфбау», 1988.

Яшчэ ў 1983 годзе ў берлінскім выдавецтве «Уніён» выйшла асобнай кнігай аповесць Анатоля Кудраўца «Раданіца», якая выклікала вялікую колькасць водгукаў, рэцэнзій. З'явілася і публікацыя ў нанадзім часопісе «Германаславіка». Усе рэцэнзенты сыходзіліся на адным: твор прышоўся даспадобы нямецкаму чытачу. Выказваліся спадзяванні на наступную сустрэчу.

Пазалетася яна адбылася. Выдавецтва «Ауфбау» выпусціла зборнік А. Кудраўца «Зменлівы след». У кнігу ўвайшлі апавяданні «Іванка», «На балоце скрыпелі драчы», «Цітаўні», «Елачка» (перакладчыкам названа «Зменлівы сход»), «Па дарозе дамоў», «Другі варыянт», «Жулік», «Дзень перад святам».

І. НАВУМЕНКА. Водгулле далёкіх вёснаў. Апавяданні, аповесці. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

Пра сваіх аднагодкаў, якія гадаваліся напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны і сталелі ў час барацьбы з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, далучаліся да антыўскага жыцця пасля Перамогі, расказвае Іван Навуменка ў творах, якія ўвайшлі ў аднатомнік «Водгулле далёкіх вёснаў». Сярод іх — аповесці «Вайна каля Цітавай канані», «Пераломны ўзрост», «Трымценне дубовага лісця», «Апошняя вясень», «Развітанне ў Каваліцах».

М. ЗЯНЬКОВІЧ. Салёны год. На рускай мове. Мінск, «Юнацтва», 1989.

Сёння, як ніколі раней, шмат пішацца пра армію. Расказваецца і пра нестатутныя ўзаемаадносіны, і пра шматлікія непапрадзі, калі зневажалецтва чалавечай годнасці. Не без гэтага, як кажуць. Але ж армія была, ёсць і будзе той суровай школай, праз якую трэба прайсці многім. Мікалай Зяньковіч, расказваючы пры першым год службы ўчарашніх «цывільных» юнакоў, прасочвае няпросты шлях іх сацыяльнага, грамадзянскага і маральнага станаўлення.

У канцы мінулага года адбылося абмеркаванне праекта слоўніка будучай «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» [гл. «ЛіМ» за 10.11.1989 г.]. Валянцін Грыцкевіч, наш сталы аўтар з Ленінграда, не змог прыняць удзел у абмеркаванні, але свае заўвагі даслаў на адрас энцыклапедыі і нашага штотыднёвіка. Улічваючы актуальнасць і важнасць закранутых ім праблем, рэдакцыя вырашыла змясціць ягоныя нататкі на старонках «ЛіМа». За абмежаванасці газетнай плошчы матэрыял друкуецца са скарачэннямі.

Вядома, што чалавек толькі таму і з'яўляецца чалавекам, што мае сваю гісторыю. Без гісторыі ён не мог бы зразумець ніякіх падзей, што з мінулага вядуць да будучыні. Таму з надзеяй на будучас, з чаканнем убачыць, з якіх пазіцый беларусы возьмуцца за асэнсаванне сваёй гісторыі, я ўзяў у рукі праект слоўніка «Энцыклапедыя гісторыі Беларусі», надрукаваны на ратанрыне і разасланы для азнамлення.

«Методыку гістарычнага даследавання» столькі ж. Для параўнання: тыя ж 5000 знакаў даюцца на асобныя дапаможныя гістарычныя дысцыпліны — архівазнаўства, географію гістарычную, палеаграфію, тапаніміку — і нават на калекцыяніраванне.

Здзіўляе адсутнасць асобных тэрмінаў з галіны метадыкі гістарычнага даследавання: месца гісторыі ў сістэме навук, асаблівасцяў аб'екта і метадаў гістарычнага пазнання, суадно-

ЭГБ, а на гісторыю краю з IX да канца XIX ст. — 82 старонкі. Лічу, што гэта тыповая правая традыцыйная ў гістарычнай навуцы недаацэнкі тысяччагадовага дакастрычніцкага перыяду гісторыі Беларусі. Ці не пара адмаўляцца ад такога нігілістычнага падыходу да мінулага, як і ад другога значнага хібу — залішняй палітызацыі гісторыі, ігнаравання розніцы паміж гістарычнай навукай і прапагандай, стварэння фантомнай ці макетнай гісторыі, г. зн. такой, якую, па словах амерыканскага пісьменніка Дж. Стэйнбека, хацелася б мець замест сапраўднай.

Залішня палітызацыя гісторыі літаральна пранізвае праект слоўніка. Маю на ўвазе ў першую чаргу раздзелы, прысвечаныя гісторыі КПСС і КПБ,

Спыніся больш падрабязна на дэперсоналізацыі гістарычнай навуцы Беларусі. Палітызаваная гісторыя карыстаецца персанажамі толькі як прыкладамі для правіл. Затое яна лічыць, што няма нічога больш беспамылковага, чым улада. Нічога больш разумнага, задушэўнага, кланатлівага, чым яна. І на тэрмінах, якія прысвечаны Савецкай уладзе на Беларусі, гэта адчуваецца.

Але ж улада — феномен доволі стратэгічны. У ёй ёсць і гераізм, і самааданасць, але ёсць і турмы, і хабар, і іншыя зложыванні. Усё ёсць ва ўладзе. І на гэце адмоўнае няма аніводнага намёку. Дзе ў ПС ЭГБ Курапаты? А гэце жудаснае слова стала сімвалам ва ўсім СССР — такім жа, як скажам, для палякаў Катынь.

Крытыка, бібліяграфія

Валянцін ГРЫЦКЕВІЧ

Чаго не будзе ў слоўніку...

Мы ўсё — і гісторыкі Беларусі, і кожны, хто, не будучы спецыялістам, цікавіцца мінулым свайго краю, — нецярпіліва чакаем выхаду энцыклапедыі. Асабліва пасля таго, як выдавецтва «БелСЭ» выпусціла ў свет прыгожа аздобленыя «Энцыклапедыю літаратуры і мастацтва Беларусі», энцыклапедычны даведнік «Француск Скарына» і «Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г.», якія прадэманстравалі прафесійную падрыхтаванасць выдавецкіх супрацоўнікаў. Складальнікі праекта слоўніка «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» (у далейшым ПС ЭГБ), як можна бачыць, сумленна і плённа працавалі над ім, улічваючы вопыт «Советской исторической энциклопедии» (М., 1961—1976) і «Радянської Энциклопедії історії України» (К., 1969—1972).

Але невялікай была б карысць ад маіх думак, калі б я як рэцэнзент абмежаваўся пахваламі ў адрас складальнікаў і не падзяліўся сваім непакоем аб інфармацыйным фондзе ПС ЭГБ. Бо праект слоўніка па сутнасці адлюстроўвае крызіснае становішча гістарычнай навуцы БССР, пра якое шмат разоў пісалася ў друку.

На вялікі жаль, складальнікі праекта не палічылі патрэбным звярнуць увагу на тыя факты і з'явы ў беларускай гістарычнай навуцы, якія слухна непакояць частку беларускіх гісторыкаў (галоўным чынам тую, якая не працуе ў гістарычных інстытутах і на вядучых кафедрах гісторыі БССР у ВУНУ рэспублікі), і пісьменнікаў, што пішуць на гістарычныя тэмы.

Гэта законнае права складальнікаў ПС ЭГБ, як і супрацоўнікаў вядучых гістарычных інстытутаў і кафедр рэспублікі, — не рэагаваць на «неакладзічны» клопат іншых. Але і ў тых, хто непакояцца становішчам беларускай гістарычнай навуцы і яе плёнам, таксама застаецца права крытыкаваць гэце становішча.

Я ўпэўнены ў тым, што мае заўвагі павінны засяроджвацца не на нейкіх канкрэтных праблемах, а на прыцыповых пытаннях метадыкі складання праекта слоўніка і ягонага інфармацыйнага зместу.

На мой погляд, у праекце слоўніка тэорыя і метадыка павінны ўлічвацца ў першую чаргу, а яны адсутныя тут на апошнім месцы ў раздзел «Гістарычная навука». Паспрабуй іх адшукаць!

На «Метадалогію гісторыі» адведзена 5000 знакаў і на

сін гістарычнай крыніцы і гістарычнага факта, метадаў гістарычнага даследавання — гісторыка-генетычнага, гісторыка-параўнальнага, гісторыка-псіхалагічнага, гісторыка-сістэмнага і інш.

Тэрмін «Крынізнаўства» таксама схваўся недзе між «Крынізнаўствам» і «Крыптаграфіяй», нібыта ўсе яны маюць аднолькавую вартасць. Няўжо няўцяжым, што вядучым напрамкам гістарычнага даследавання проста няёмка адводзіць такое месца?

Паглядзіце на ЭЛіМБел — як многа там спецыяльных тэрмінаў і артыкулаў і як мала іх тут.

Як можна ў канцы XX стагоддзя арыентавацца і арыентавацца чытача на элементарнае вывядзенне абавязковых для гісторыка-даследчыка тэрмінаў? Я разумю, адкуль ідзе такая грэблівасць да тэрмінаўных ведаў: ад часоў сталіншчыны і рэсталінізатарскай пільны так звананага застою, калі ў мысленні гісторыкаў трывала ўвайшла догма «Кароткага курса гісторыі ВКП (б)» і якой, на жаль, кіраваліся і дасюль кіруюцца шматлікія мае калегі ў рэспубліцы.

Ну добра, чаго няма, таго няма, можа, нешта іншае будзе накладзена ў аснову тэорыі гісторыі. У першым раздзеле ПС ЭГБ «Заснавальнікі марксізму-ленінізму», які, на думку складальнікаў, павінен адкрываць слоўнік, здзіўляе адсутнасць менавіта тых твораў Маркса, Энгельса, Леніна, дзе заснавальнікі навуковага камунізму давалі характарыстыкі канкрэтным гістарычным падзеям у Беларусі. Ці ж гэта марксісцкі падыход да твораў аўтараў, імёны якіх упамінаюцца на кожным кроку?

І яшчэ. У мяне ўзнікла сумненне, ці сочаць складальнікі раздзела «Гісторыя КПСС і КПБ» за сучаснай палемічнай літаратурай па гісторыі КПСС, за апошнімі пастановамі ЦК КПСС? Бо ў слоўніку засталіся такія тэрміны, як «Правы ўхіл у ВКП (б)», «Трацкізм», «Трацкісцка-зіноўеўскі антыпартыіны» (падкрэслена мною. — В. Г.) блок» і некаторыя іншыя.

Па-мойму, дробныя выступленні рабочых і сялян Беларусі напярэдадні Кастрычніка, а канкрэтна, у 1896—1916 гг. атрымалі надта многа месца ў параўнанні з іншымі рэвалюцыйнымі выступленнямі ў краі, што адбываліся раней.

Увогуле, на XX стагоддзе адведзена 206 старонак ПС

і савецкага перыяду гісторыі Беларусі, уключаючы персаналіі. Не ўпэўнены, што трэба пісаць артыкулы па 800 знакаў кожны пра ўдзельнікаў штурму Зімяга палца. Зусім дастаткова было б агульнага артыкула з пералікам імёнаў.

Іншыя тэрміны праекта напамінаюць ламзкія малітоўныя млынцы. У іхнія цылиндры ўкладаюцца тэксты пацераў. Сто ці пяцьсот разоў пракруціў ручку млына, лічы, што сто ці пяцьсот разоў дакранешся да бокай ісціны. Тэрміны накітал «Агітплакат», «Агітфільм», «Адзіны падітдзень», «Развітае сацыялістычнае грамадства» і іншыя мала што даюць будучаму чытачу энцыклапедыі. Тут, як мне здаецца, заўважны ўплыў на гісторыкаў-навукоўцаў, складальнікаў гэтага раздзела з боку тых неспецыялістаў у гэтай галіне, што кіруюць ім. Падобны падыход, на мой погляд, дыскрэдытуе ідэю навуковай гісторыі Беларусі. Колькі можна цягнуць у энцыклапедыю адрэтушыраную гісторыю? Гэтаму выданню наканавана жыць не год і не два, на яго будуць выдаткаваны немалыя сродкі!

На жаль, стваральнікі ПС ЭГБ часта ставіліся да слоўнікавага фонду як да збору абавязковых ісцін, унікаючы дыскусійныя тэрміны. Вылучаны «Кіраўнікі антыфеадальных паўстанняў на Беларусі». Але падобны іх імёны такім чынам, быццам у нас на Беларусі былі свае Разіны, Пугачовы, Балотнікавы. Гэта нагадвае разнарадку на паўстанні для кожнага кутка былой Расійскай імперыі. А калі ў нас не было сялянскіх войнаў, такога размаху, як у іншых краінах, дык што з таго? Ці абавязкова пнуцца, каб быць падобнымі на іншых? Увогуле, даўно ўжо М. Лужанін, раней за «акадэмічных» гісторыкаў, заўважыў, што Стахор Мітковіч, якога напачатку дакументы пра так звананае «паўстанне» ў Магілёве ў пач. XVII ст. яшчэ памінаюць, потым знікае са старонак пазнейшых дакументаў, бо, мусіць, не іграў такой ролі, каб яго згадваць. Ды і не паўстанне гэта было, а легальны працэт, прадугледжаны законам Рэчы Паспалітай, супраць парушэння Магдэбургскага права. А ў нас у 30-я гады, згодна схеме «Кароткага курса» гісторыі (на чале са Шчарбаковым) зрабілі з гэтага ледзь не другую Балотнікаўшчыну. Тое ж з Дубінам, які быў, як слухна давеў Л. Абэцдарскі, не паўстанцам, а рабаўніком.

Ужо прыгадваюць алтайскія, уральскія, лясенградскія Курапаты... А дзе рассяляльняне беларускай вёскі? Замест яго ёсць толькі «Калектывізацыя сельскай гаспадаркі ў БССР», «Двадцатаягоддзі» (на Беларусі), «Усебеларускія з'езды калгасаў» і г. д. Дзе Чарнобыль, экалагічныя праблемы краю, кааперацыйнае ўвогуле (а не толькі жыллёвая і збытавая)?

І ўрэшце, дзе тэрміны «Бюракратыя», «Адміністрацыйна-бюракратычная сістэма»? Дзе каты Берман, Наседкін, Дзякаў, Цанава і іншыя? Недастаткова адлюстраваны імёны дзеячаў дарэвалюцыйнага перыяду, а таксама прадстаўнікоў Заходняй Беларусі, пра якіх мала ведаюць. Дзе згадка пра тых рэвалюцыйнараў, якіх найперш рэпрэсавалі сталінскія ўлады, а потым — пасмяротна — беларускія гісторыкі? Частку гэтых выкрасленых з гісторыі асоб у праект унеслі, але многа засталася па-за межамі. Дзе персаналіі ўдзельнікаў дробнабуржуазнай пільны рэвалюцыйнага руху, дзеячаў буржуазных партый, стваральнікаў БНР, сяброў беларускага ўрада ў Коўна, беларускіх эмігранцкіх дзеячаў за мяжой, кіраўнікоў паўстанняў супраць Савецкай улады ў грамадзянскай вайне? Хто ж перашкаджае даваць ім адпаведную ацэнку?

Польскія гісторыкі і публіцыст Павел Ясеніца (сапраўднае імя Лех Бейнар, дарэчы, яго таксама нельга абмінуць у ЭГБ) у свой час папярэдзіў: «Кожнаму з нас (гісторыкаў. — В. Г.) павінна служыць цэлая палітра барваў. Можна з яе выбіраць адны тэндэнцыі, здарэнні ці постаці адраваць анёльскімі рум'янамі, іншыя ж ачарняць. Хто вырашыць, маюць пэндзаль у колерах, згодна прадпісанню ці прыцыпам, той зробіць гэта на ўласную аўтарскую рызыку. Нельга толькі замазваць вапнай, каб увогуле нічога не было бачна, асуджаць на забыццё».

Я прыцыпова не згодны з тым, што большасць персаналяў у слоўніку належыць сучаснасці. Беларусь жа развіваецца не пяцьдзесят і не семдзесят гадоў! Ці толькі таму, што лягчай адшукаць персаналяў у бліжэйшым мінулым, трэба так перабольшваць значэнне апошніх дзесяцігоддзяў, спяваючы ім «Асанну»?

Можна было б знайсці імёны больш дзесяці рускіх генералаў родам з Беларусі толькі за XIX стагоддзе, а з іх ліку ў праект (Працяг на стар. 6).

ЧАГО НЕ БУДЗЕ Ў СЛОЎНІКУ...

(Пачатак на стар. 5).

трапілі адзікі, Абмінуты браты Камаровы, браты Суханазеты, Ванюскі, забыты бацька, сын і ўнук Скобелевы, якія паходзілі з беларускага роду, што апынуўся на Волзе. Два ўраджэнцы Беларусі сталі ваеннымі міністрамі Расіі — адзін з Суханазетаў і Ванюскі, але ніводзін з іх не ўспомнены, як і папчэнікі Пятра I родам з нашага краю — Меншыкаў, Ягужыцкі, Шафіраў.

Што тады казаць пра персаналіі з «Польскага слоўніка біяграфічнага», або «Рускага біяграфічнага слоўніка»? Там на кожнага з Глінскіх, Сапегаў, Радзівілаў заведзены асобныя артыкулы, а ў ПС яны згуртаваны ўсе разам у адным: «Радзівілы», «Глінскія», «Сапегі» і г. д.

Вяртаючыся да адлюстравання айчынных дзеячаў, мшу адзначыць, што тут выявілася даўняя тэндэнцыя разглядаць гісторыю Беларусі, як гісторыю аднаго з куткоў Вялікай, адзінай і нездымамай Расіі. Павялося гэта, як даўдзі ў артыкуле «Прынцыпы і факты» («ЛіМ», 29.IX.1989) Анатоль Грышкевіч, ад манархічных гісторыкаў дарэвалюцыйных часоў. Працываваля да сённяшняга дня. І вось пералічана ажно 30 прозвішчаў дзекабрыстаў, затое толькі 4 прозвішчы філаматаў (Дамейка, Міцкевіч, Чачот, Зан), дзейнасць якіх праходзіла на Беларусі, было непаўторнай часткай яе грамадскага жыцця. Увогуле нацыянальна-вызваленчы рух XIX стагоддзя на Беларусі прадстаўлены недастаткова, не хапае артыкулаў пра шматлікіх дзеячаў паўстання 1863 г. Пра Пуслоўскага, напрыклад, або пра медыкаў, удзельнікаў паўстання. Каго яшчэ персаналія няма ў слоўніку? Няма рэвалюцыянера Багданава з Гародзенскай губерні родам. Няма жорсткага каманданта Вільні пад час акупацыі яе маскоўскім войскам у 1656 г. Мышацкага, якога так шчыра ўхваляла чарнасоценная «Белорусская (пазнейшая «Северо-западная) жизнь», ренегата Саланевіча. Няма пісьменнікаў пачатку XIX ст. Яна і Ігната Ходзькаў, няма генерала 1812 года Заінчэка. Няма і першага дваранскага рэвалюцыянера не толькі ў Беларусі, але і ў Расіі, які спалучыў шляхецкі рух з сялянскім, — Міхала Валовіча, якога павесілі па загаду Мураўёва-Вешальніка.

Абдыдзены прозвішчы дзеячаў рускай культуры беларускага паходжання XV—XVI стагоддзяў — Ціхана Лухаўскага, Васіяна Касога, Іосіфа Волацкага, Івана Перасветава.

Згодна традыцыі сталінскіх часоў, пра дзеячаў, якія не належалі да большавіцкай партыі, пісалася як мага менш. Гэтая традыцыя вытрымана і ў праекце слоўніка. Ці не таму з дэпутатаў чатырох складалі Дзяржаўнай Думы ад Беларускай губерні названы толькі Буслаў і Кандрасюк (з упамінаннем таго, што яны дэпутаты), а таксама Р. Скірмунт, Роп, Шмід і Сацуноў (без такога ўпамінання). А куды падзеліся астатнія? Ці іх не выбіралі жыхары Беларусі? Ці яны не былі ўпаўнаважаны абараняць інтарэсы выбаршчыкаў? І гэта ў той час, калі да вопыту Думы зараз усё часцей звяртаюцца журналісты і гісторыкі.

Хачелася б выказацца і на-

конт артыкулаў пра гісторыкаў. Мяркуючы па колькасці паказчыках, усё добра. Пералічана ажно 315 прозвішчаў беларускіх савецкіх гісторыкаў. Але колькі ў іх ліку — аўтараў прац, якія ў выглядзе дысертацый леглі на паліцы і не мелі практычнага выхаду на чытача? Ніл Гілевіч у сваім артыкуле «Між былым і наступным» (сшытак пяты) («ЛіМ» 6. X. 1989) з гараччу піша пра «спекулятыўна-палітычны падыход, які ёсць ні што іншае, як прафанацыя гістарычнай навукі» ў шмат якіх дысертацыях. І ўсё гэта ішло і ідзе «на вачах усяго грамадства, на ўзроўні здзеку не толькі з навукі, але і з усякага здаровага сэнсу...»

г. Ленінград.

Думка чытача

Пра паэтаў (іх зборнікі, нізкі, асобныя вершы) пішуць крытыкі і рэцэнзенты — па заказу і па ўласнай ініцыятыве, пішуць чытачы — найбольш землякі, пішуць паэты — найчасцей маладыя. На гэты раз прыйшлі два водгукі на адну кнігу. Маецца на ўвазе першы зборнік Анатоля Эзківа «Больш сумлення», выдадзены ў канцы мінулага года ў «Бібліятэцы «Маладосці». Ю. Пацюпа і Н. Шклярава дыяметральна разыходзяцца як у ацэнцы твораў А. Эзківа, так і ў поглядах на сутнасць крытыкі ўвогуле. Н. Шклярава лічыць, што «шукаць недахопы ў першых спробах проста недалікатна», што першыя кволяя парасткі даглядаць трэба, а не выпрабавваць холадам і знявагай. У заўвагах Ю. Пацюпы, тым не менш, замнога катэгарычнасці, ён называе вершы А. Эзківа «зарыфмаванымі перадавіцамі» і лічыць такім зборнікі «небяспечнымі» для аўтарытэту роднай мовы. Мусім заўважыць, што гэта не новы і цалкам памылковы пункт гледжання — ускладаць віну за сённяшнюю моўную сітуацыю на плечы літаратараў і літаратуры. Што ж тычыцца першага вершаванага зборніка А. Эзківа, то мы прадстаўляем чытачам магчымаць прачытаць яго і самім паставіць кропкі над «і».

КАЛІ НАБАЛЕЛА Ў ДУШЫ

...Хрыстос прызямліўся
у Гародні,
У Оршы ці ў Капылі,
Бо кожны куток яму родны,
Дзе ён ні ступаў па зямлі.
Хрыстос прызямліўся.
Па бруку
Ідзе нераспятны Хрыстос,
То човен спускае ў рачулку,
Каб гойдаць на хвалях
свой лёс
І плысці да самага неба.
Ухапіўшы высёлку за хвост.
А людзі рассталі невад.
Ці убачыш ты невад.
Хрыстос?

Чаму я пачынаю гаворку аб кнізе «Больш сумлення» іменна з верша, прысвечанага памяці У. Караткевіча? Таму што ў ім найбольш поўна ладаецца вобраз аўтара верша, паэта Анатоля Эзківа, майго земляка з Гомельшчыны.

Ягоньня радкі азвалялі ў майёй душы гудзім рэхам. І ажыло роднае, спрадвечнае...

І жыць захочацца спачатку
Мне наля роднага жытла,
Дзе маці высадзіла грады,
Адкаж дагледзець не змагла.

У сваіх вершах Анатоль здолеў саткаць у адзінае палатно мінулае з сённяшнім днём, дзе цесна пераплаліся «Наша даўняя песня, нашы новыя дні».

Лірычны герой вершаў Анатоля Эзківа — гэта чалавек з яшчэ не крапутаю чэрствасцю душой, адкрытай насцеж для ўсіх, каму трэба яго спачуванне, дабрата, яго міласэрнасць. Шчылімы боль сумлення пранізвае амаль кожны радок.

Па гэтай жа прычыне нельга

раўнадушна, без скрухі і болю чытаць ягоную паэму «Аварыя сумлення».

«Не бяры»,
«не руш»,
«не трэба» —
Забароны знак на ўсім,
Як прамоць пад гэтым
небам,

Я не ведаю зусім!
Побач з журбою і скрухай
жыве ў кнізе Анатоля Эзківа
вера ў родную зямлю, у свой
забыты век, але заўсёды пра-
цавіты народ.

«Бяда ўсіх нас прасвяціла,
І кожны высвеціла лёс».
Многае хацелася б адзна-
чыць у кнізе Анатоля Эзківа. І
прастату радка, сагрэтую па-
чуццём, і дасціпную ўсмішку:
«Як паслухаеш,
То целны
На базары нават бык.
(«Буда-Кашалёўскі базар»).

І самыя-самыя, што запалі ў
душу вершы: «Усё мяне на све-
це носіць», «Хрыстос», «Смерць
конюха», «Дачкі няма нівод-
най», «Апошні конь», «Сыхо-
дзячы апошнім словам», «Мой
бацька робіць труны», «Які са-
ткаўся ты»...

Удала саткаўся паэтычны
зборнік А. Эзківа. Так, не ўсё
ў ім гладка, не ўсё дасканалы,
калі глядзець з прафесійнага
боку. Але і сам аўтар ведае
гэта, што добра бачна з яго
вершаў.

Лічу, што шукаць недахопы
ў першых спробах проста неда-
лікатна. Разбіраць трэба май-
строў слова і вучыцца ў іх. А
першыя парасткі — кволяя. Іх
даглядаць трэба, а не выпра-
бавваць холадам. Сапраўды,
што рабіць чалавеку, калі на-
балела ў душы, выспела, а слоў
не хапае? Маўчаць? Вядома
ж, не. Кожны з нас гаворыць
пра тое, што баліць. І гаво-
рыць як умее.

Ніна ШКЛЯРАВА,
г. Гомель.

АЛЕСЕВЫ СЦЕЖКІ

Да 85-годдзя
з дня нараджэння
Алесея Пальчэўскага

Гэта не метафара, гэта хутчэй геаграфічная назва мясцовага значэння. Так завуць торную сцэжку праз густы зберажоны прусінаўцамі лес ад станцыі да наднёманскай вёскі васьмью некалькі пакаленняў вяскоўцаў.

Працерабіў яе, раскарчаваў, зараўняў калюжны іх руплівы зямляк Алясей Пальчэўскі. Ён штогод ад першых праталін да апошняга апалага ліста лёгка і весела тарыў сваю сцяжынку, перасвешчваючыся з драздамі і сініцамі, перагукваючыся з рэхам, голасна спяваючы «Ці свет ці світае»... Спяняўся і лічыў, колькі яму накувае зялёнага гадоў.

Ашукала зязюля нястомнага падарожніка... Апошні раз працярэбленая ім сцэжка прывяла яго на вясковы пагост, і лёг назаўсёды руплівы сын гэтай зямлі ў родны жвір побач з бацькамі і землякамі. Але засталіся кнігі Алесея Пальчэўскага, засталася людская памяць, любоў і пашана, а ягоная сцэжка і сёння служыць нашчадкам яго равеснікаў.

Жыццёвая сцэжка Алесея Пальчэўскага былі то светлыя і роўныя, то пакурчаныя і цяжкія, забытыя ў змроку пакут і трагедый. А ён заўсёды заставаўся нязменны ў сваёй дабраце і чуласці, спагадлівым, шчырым і міласэрным. Жорсткасць жыцця і ўладарных людзей не счэрствілі яго сэрца, а паглыбілі мяккасць, чулівасць і высакародства. Адуль жа ў чалавеку столькі добра, спагады і чалавеч-

насці? Ці не з прадвечнае сялянскай педагогікі, з калыскі засвоенай ад бацькоў, дзядоў і прашчурцаў нашых.

Першая Алесева сцэжка пачыналася ў раннім юнацтве: яго бацька вёз з наднёманскага Прусінава ў навуку, на сталічны рабфак, а потым ва ўніверсітэт.

У спавядальна шчырай аўтабіяграфічнай аповесці так Пальчэўскі ўспамінаў тую хвіліну расстання з маці: «Усе вы ростам пайшлі ў бацьку. Галавы твае не дастаць, сыноч, — кажа ласкава мама. — Нарніся, я бласлаўлю цябе, — і, цаляючы яе ласкава спрацаваную руку, я адчуваю, як дзве буйныя слязіны падаюць на маю загарэлую шыю». Маці блаславіла на дабро і добра што не ведала якія пакуты чакаюць яе сына.

У сталіцы даверлівы шчыры Алясей трапіў у высёл гурт сяброў-аднакурснікаў, блізка сшыоўся з Петрусём Броўкам, Васілём Кавалём, Сымонам Баранавым, Янкам Скрыганам, Макарам Шалаем. І сам на ўсё жыццё «захварэў» літаратурай.

Упершыню мы сустрэліся ў 1931 годзе ў вузенькім пакойчыку рэдакцыі дзіцячага двухтыднёвіка «Іскры Ільіча». Рэдактарам быў Алясей Якімовіч, сакратаром Пальчэўскі і з дапамогаю мастака Ізмайлава ўтрох выпускалі часопіс.

Высокі, статны, далікатны ў паводзінах і ў абыходжанні, Пальчэўскі меў прыягальную абаяльнасць, увесь прамяніўся дабром, шчырасцю і ласкай.

У «Іскры Ільіча» Купала прынёс «Хлопчыка і лётчыка», ахвотна друкаваў свае вершы для дзяцей, Колас заходзіў з новымі раздзеламі «Міхасёвы прыгоды», чакаў пакулы прачытаюць і што скажуць рэдактары. Часцей у рэдакцыю заходзілі Янка Маўр, Дудар, Кляшторны, Багун, Марак, маладыя і пачынаючыя пісьменнікі і мастакі.

Блізка звёў мяне з Алесем Пальчэўскім лёс у праклята славутым і трагічна жахлівым 1937 годзе ў перасыльным суратэрні Мінскай турмы, а паслябравалі на этапах у Магілёўскую перасылку і ў халодных і курных «цялятніках» па дарозе ў лагер. Мы з Алесем у адной брыгадзе валілі лес, спалі бок пры боку на голых нарах у даўжэзнай палатцы, дзяліліся апошнім сухаром, цыбулінай і драбком цукру, дапамагалі і ратавалі адзін аднаго, як толькі маглі. Як ні старалася нас разлучыць і раскідаць лютае начальства, мы шукалі і знаходзілі адзін аднаго, мне пашанцавала тройчы быць з Алесем на адным лагункце.

Надоўга нас разлучыла «вечная ссылка», а пасля вызвалення апошнія 23 гады Алесевага жыцця мы заўсёды былі разам. Ён трохі раней за мяне вярнуўся ў Мінск, неўзабаве адшукваў мяне ў Сібіры і пераканаў, што пара вяртацца дадому. Я паверыў вярнаму другу, прыехаў і на першым часе знайшоў прытулак у Алесевым прыватным пакойчыку.

Потым разам працавалі ў рэдакцыі «Вясёлкі», а перадаўшы часопіс маладзейшым, не маглі і дня абыходзіцца адзін без аднаго. Алясей меў асаблівую прыягальную сілу: да яго на вуліцу Чарнышэўскага па душэўнай неабходнасці прыходзілі Юрка Гаўрук, Рыгор Бярозкін, Уладзімір Мязэвіч, Янка Скрыган, Васіль Хомчанка, дачка Тодара Кляшторнага і я. Бывалі ў яго кватэры настаўнікі і вучні, бібліятэкары і пачынаючыя працаўкі. Колькі ён зрабіў добра і колькі падтрымаў талентаў, нават цяжка ўспомніць.

У невялічкім пакоі, дзе гас-

ЗАМНОГА ПРА СУМЛЕННЕ

Пра сумленне ў кнізе «Больш сумленна» гаворыцца шмат, гэтым «знакам» яна пачынаецца і канчаецца. Як вынікае з эпиграфа да паэмы «Аварыя сумленна», аўтар не прыдумваў яе назву, а ўзяў з газет, што само па сабе зусім не загана. Але пішчы зарыфмавання перадавіцы, ён падчас і рыфмаю сабе не абцяжарвае: «Гэта страшна, калі чытаеш на шылдачцы дома «Дом узорнага парадку», хаця парадкам тут і не пахне — не тое, што ўзорным, элементарным нават. Або такая шылдачка: «Тут жыве ветэран вайны». І зорка, Гэта страшна. І горка, Гэта не проста страшна. Гэта жудасна».

Такія цытаты. Праўда, мы саграшылі перад аўтарам, бо ў яго напісана верлібрам, а тут — прозаю, ды, мяркую, розніца ў падзеным выпадку невялікая. Гэтак можна і пра футбол, і пра Чарнобыль напісаць... Далейшае цытаванне лішняе, ну можна яшчэ псеўданародныя стэрэатыпы прывесці. (Бо, зрэшты, увесь зборнік пра вёску).

Але пойдзем далей. Сацэрлізм не мысліць сабе без служэння, маўляў, вершы не могуць расці, як трава. Таму ў «Звароце да Купалы» А. Зэкаў выклікае дух класіка паглядаець «на нашы (а значыць і на Зэкава. — Ю. П.) кніжкі». Гэты верш, у якім мераецца паэтва кашуля, у кнізе вылучаецца і, магчыма, з'яўляецца праграмным. «Ці ўсе жывём трыговай веку, ці ўсе мы дбаем пра народ?» — у пытанні яна праступае архетып служэння. Пражыў дзень для сябе і ты... здрадзіў народу — бы нейкай

магічнай сіле, якой нельга не служыць.

У творы сацыялістычнага рэалізму, як мы ведаем, абавязкова мусіць прысутнічаць дыдактычная ідэя, павучанне дзеля таго ж самага народа. Мы, вядома, не супраць ідэі, але яна тут самастойная, самадастатковая, першасная ў адносінах да вобраза; апошні ж неабавязковы, ён нажыўка — чым смачнейшая, тым хутчэй пападзецца чытач. Барані божа крытку ацэньваць твор не па ідэі! «Вузельчык першы. Самая небяспечная хвароба — бездаказнасць. Вузельчык другі. Самая страшная радзінка — бюракратызаваная. Вузельчык трэці. Самы вялікі чалавечы недахоп — адсутнасць сумлення», — з такіх і да таго падобных адкрыццяў складаецца паэма. Аднама, без сюжэта, без вобразнай напружанасці яна рассыпаецца на асобныя ідэі-сентэнцы. Толькі нельга, каб рассыпалася...

Гэта ўсё, што, як кажуць, да зместу. Што ж да «вопраткі», то яна гэтаксама не вылучаецца вытанчасцю, верная газетнай «усярэдненасці». Дык няўжо няма за што пахваліць аўтара? Чаму ж няма, сустракаюцца нядрэнныя радкі, напрыклад, заключныя пра рубку лесу: «І кожнае прамое дрэва хацела ўмобрыць пакрывецца». Калі не добрыя, дык сімпатычныя вершы.

І ўсё ж сёння такія зборнікі тым больш небяспечныя, бо роднае слова вымагае падтрымання яго аўтарытэту.

Юрась ПАЦЮПА.

г. Гродна.

падышла абаяльная Тамара Рыгораўна Цулукідзе, было заўсёды светла, утульна, весела і цёпла. Тут здараліся шахматныя баталіі, чыталіся вершы і аповяданні, узгараліся гарачыя спрэчкі, але ніколі не было і намёка на крыўду, — кожны хацеў як найлепш памагчы таварышу. А на стала ўжо чакала лёгкая і праякая, як наша сяброўства, вясёлая.

Зранку Алякс, як галернік, працаваў за пісьмовым сталом. Пералік напісаных ім кніг зойме цэлую старонку. Хто хоць трохі ведае і любіць нашу літаратуру памятае яго «Жнівеньскую раніцу», «Мора на камені», «Ты — не адзін», «Дым над лесам» і ўсё, што склала два двухтомнікі для дарослых і для юных чытачоў.

Бязлітасна лёс жорстка ламаў асабістае жыццё Пальчэўскага: усенародны страх пазбавіў яго першай сям'і, запалоханы сын змяніў прозвішча і выракаў бацькі, навалілася страта за стратаю блізкіх і родных. Кожны ўдар па кідаў незагойныя рубцы на чужым сэрцы.

Не надта пашанцавала Пальчэўскаму і ў творчасці: пасля кароткай «адлігі», у якую ён паспеў апублікаваць у «Ліме» выдатнае праўдзівае аповяданне «Мікітка» пра лёс дванаццацігадовага «ворага народа», зноў настала сцюжа, пара забароны і хлусні. Яму, як і большасці пісьменнікаў прыйшлося пісаць не тое, што хвалілася, што бунтавала ў памяці і рвалася з сэрца, а даводзілася «станавіцца на горла ўласнае песні», суровую і горкую праўду жыцця засланяць ружовымі шырмачкамі афіцыйна-жывай ідэалогіі перыяду «развітога сацыялізму». У аповесці «Жнівеньская раніца» Пальчэўскі раскулачаны беларусаў у Сібіры пераапраўду ў дарэвалюцыйных хадакоў і перасяленцаў. Ён жыў сярод абяздоленых землякоў, гаравалі разам з імі, цялярылі і стальявалі, касілі і капаў катлаваны і разам хадзілі адзначацца да пыхлівага і нахабнага лейтэнанціка ў бла-

кітнай фуражцы.

І ў самым вялікім горы Алякс не забываў свайго галоўнага прызначэння: пісаў пра набалеае вершамі і прозай, пісаў і ў лагеры на кніжачках папярэсмай паперы, на канторскіх бланках, бо не мог не пісаць.

А галоўнай кнігі свайго пакутніцкага і сумленнага жыцця так і не паспеў напісаць, бо не суджана было дажыць да нашых дзён галоснасці, праўды і волі.

Чулае сэрца не вытрымала некалькіх залпаў эмацыянальных удараў і стрэсаў і спынілася... у ракавы дзень 26 красавіка 1979 года. Чаму ў ракавы? У маім і ў Алесевым трагічным лёсе ёсць нейкія кабалістычныя лічы. Усе нягоды ў яго — арышты, ссылкі, суды і рэабілітацыя адбываліся толькі 26 чысла. І смерць забрала яго ў 26 красавіцкі дзень. Пяраю курчалася ўзаранае поле, звінелі жаўранкі, сінелі пралескі, а да вясковых могілак ішлі і ішлі развітацца з нястомным хадатаем, заступнікам, дарадцам і шчодрым добразычлівым Алесевым землякі. Трактарысты загнулі машыны, жанкі спячалі з поля і фермаў, дзеці неслі першыя пралескі і наднеманскую лоўца і ніхто не стыдаўся слёз і галашэння па роднаму дзядзьку Алесю.

Больш за дзесяць гадоў мінула з таго дня. Няма ўжо Гаўрука, Бярозкіна і Мяжэвіча. Нямногія жывыя Алесевы сябры кожны год 16 студзеня ў дзень яго нараджэння прыходзіць у яго апусцелы пакой і ўспамінаюць незабыўнага друга, а землякі ў гэты дзень сыходзіцца ў колішняй хаце Пальчэўскіх пасярод прусінаўскай вуліцы і прыгадваюць, каму Алякс памог парадкаю, каму ў бядзе — грашыма, як дамагаўся, каб побач былі школа і клуб і бядуюць, што няма каму заступіцца за пакрыўджанага. Потым спяшаюцца прусінаўскія землякі па Алесевай спежцы кожны ў сваю дарогу — жыць, рабіць думаць, сумнявацца, спадзявацца і верыць.

Сяргей ГРАХОЎСКІ.

ТБМ: практыка і праблемы

НАВІНЫ ТАВАРЫСТВА

Нядаўна ў Гродне прайшла рэспубліканская канферэнцыя выкладчыкаў і метадыстаў беларускай мовы і літаратуры школ усіх узроўняў, у якой удзельнічалі каля 300 спецыялістаў з усіх рэгіёнаў Беларусі. На канферэнцыі, якую адкрыла і вяла першы намеснік міністра народнай адукацыі БССР Л. Сухнат, выступілі і сябры рэспубліканскай Рады ТБМ: В. Кузьміч, настаўніца, А. Падлужны, дырэктар Інстытута мовазнаўства АН БССР, В. Раманцэвіч, метадыст ГІУН г. Мінска і іншыя.

Канферэнцыя прыняла зварот да Вярхоўнага Савета БССР, у якім, у прыватнасці, гаворыцца:

«Ухваляючы і падтрымліваючы асноўныя палажэнні законапраекта аб мовах Беларускай ССР і ўсведамляючы трагічны стан беларускай мовы ў рэспубліцы, мы бачым рэальныя магчымасці для яго паліпашэння шляхам больш інтэнсіўнага пераходу на беларускую мову ўсіх сфераў грамадскага жыцця, чым гэта прадугледжана Камісіяй Вярхоўнага Савета (...) У гэтай сувязі настойліва просім улічыць нашы наступныя прапановы:

А. Нічым не апраўдана прыняцце канчатковага тэрміну пераходу на беларускую мову справядлівасці ў шэрагу сфераў грамадскага жыцця ў 5 і 10 год (артыкулы 8, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20). Гэты тэрмін павінен быць абмежаваны не больш як трыма гадамі.

Б. Адроджэнне нацыянальнай школы ўсіх ступеняў у Беларусі як працэс, які носіць вышэйшы характар ва ўсёй справе адроджэння беларускай мовы, не можа быць расцягнены па часе да 10 год у залежнасці ад волі кіраўнічага апарату ці свядомасці пэўных сацыяльных груп грамадства. Таму лічым, як прафесіяналы, рэальна магчымым і жыццёва неабходным пераход на беларускую мову выкладання ўсіх прадметаў гуманітарнага цыкла (акрамя рускай мовы і літаратуры), а таксама выправадзанаўчых навук,

ва ўсіх вышэйшых, сярэдніх спецыяльных і прафесійна-тэхнічных школах рэспублікі незалежна ад іх ведамаснай прыналежнасці ў тэрмін ад 1 да 3 год. Выключэнне могуць сіласці некаторыя прадметы, якія спецыяльна выдзелены ў нацыянальна-культурны комплекс навучальных груп і патакоў нацыянальных меншасцяў у рэспубліцы.

Адначасова выназваемся ў карысць увядзення надбавак да зарплат за кошт рэспубліканскага бюджэту, а таксама фінансавых сродкаў КПБ, прафсаюзаў і некатарых адпаведных профілю навучальных устаноў грамадскіх арганізацый рэспублікі тым выкладчыкам і супрацоўнікам навучальных устаноў, якія пераходзяць на беларускую мову ў выкладчыцкай і іншых формах службовай дзейнасці.

В. Неабходна асобным артыкулам зафіксаваць у Законе аб мовах Беларускай ССР аб персанальнай службовай адказнасці кіраўнікоў дзяржаўных арганізацый, устаноў і прадпрыемстваў, а таксама грамадскіх арганізацый рэспублікі за своечасовае і поўнае выкананне адпаведных іх сфераў дзейнасці артыкулаў названага закона (у межах службовай падсправядачнасці):

Г. Тэрмін увядзення ў дзеянне артыкулаў 14 (мова ў сферы абслугі), 16 (адказнасць службовых асоб... валодаць беларускай і рускай мовамі), 33 (мова тапонімаў і картаграфічных выданняў), 7 (мова актаў органаў дзяржаўнай улады і кіравання), 12 (мова з'ездаў, канферэнцый і іншых форумаў) абмежаваць трыма гадамі.

Д. Тэрмін увядзення ў дзеянне артыкулаў 28, 30, 31, 34 абмежаваць двума гадамі.

Першыя класы ў школах і школах-новабудоваў у населеных пунктах БССР павінны на працягу аднаго года адрывацца на нацыянальных мовах прапарцыянальна нацыянальнаму складу насельніцтва рэгіёна.

Створаны і дзейнічае аргкамітэт рэспубліканскай канферэнцыі ТБМ і Міннарадукацыі БССР «Дзяржаўнасць беларускай мовы: праблемы і шляхі ажыццяўлення», у якой прымуць удзел усе прыхільнікі

беларускага слова. Канферэнцыю мяркуецца правесці на працягу двух дзён у пачатку лютага 1990 г. Яна мае на мэце падрыхтаваць прапановы і праекты да праграмы Савета Міністраў БССР, скіраванай на практычнае забеспячэнне дзяржаўнага статусу беларускай мовы ў рэспубліцы. На канферэнцыю змогуць прыехаць як сябры ТБМ, так і асобы, якія фармальна не ўваходзяць у Таварыства, але вылучаныя як рэгіянальнымі кіраўнічымі органамі ТБМ, устаноў, прадпрыемстваў, іншымі грамадскімі арганізацыямі. Удзельнічаць у працы канферэнцыі можна і па ўласным жаданні. Аргкамітэт просіць жадаючых даслаць заяўкі на ўдзел у канферэнцыі на адрас: 220034, г. Мінск, вул. Фрунзе, д. 5, Дом літаратара ТБМ, не пазней канца студзеня г.г.

Аналагічныя мерапрыемствы вярта пранесці і сіламі раённых і гарадскіх радаў ТБМ сумесна з аддзеламі народнай адукацыі і культуры выканкомаў, іншымі грамадскімі арганізацыямі.

У Рэспубліканскім аддзяленні Жылсацбанка БССР адкрыўся рахунак Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны. Нумар гэтага рахунку — 700510, і на яго паступілі ўжо першыя ахвяраванні ад прадпрыемстваў, устаноў, прыватных асоб. Свае сродкі фундавалі ТБМ выдавецтва «Навука і тэхніка», Гомельскі хімавод імя 50-годдзя СССР, Вылічальны цэнтр Мінфіна БССР і іншыя арганізацыі, наступілі таксама сродкі ад шэрагу газетных і часопісных публікацый, ад спекаа з ЗША Данчыка і інш. Варта нагадаць сябрам Таварыства і ўсім, хто з павагаю ставіцца да беларускай мовы, што ТБМ зможа паспяхова распачаць выдавецкую і іншую гаспадарчую дзейнасць, прадугледжаную яго статутам, толькі пры ўмове наяўнасці фінансавых сродкаў.

Падрыхтаваў Я. ЦУМАРАЎ.

ГРОДНА

«Лёс мовы — лёс народа», — пад такім дэвізам, што прагучаў у слове дэкана філалагічнага факультэта ГрДУ імя Янкі Купалы Т. Тамашэвіча, прайшла ў Гродне ўстаноўчая канферэнцыя гарадскога ТБМ. Удзел у ёй прынялі больш за 400 дэлегатаў ад розных прадпрыемстваў, навучальных устаноў, школ, грамадскіх арганізацый.

Падзея гэтая даўно чакалася ў горадзе: да гэтай пары ў Гродне адкрыты ўсяго адзіны клас з беларускай мовай навучання. Гэтая супярэчнасць, калі немалыя магчымасці для выхавання гістарычнай памяці, нацыянальнай свядомасці даюць такі мізэрны вынік, стала адным з асноўных матываў многіх выступленняў.

Другі вядучы матыв — практычныя захады, якія трэба зрабіць для пашырэння ўжытку беларускай мовы ў горадзе, асабліва ў школах, дашкольных устаноў, ВНУ. Уносіліся шматлікія прапановы. Сярод іх — стварэнне гарадскога цэнтара беларускай культуры, самастойнай беларускай бібліятэкі, заснаванне друкаванага органа і іншых устаноў. Вялася гаворка аб утварэнні рабочых камісій гарадскога ТБМ, іх задачах у нармалізацыі культуры-моўнага асяроддзя, аб праблемах беларускамоўнага рэпертуару гарадскіх тэатраў.

На жаль, у зале Дома палітасветы, дзе праходзіла канферэнцыя, з кіраўнікоў горада быў толькі старшыня гарвыканкома Кудравец В. М., які ўступным словам адкрыў канферэнцыю. Яшчэ больш здзівіла адсутнасць у зале запро-

шаных ад імя аргкамітэта 50 дэлегатаў з раёнаў Гродзенскай вобласці — работнікаў асветы, культуры, прэсы, — якім адміністрацыя адмовіла ў камандзіроўках на падставе таго, што нібыта плануецца неўзабаве абласная канферэнцыя ТБМ. Статут ТБМ, як вядома, утварэння абласных арганізацый ТБМ не прадугледжвае.

Устаноўчая канферэнцыя расправадала і прыняла праграму дзейнасці. Старшынёй гарадской Рады абраны пісьменнік Аляксей Пяткевіч, намеснікам — паэтэса Данута Бічэль-Зягневіча і дырэктар СШ № 26 Валянцін Швяцоў.

Гродзенскае таварыства прыступіла да работы — на абласным тэлебачанні адкрыты канал «Студыя ТБМ».

І. ЖУК.

БЯЛЫНІЧЫ

Больш трыццаці працоўных належаў прадпрыемстваў і устаноў, налігася і саўгасаў Бялынічэй і Бялынічага раёна дэлегатаў сваіх прадстаўніцтваў на ўстаноўчую канферэнцыю ТБМ. Адкрыў яе і выступіў з дандадам «Мова — духоўны набытак народа» старшыня аргкамітэта паэт Віктар Хаўратовіч, абраны неўзабаве старшынёй раённай рады таварыства.

Усхвалявала і кінула дэлегатаў прамова аднаццацікласніцы Бялынічэй СШ № 1 Алёны Рыняк. «Я не супраць рускай мовы. Яе неабходна вывучаць. Але трэба і для роднай ствараць належныя ўмовы для яе нармальнага развіцця», — зазначыла вучаніца.

Прамоўцы выназвалі канкрэтныя заўвагі па ўдасканаленні праекта раённай праграмы «Родная мова». Актыўны ўдзел у распрацоўцы яго прымалі і члены аргкамітэта. Праект праграмы быў загадаў разнаможаны, яго атрымаў кожны дэлегат і гасць устаноўчай канферэнцыі.

Дэлегаты канферэнцыі прынялі звароты да Вярхоўнага Савета БССР, да рабочай групы па выпрацоўцы законапраекта аб мовах, а таксама да беларусаў і да грамадзян іншых нацыянальнасцяў, якія жывуць у Бялынічым раёне.

Актыўны ўдзел у правядзенні устаноўчай канферэнцыі прынялі і нашы гасці — старшыня літаратурнага аб'яднання пры чавускай райгазеце «Іскра» Мікола Салаўцоў, пісьменнік Аркадзь Кандрэвіч, член рэспубліканскай рады ТБМ, дэкан філалагічнага факультэта педінстытута імя А. Куляшова Яраслаў Клімуць.

М. КАРПЕЧАНКА.

ДЗЯРЖЫНСК

У канцы жніўня мінулага года на настаўніцкай нарадзе ў Дзяржынскім раёне былі абраны гарадскі і раённы аргкамітэты па стварэнні суполкі ТБМ і падрыхтоўцы да правядзення устаноўчых канферэнцый. У горадзе з вялікімі цяжкасцямі ствараліся суполкі ў садках, школах і на прадпрыемствах. Куды лепш ішлі справы на раёне, бо там больш ініцыятывы і больш падтрымкі сярод людзей.

Асабліва актыўна ішлі справы ў работу аргкамітэтаў у снежні, мяркуючы ў час зімовых канікулаў правесці устаноўчыя канферэнцыі ТБМ, абраць рады, абмеркаваць праект Закона аб мовах і прыняць па ім адпаведныя прапановы. Двойчы прызначаны тэрмін правядзення канферэнцый — апошні на 10 студзеня.

Яшчэ 9 студзеня райана працягваў паведамляць у школы аб маючай адбыцца канферэнцыі. Але... яна не адбылася. Па загаду сакратара Дзяржынскага гаркома Л. Салаўскай пачалі наступач тэлефанаграмы аб адмене устаноўчых канферэнцый ТБМ. Члены аргкамітэта У. Мішура і А. Юрневіч пабывалі ў гарноме. Пры гутарцы прысутнічала і я. Чаму ж адменена канферэнцыя? На думку Ліліі Іванавы, яна няясна падрыхтавана. Але значна, што партыйны работнік не правіла ніякай цікавасці да матэрыялаў, з якімі да яе неаднойчы прыходзілі члены аргкамітэта.

С. КРЫЛОВІЧ.

Пятро ПРЫХОДЗЬКА

Каляровыя халады

На сваім сямідзесятым годзе
Зноў іду ў паклон былых гадоў:
Як жа многа ў баявым паходзе
Зведаў каляровых халадоў!

Ранняя вясна майго юнацтва
Не прыносіла мне цеплыні,
Як пад марнай «лютага нулацтва»
У Сібір нас гналі ў тыя дні...

І пасля мне вёсны, леты, зімы
Аж чатыры цяжкія гады
Дома і далёка ад радзімы
Усё тым ж неслі халады.

Я не мог на снезе між аюпаў
Укрывацца цёплым манушном,
Калі побач валагодскі хлопец
Чэргаў дню з крынічкі націльном.

Гімнасцёрка монра абвісала
На салдацкіх стомленых плячах,
Вісла, чорнай хмарай абвісала
І трымцела далеч у вачах.

То зялёны колер, то барвовы,
Ці то сіня-белы, як той снег,
А з нябёсаў падаў ліст ільнявы
І кароткай перабеннай бег...

Толькі раз адзін усёй душою
Я вясенні зведаў халадок:
Перад цёплай майскаю імжою
Першы ў дрэве выбіўся лісток

І пад грукат шчаснага салюта
На плячо з галінкі мне апаў,
І дарога павярнула крута
Нас дамоў —
Да цёплых ніў і траў.

Вуліца Прыгожая

Алесью ЗВОНАКУ

Есць у Мінску з назваю такою
Вуліца яшчэ з сівых вякоў:
У цішы маленькага паню
Быў прытулак тут для дружбакоў.

Кожны гэту вуліцу Красіваю
Добрым рускім словам называў.
Калі вонан пераспялай сліваю
Гучна жнівень долу ападаў.

На ванзал прыземістыя домікі
Паглядзілі з маладых прысад,
Тут жылі пазты, вершаў томікі
Неслі ў выдавецтва — і назад...

Ды не толькі гэта прыгадаецца,
Калі сёння пройдзеш ты па ёй,
Тут на кожным кроку спатыкаецца
Аб каменне лёс жыццёвы твой, —

Бо адсюль цябе, тваіх таварышаў
Сярод ночы павялі ў астрог:
А за што? Не ведаў сам,
І ў твар ужо
Біў наступны дзень тваіх трывог.

Кроў ірапіла вуліцу Красіваю,
Строй пазтаў пачынаў знікаць...
Можа, не Красівай — Рэпрэсіўнаю
Нам ле сягоння называць.

Ля Вечнага агню

Сама любоў мяне да ўнукаў горне
І я гатовы пакланіцца дню,
Калі яны на варту ў школьнай форме
Ідуць гурбой да Вечнага агню.

Але трывожыць неспаной сардэчны:
Ці так для нашых будучых вякоў
Мы памяць нашу і агонь наш вечны
Ахоўваць вучым гэтых юнакоў?

Навошта ад навукі адрываем
І ў форму волю апранаем іх?
Ці ж гэтым пайдзім з родным краем
І з мовай нашых маці дарагіх?

Мне замяніць іх хочацца сабою,
Самому сціць ля полымя таго:
Нібыта толькі што вярнуўся з бою,
Згубіўшы друга вернага свайго...

Ці знаю, чым яго душа святая
Жыла, дзе сёння сябрава сям'я?
Магчыма, іншы хтось недалёка,
Не дасыпае ў свеце, а не я...

На плошчы славы месца ёсць учынкам
Для ўсіх людзей — старых і маладых,
А вось бы гэтым хлопцам і дзяўчынкам
Не аўтаматы ў рукі — болей кнігі!

Гляджу на іх,
Як з выпраўнай, старанна
Яны чытаюць крокамі граніт —
І пачынае зноў старая рана
Узрывацца ў сэрцы
Быццам дынаміт.

Валянціна АКОЛАВА

**МНЕ Ў ЖЫЦЦІ
ЎСЯГО Ё ТРЭБА...**

— 3 НІМІ ты, дзетка, са сцяны
гэтага анціхрыста ды кінь
яго мне ў печ!.. А то, не
дай божа, нарвуцца ў хату
немцы, то паб'юць нас
усіх тут.

Так, палячы раніцай у печы, паказвае
цётка Іваніха дацэ Сашы рагачом
на Сталіна з Мамлакат Нахангавай на
руках. Мамлакат адной рукою трымае
ружы, другою, па-дзіцячы, даверліва,
абдымае Сталіна за шыю. А Сталін
пазірае на гэта ўзбекскае дзіця і ласкава
ўсміхаецца яму...

Той даваенны здымак ведаў кожны
малы і стары. Спачатку абляцеў ён
ую краіну на газетных палосах. А

1. Праўдзівы дыялог

Вёснаў груз у свае дзве мазольных рукі
Возьме мама. Прыгорбіцца — цяжкія
— Да апошняга дня лёс хай будзе
і смела...
— Над абрусам прашэпча ў дзень
такім —
Троіцы белай.

І ў папрок, што цураецца мовы народ,
Слова горна-шчымлівага мне не
падорыць,

А расказа слязімі:
— Бульбу гневіць нлурод.
Дзесяць год ён нязвана да поля
прыходзіць...

І вітаецца смерць: брат апошні —
памёр,
І цяпер—сраротой мама случкаму роду...
— Мал гордая мова — нязгасны касцёр.
Быць паводкаю думак — не меленькім
бродам...

2. Аднойчы... раніцаю ў Мінску

Мне прызнаўся рыфмач з лёгкасць-
моваю ў вершак:
— Мінск з Масквою злучаю. Хай
два гарады
Адэкватнасць душы маёй,
сваапліва-грэшнай,
Прывячальна злучаюць у два невады:

— Рыфмы ловаць, як рыбу, —
напорыста, з мэтай...
Разнявольваюць думкі — як рэні масты...
І ад мезенца правай рукі браў сюжэты,
Да спартанскай сваёй грашаваў праваты.

Слоў — слізота, гаркота... салоднаваць
жалю
Не мінала разбураных воч. Дзень
даўжэў...
— Я у сяброўскай гамонцы была,
як чужая...
— Веку, як ты адзін, калі мноства ілжэ?

кожны вечар, вядома ж, ніякае каханне
не здольнае было адолець. Затое
на выхадныя, у суботнія дні, яно ўзно-
сілася над хмарамі, яно на крылах
ляцела над Барэцкім лесам і лунала
над блакітным поплавам, па якім звы-
чайна людзі хадзілі босымі нагамі...
Дык навошта, скажыце, былі патрэб-
ны яму яшчэ прагныя рукі, каб ха-
пацца, каб трымаць і не выпусціць
рукі другія?
...І ўсё ж здараецца так — я і
заўважаю нават калі і чаму, — што
я в і п у с к а ю з р у к свайго мастака,
і ён малое карціны ўжо другой, а не
мне.
...Аднак Сталін з Мамлакат Нахан-

Алена ВАСІЛЕВІЧ

**ГрупаВЫ партрэт
з
Мамлакат
Нахангавай**

А П А В Я Д А Н Н Е

неўзабаве, на лятю падхапіўшы тую
бацькоўскую сталінскую пяшчо-
ту, узяліся — адзін перад другім на-
выперадкі — шчыраваць над ёю і
мастані.

Як хто здалеў!
Мой мастак — закаханы ў мяне
настаўнік пачатковай школы ў нашай
вёсцы — Сталіна з Мамлакат Нахан-
гавай намалюваў мне алеем на фанеры.
Сапраўдную карціну намалюваў! Да-
гэтуль, у пісьмах у Слуцак, дзе я вучы-
лася ў ледвучылішчы, ён найбольш
стараўся над акварэльнымі мініяцю-
рамі. Найбольш усё дзівочых галолак
— кучаравых, прыгожанькіх, у вяноч-
ках з кветак... Відаць, за вочы, на ад-
легласці за васемнаццаць вёрст, такую
ўяўлялася яму я сама... Што кучара-
вая, то праўда, але каб ужо надта
прыгажуня была, то і сёння не ста-
ла б я настойваць на гэтым...

А тут была карціна! Як дзе-небудзь
у музеі.

Знакамітая ўзбекская стараніца па
бавоўне выдавала, праўда, не на
школьную вучаніцу, хутчэй за ўсё гэта
было ладнае дзівучо яшчэ з дзіця-
чага садка — гэтакое працавітае, гэта-
кае славуце! А пра Сталіна можна
было толькі захоплена выдыхнуць:
горды горны арол!

Памятаю, прыехала я ў тую суботу
на выхадны дзень дадому і, ледзь пас-
пеўшы перакунуць і перакінуцца сло-
вам з хатнімі, адразу ж памкнула ў
школу. Узяць у бібліятэцы кнігу —
пачытаць на выхадны... Уяўляецца,
якое спрадвеку здатнае было на вы-
находніцтвы каханне!.. Вядома ж,
лепшай за кнігу зачэпкі немагчыма
было прыдумаць, каб пабачыць таго,
хто амаль штодня пісаў табе лісты і
адпраўляў іх у канверце разам з пры-

І, вядома ж, у гэты самы вечар
Сталін з Мамлакат Нахангавай пася-
ліліся і занялі самае пачэснае месца
на сцяне ў нашай хаце. Як зойдзеш з
сянец — так вочы ў вочы і стрэнеш-
ся! (Мікола-цудатворац і Варвара-вя-
лікамучаніца ад такога нечаканага су-
седства палахліва пасунуліся цясней
у кут і яшчэ больш пазмрачнелі на
нашых іконах).

Нашы суседкі, калі каторая забя-
гала пазчыць хлеба ці газы, ці яко-
га там сіта-рэшата, з таго дня не пра-
мінала ніводная папазахапляцца гэта-
кім умельствам майго мастака, і
кожная імкнулася абавязкова нава-
жыць мне яго ў жаніхі.

— Гэта ж трэба гэтакія ўдалыя рукі
мець, каб адважыцца намалюваць са-
мога Сталіна! — захапляліся суседкі
(народ умее цаніць таленты!).

Сама я, вядома, нябачна млела.
Млела, грэшніца, усё ж болей ад ка-
ханья, чым ад Сталіна...

— Глядзі ж, і ты не выпусці са сва-
іх гэтакіх рук, — давалі мне пароды
суседкі, найбольш практычныя.

Ды каб яны ведалі! — ці адны былі
толькі рукі? Былі ж яшчэ і вершы!
Іх знаходзіла я ў томіку Пушкіна на
старонцы з прысвячэннем Анне
Керн... На глянцавым аркушыку ў ру-
жовай рамачцы — на адным баку
была заўсёдна кучаравая галоўка
ў вяночку, на другім вершаванае пры-
свячэнне... Мне!

Чакаю я з табой сустрэчы.
Пакутую ад немацы.
Гляджу на зоркі кожны вечар.
Ці прыдзеш ты? Ці прыдзеш
ты?!

Такі рыфмаваны адчай здаваўся
мне невыносным. Васемнаццаць вёрст

гавай усё роўна застаецца вісець на
сцяне ў нашай хаце. Нават і тады за-
стаецца, калі, дабудоваўшы канал
Масква — Волга, вяртаецца дадому
Валодзя — гаспадар мае стрычнае
сястры Сашы (у яе сям'і жыў я пас-
ля смерці мамы). Будаваў ён свой ка-
нал сем гадоў, а павінен быў дзесяць.
Будаваў праз кабылу Пальму. Вёз
здаваць дзяржаве хлебнарыхтоўку, а
неразумная жывёліна спалохалася
страшэннай нязвычайнай у небе птушкі
— аэраплана. Упудзілася і насіла ча-
лавека з возам па палетку, потым вы-
ламалася з аглабель і, зусім ашалеў-
шы, узбілася каля калгаснай канюшні
на барану. Злачынства было відавоч-
нае. Дзесяць гадоў па тым часе —
мерна была таксама адпаведная. І
Валодзя вывез ужо не конна, а на тач-
цы — і нават датэрмінова вывез! —
нарыхтоўку кубоў зямлі, адмераную
яму роднай дзяржавай.

...Сталіна з Мамлакат Нахангавай
застала ў нашай хаце і вайна.

— Давай сюды ў печ гэтага ідала,
— настойліва паўтарае цётка Іваніха,
падкідваючы дроў.

Саша здымае са сцяны Сталіна,
змахвае рукавом з яго пыл і, абьяка-
ва перавярнуўшы правадыра дагары,
адказвае мацеры:

— Чорт яго бяры, закіну на гару.
А то, можа, вернецца Лена, дык яшчэ
спытае...

(Я ўжо даўно далёка ад дому. Ву-
чуся ў настаўніцкім інстытуце ў Рага-
чове. Там страчае мяне вайна, і дома
пра мяне няма ніякіх чутак. Сястра
Саша ездзіла ўжо варажыць на мяне
аж на Урэчча — там аб'явілася ва-

Край расійскі, з вялікаю мовай
дзяржаўнай!
(Найславянскае брацтва за Вечнасць
мацінай).
Не даруй, калі нехта з мяшчанствам
іржавым
Беларускую годнасць зняславіць
пры мне.

Слова матчына — гэта не гушкат
арэляў,
Не вясельны картэж, не размоў
барышы...
— Хто пясняр, хто рыфмач, хто
бязродны Амеля,
Сам адрозніць народ, што не пляміў
душы...

3. Два пісьмы з-пад Асвей

— Для мовы месца родненнае ў кнігах?
Трывожыцца век — Свіслач над Нямігай:
Вось-вось паводка схлыне. Лёд
змярцее...
Мне два пісьмы прынеслі з-пад Асвей:

ражбітка, якая ўсё на свеце ўмела
раскінуць і ўбачыць на картах. Пра
мяне яна сказала: «Нідзе не шукайце,
нідзе не знойдзеце. Сама абзавецца і
прыедзе»).

— На чорта ён ёй здаўся, анціхрыст
гэты! Дык яна яшчэ будзе хаваць
яго на гары, — злуе цётка Іваніха.

— Няхай сабе валяецца. Хто яго
там убачыць, ці будзе шукаць там?

— Ды, пэўна ж, чаго там на той гары
немцы не бачылі? У людзей, чут-
цю, шныраць па курасаднях, ды што
смачнейшае і падабнейшае па хатах
рабудзь...

Пра немцаў у нашай Даманшчыне
гавораць яшчэ без асаблівага страху.

Маленькая лясная вёска наша ста-
іць далёка ад Бабруйскай шашы. Ня-
блізка і ад урэцкага шляху. Гэта там
ужо, кажуць, і войска, і матацыклаў, і
танкаў... А ў нас праз вуліцу праімчалі
ўсяго мо якія разы тры машыны з
нямецкімі салдатамі. Спыніліся адна-
го разу каля Няронскіх, спыніліся ка-
ля Фрасынінай хаты.

Матка, млека! Матка, яйка!

Дык жанкі, вядома, адразу ж і па-
неслі ўсё, што загадалі... Піце, жары-
це — няхай вас паразрывае! На гэтым
усё на той раз і абшлось. Старэй-
шыя, хто памятаў, пачалі ўспамінаць
і нават хваліць колішніх немцаў, тых,
што стаялі па хатах у васемнаццатым
годзе. Тыя дык нават і надта ўжо да-
лікатныя былі. Ніводзіл, бывала, не
зойдзе ў хату, не выцершы боты ля
парага. І да жанок усё былі пачцівыя:
фраў дэ фрау; і да дзяцей — кіндар
і кіндар, ды яшчэ каторы цукерку
пернік дасць дзіцяці... То мо і гэтыя
будуць не горшыя за тых... Хоць,
праўда, чуткі даходзяць страшэнныя.
Па іншых сёлах і засценках не мілу-
юць нікога. Ні старога, ні малага. Ра-
буюць, гвалцяць, паліць хаты...

...Каля нашых варот тым ранкам
спынілася двое матацыклістаў. Той,
што ішоў наперадзе, ботам адчыніў
фортку, следам за ім па двары загруз-
каў другі. Абодва накіраваліся ў ха-
ту. Цётка Іваніха з дачкою Сашай па-
спелі схіпаць і стрэць іх на ганку з
міскай яек і збаном малака. (Ухлыні-
цеся вы ім!)

Але немцы, нібыта і не было іх тут,
усё гэтак жа грукаючы падкаванымі
абцасамі, прамаршыравалі праз рас-
чыненыя дзверы ў хату. На адну па-
лавіну зайшлі, дзе жыла сям'я, дзе
вялася ўся гаспадарка — з печчу, з
чыгунамі, з лавамі, сталом на покуці,
з ложкамі...

Што ў той хаце было глядзець? Ча-
го шукаць?

Бразнулі дзвярыма праз сенцы —
на чыстую палавіну рванулі дзверы.
І там была печ, і стол, і ўслон, і лож-
кі... Але падлога там была вышараван-
ная і засцеленая вясельнымі тканымі
ходнікамі. На ложках гарой уздымалі-
ся неўжываныя (пасажныя!) у наў-
лечках з прошвамі падушкі. На вок-
нах ружова і пунсова гарэлі мушка-
ты...

Як заваёўнікі, як гаспадары, немцы
ўладна змералі ботамі і гэту, чыстую
палавіну. Зазірнулі, выцягнушы шыі,
на прыбраную печ. Адсунулі пабеле-
ную засланку, і туды ўткнулі насы. У
няпаленай печы стаяла некалькі глі-
няных і шклянных слоікаў з варэннем
(найлепшае месца для летняга схову).
Старэйшы немец, вядома, начальнік, па-
казаў знакам маладзейшаму, і той
вельмі спрытна выцяг з печы два лад-

Ад лесавода, медына — дзвюх Люсьяў,
Што лёсам звязаны з Беларуссю...
Прыводжу іх выказванні прамыя:
«Мы на зямлі бацькоў — як нежывыя,
і — рускую не ведаем. І з роднай
Абходзімся, як быццам не з народнай...
Замежную, «як ній арэхі — зверху...»
Хіба з саміх сябе не досыць смеху?
Пішыце так, каб мова з кнігі
і ў людзі!»

— Жанчынікі, мова Маці — Дзецям
будзе!

4. Экалагічны мітынг

Экалагічны мітынг... мой народ —
Святлыны мовародны і цярплівы,
Генетыку не знішчылі на ільрод
Не аддавай свае лясны і нівы...

— Вы бачылі, «аграрныя» хлусцы,
Калі вада захлывалася ў мелі?
І як ля Случы плакалі касцы,
Муроўныя лугі правоў не мелі?

ныя слоікі. Панюхаў паперу, якою яны
былі шчытна абвязаны, і задаволена
рагатнуў, прыціскаючы слоікі з абод-
вух бакоў да грудзей.

У сенцах, не адважваючыся наблі-
зіцца да расчыненых дзвярэй, стаялі
з гладышом і міскай яек у руках цёт-
ка Іваніха з Сашай. З-за іх спіл з вя-
сёлай цікаўнасцю пазіралі Сашыны
дзедзі — Насцечка і Дзімка. Жанкі
моўчкі, знакамі, забаранялі ім вытыр-
кацца наперад. Валодзі дома не было.
Ён з возам паехаў на палетак па сна-
пы. Калгаснае жыта звозілі яшчэ ў
калгасныя гумны.

— Партызан? — азіраючы вакол
хату і кіруючыся да парага, звярнуўся
да жанок старэйшы немец.

— Не, панок, у нашым засценку
няма партызан! — жанкі інстынктыў-
на працягнулі ў руках яйкі і малака.

Немцы выйшлі ў сенцы, і той, што
быў відавочна за начальніка, паказаў
на дзверы ў камору. Сястра Саша ад-
чыніла дзверы.

— Камора тут, пан. Мука тут, лён
няспрадзены, воўна... А вось тут, у
бочцы, бярозавы квас, можа, паны
пажадаюць напіцца? Смачны... — ні-
быта немцы здольныя былі зразумець
тое, што яна кажа, паказвала Саша
на ліпаўку з мукой, на куклы лёну,
на клумкі нячэсанай воўны.

— Партызан? — зноў перапытаў
немец-начальнік, пазіраючы на лескі,
па якіх лазілі на гору.

— Не, панок, у нас няма партыза-
наў! — зноў у адзін голас, ледзь не
загаласілі жанкі. За партызан — яны
ўжо добра ведалі — што іх усіх чака-
ла.

— Ніхт партызан! — нібыта хапаю-
чыся за выратавальную саломіну, вы-
нырнула раптам з даўняй, ушчэнт за-
бытай навукі Саша. (Да рэвалюцыі
яна скончыла тры класы ў Слуцкай
жаночай гімназіі і на ўсё жыццё за-
помніла гэта кароценькае нямецкае
ніхт.)

Немец-начальнік загадна паказаў
малодшаму немцу на лескі: лезь! Той
паспешліва паставіў слоікі з варэннем
на дубовае века, якім накрыта была
бочка з укіслым бярозавым і, спрыт-
на перабіраючы маладымі нагамі па
перакладзінах лесак, умомант апы-
нуўся на гары.

Жанкі знямела зірнулі адна на ад-
ну.

— Ды тут бібліятэка! — здалёку,
глухавата пачуўся голас маладога нем-
ца.

На гары, паводдал ад стаяка-комі-
на, ляжала ў нас і сапраўды цэлая
гара старых кніг. Я паспела амаль усю
яе перачытаць, пакуль яшчэ жыла
пры сястры і вучылася ў школе. Стар-
ейшыя злавалі на мяне (рабі лепей
работу!), і сястра Саша не раз выры-
вала ў мяне з рук кнігу і тушыла поз-
на ўначы газоўку (не начытаешся ты
ўсё!), але пераіначыць мяне было не-
магчыма... Шэлер-Міхэйлаў, Пісемскі,
Станюковіч, Мельнікаў-Пячэрскі,
князь Севярын, князь Валконскі...
Якое каханне палыхала на пажоўклых
старонках іх «романаў!» (За «рома-
ны» — чытаць іх у мае гады, на пог-
ляд дарослых, лічылася непрыстой-
ным — больш за ўсё мне і даставала-
ся...) Кнігі належалі нашаму дзядзь-
ку Піліпу — роднаму брату Сашына-
га бацькі і мае мамы. На кожнай з іх,

І тэрныны з солі — мялі грунт,
Сціналі нервы маладому лету?...
Экалагічны мітынг... сэрцаў бунт...
Дапамажы прыродзе, боль паэтаў!

Бо што чый голас з мёртвае зямлі?!
Прашу Вас, людзечкі, як пры маленні:
— Слязой не корміць зерне ў май-раллі,
Бацькоўскі край не заслужыў знішчэння.

Мая радзіма — кроў славянства й крык,
Зубр белавескі ў позірку стагоддзяў.
Здаровай прачынайся на зары.
За роднай моваю — нашчадак пойдзе!

5. Галасую за мову — случанскім радком

Мне ў жыцці ўсяго й трэба: мой краю
быліны,
Мова, рукі матулі ў мазолях гадоў,

на тытульнай старонцы, стаяла пячат-
ка: «Ізъ книгъ Филиппа Григорьевича
Ивановича-Гуриновича». (Мая ма-
ма і малодшая сястра яе ў дзявоцтве
насілі адно толькі прозвішча: Гуры-
новіч. А іх пяцёра братоў насілі проз-
вішча дзайное. Мой дзед Грысь сынам
сваім закупіў дваранства. Маючы на-
мер даць ім добрую асвету і вывесці
ў людзі... З дачок, на погляд дзеда,
павінна было хапіць замужжа.)

У нас дома расказвалі, што недзе
ў пачатку дваццатых гадоў, у самы
голад, дзядзька Піліп прывёз сваю
бібліятэку з Палтавы і памяняў яе ў
свае вясковае радні на муку і ско-
рам... Хутка дзядзька памёр ад тыфу,
пакінуўшы сына і жонку. Ці то гру-
зінку, ці то татарку (так казалі ў нас
дома — да радні дзядзька Піліп яе
ні разу не прывозіў). Як скрозь сон
успамінаю іх абойх на фотаздымках з
цубкім картонным паспарту. Дзядзь-
ка-афіцэр пры пагонах. (Мама, успа-
мінаючы брата, ганарылася яго зала-
тымі пагонамі, а я ўспамінаю зараз
сваё: якім гневам кіпела чырвоная
камандзірства, калі гэтакія ж залатыя
пагоны былі ўведзены, калі ішла Вя-
лікая Айчынная... І салдаты бунтава-
лі супраць пагонаў...) Шашка ў
дзядзькі-афіцэра крапаецца долу. Ён
сядзіць — нага закінутая на нагу —
у крэсле. У дзядзькі тонкія вусы, пры-
гожы строі твар, годная пастава (са-
мы любі мамін брат!) Побач з ім, па-
клаўшы руку яму на плячук, стаіць
нетутэйшага характа маладая жанчы-
на ўся ў белым да зямлі. На галаве
шыкоўныя белы капялюш, упрыгожа-
ны... Кветкамі? Страўным пер'ем?...
Гэтак прыблізна, цяпер, праз хісткую
затуманеную адлегласць гадоў узнёў-
ляю я тыя расталыя ў часе вобразы,
не маючы ўжо ў каго спытаць, дзе-
дацца, удакладніць, калі, адкуль
узьялося ў дзядзькі Піліпа яго афіцэр-
ства, якое званне і вайсковы чын ён
насіў, на чым баку ён быў у рэвалю-
цыі і грамадзянскай вайну... У дзя-
цінстве ўсё гэта было мала цікавае,
пазней, у юнацтве, пра такую радню
нават успамінаць было небяспечна...
Невядома мне, які лёс стрэў пасля
дзядзькавай смерці і яго экзатычную
(для яго паходжання) жонку і яго сы-
на — майго стрыечнага брата. Спы-
таць зараз ужо няма ў каго. Усе, хто
ведаў, хто памятаў той час, тых лю-
дзей, усе памерлі. А фотаздымкі, якія
былі ў нашай сям'і, і захоўваліся ў
маміным альбоме, яшчэ перад вайной,
калі пасадзілі на дзесяць гадоў Валод-
зію і калі трапілі нас з вобсыкам і кан-
фіскацыяй маёмасці (якая там была
маёмасць?), усе фотаздымкі мая стры-
ечная сястра Саша спаліла...

Засталіся на гары толькі дзядзька-
вы кнігі.

— Тут бібліятэка! — паўтарыў ма-
лады немец.

Можа, ён быў, як і я, са студэнтаў...
І яго — немца-студэнта, забралі на
вайну?

— Хутчэй! Хутчэй! Што там яшчэ?
— падганяў з каморы, задраўшы гала-
ву на яго голас, немец-начальнік.

— Адзін момант!.. О... Ды тут яшчэ
і Сталін! — раптам спалохана выгук-
нуў з гары немец-«студэнт».

— Чорт вазьмі! Які Сталін? —
абурываўся немец-начальнік.

— Адзін момант! — на гэты раз
нейкім вельмі нервовым фальцэтам аз-
ваўся малады немец. Відаць, ён хоць
і студэнт, усё ж быў спраўны служа-
ка.

І сапраўды — у адзін момант! —

І каханага вернасць, і гордасць
каліны.
Калі восень прыносіць плады свае ў дом.
І каштуе на смак з горнай красенню
гронкі.
І глядзіць на палотны зімы, як багоў...
Мне ў жыцці ўсяго й трэба, каб
радасці толькі
Не згубіў майго сэрца случанскі агонь.

І сляза, калі пойдзе ад зрэнак гарачых,
Не закрасліць святла ў непраглядную
ноч,
А ўратуе разлуку ад горнага плачу,
І не зможа прайсці каля шчасця паўзбоч.

Мне ў жыцці ўсяго й трэба — радок
пра айчыну,
Што падорана мне і для іншых —
навек, —
Голас песні жывой, а не гоман
грачыны,
І расы белай твар на купальскай траве...
Мне ў жыцці ўсяго й трэба!

над лескамі мільгнулі падэшвы яго
ботаў. А ў вольнай рудэ яго, якою ён
не трымаўся за лескі, быў мо і Сталін
з Мамлакат Нахангавай...

— Паночкі! — першая загаласіла
на ўсю камору цётка Іваніха, працяг-
ваючы рукі да маладога немца. —
Дайце я спалю ў печы гэтага банды-
та!

Немцы зразумелі толькі банды-
та...

— Бандыт?! — забіраючы ў малод-
шага з рук фанернага Сталіна і Мам-
лакат Нахангаву, грэбліва адвёў сваю
руку немец-начальнік.

— Бандыт, паночкі! Анціхрыст! —
яны ўжо абедзве галасілі ў адзін го-
лас — і цётка Іваніха і мая сястра
Саша.

— Шыссэн, матка! — немец-на-
чальнік выразна паказаў на аўтамат,
які вісеў у яго на грудзях.

Цётка Іваніха з гэтага незразумела-
га ёй звароту зразумела галоўнае: не-
мец зараз іх пастрэляе!

— А дачушка мая! А ўнучкі мае
дарагія. Давайце ім хутчэй яечкі! Да-
вайце малако — няхай п'юць!.. Пан,
курку зловім зараз... Маладая курка,
толькі пачала несці яечкі...

Цётка Іваніха, як магла, заступала
сабою ўнучкаў і дачку.

— Гэта ў нас дзядзька жыла. Яна
— студэнтка. Вучыцца далёка... На
пастаўніцу вучыцца. Дык гэта яе ўпа-
дабаў малады таксама настаўнік і на-
малываў ёй... — у Сашы не хапіла
адвагі назваць Сталіна Сталіным. Ёй,
як і цётцы Іванісе, зручней было зваць
яго анціхрыстам і ідалам... Мора слёз
яна выліла, бездань пакут адпакута-
вала, і сама яна, і ўся яе сям'я ад гэ-
тага нелюдзя... А зараз праз яго ж і
яе дзяцей, і яе маці, і яе самую па-
страляюць ужо нелюдзі гэтыя...

Як і яна немца, гэтак і немец не
зразумеў у яе ні слова.

Але ўжо цётка Іваніха падавала
яму ў рукі, наровячы забраць з іх Ста-
ліна, слоікі з варэннем, а Саша пра-
цягвала міску з яйкамі і збан малака.

Дзедзі ж, зразумеўшы, што на вачах
у іх адбываюцца зусім не жарты, не-
слі з двара стракатую чубатку з чыр-
воным, як агонь, грабянцом.

Чубатка апантана білася ў дзядзі-
ных руках, кудахтала на ўвесь свец і
рвалася да свае курыйнае волі. Аднак
гэта яе паміненне ніяк не адпавяда-
ла ні стратэгіі, ні тактыцы доблесных
ваік фюрэра. Малады немец-«сту-
дэнт» спрытна перахапіў няскораную
чубатку з дзядзіных рук у свае.

Старэйшы немец-начальнік шпур-
нуў Сталіна пад ногі і выцер аб яго
боты. А потым грэбліва выцер насоў-
кай рукі і ізстам загадаў свайму пад-
началену імправізаваць сняданак на
вольным паветры.

Са слоікам варэння, з аціхлай ку-
рыцай, з міскай яек і гладышом мала-
ка немцы з сянец рушылі па двор.

Цётка Іваніха схіпаўла з падлогі Ста-
ліна і кінула ў хату. Кінулася зра-
біць тое, чаго не зрабіла яна тады, ка-
лі загадвала дачцэ і тая не паслуха-
ла яе.

Печ яшчэ не прагарэла. Агонь ім-
ненна накінуўся і прагна лізнуў жада-
ную спажыву. Неўзабаве ад яе не за-
сталася ні знаку, ні следу.

Як і ад майго таго рызыкаўнага па-
хання...

На музычнай сцэне

СЕЛЕТНІ СЕЗОН ДАВТА БССР, як вядома, адметны пастаноўкай дзюх аднаактовых опер — «Маддалена» С. Пракоф'ева і «Медыум» Дж. Менноці.

Зварот рэжысёра С. Штэйна і дырыжора А. Анісімава да ранняга твора вялікага савецкага кампазітара падарыў нам радасць адкрыцця невядомай дагэтуль музыкі. Увогуле ў на-

— алхімік Стэньё; І. Шупеніч у ролі мастака Джынара—мужа Маддалены. Калі гаварыць наконт «пракоф'еўскага» стылю выканання, для якога характэрны чуйнасць да слова, гнуткасць вакальнай мовы, напоўненая сэнсам і пачуццём, дык першы склад (Н. Руднева, І. Шупеніч і Ю. Бастрыкаў) мне падаўся больш натуральным. Работа маладой салісткі

Клубе сяброў оперы, і «ЛіМ» падрабязна пісаў пра гэта. Цікавае гледачоў была вялікая. Тады ж выказваліся і пажаданні пачуць і ўбачыць спектакль у тэатры, дзеля чаго патрабавалася малая сцена, што была б свайго роду лабораторыя для оперных эксперыментаў. Але пажаданні—пажаданнямі, а малой сцэны ў ДАВТа дагэтуль так і няма. «Медыум» жа як тэатральны спектакль ажыццявіўся.

Прызнацца, перад прэм'ерай былі ў мяне сумненні: ці не страціць опера пры пераносе на вялікую сцэну, ці не згубіцца яе драматычная вастрыня і праўдзівасць? Але з першага ж з'яўлення В. Цішынай — мадам Флары, з першых жа яе інтанацый усе гэтыя ваганні зніклі. У спектаклі прывабны цудоўны ансамбль акцёраў — В. Цішына, Т. Кучынская (Н. Кастэнка), Л. Крывёнак (В. Садоўская), А. Кеда, І. Атылігіна. Сапраўдным акцёрскім адкрыццём аказаўся выканаўца ролі нямога Тобі С. Гаўрыленка, якому ўласцівыя незвычайная пластычная раскаванасць у перадачы размаітых пачуццяў героя.

Сапраўдны цэнтр драмы—галоўная геранія. Цудоўная спявачка, якая валодае выдатным голасам, гнуткасцю, тонкасцю і асэнсаванасцю фразіроў-

ВЕЧАР ОПЕРНЫХ ПРЭМ'ЕР

шай культуры адбываецца цяпер вяртанне неведомых або, правільней, мала каму вядомых твораў айчынных творцаў. І калі ў літаратуры гэта ўжо стала досыць звычайнай з'явай, то ў такім грувасткім арганізме, як оперны тэатр, усё куды больш складана. Тым больш цікава было прысутнічаць на спектаклі, усведамляючы, што ўпершыню ў краіне музыка ранняй пракоф'еўскай оперы, пра якую нават ў грунтоўных манаграфіях аб творчасці майстра гаварылася толькі ў пераліках,—гэтая музыка гучыць

Т. Глаголевай прываблівае вяртанне акцёрскай іграй, але вакальная праблема цалкам ёй не пераадолены.

Оперны тэатр Пракоф'ева—гэта новы тып тэатра: новы тып драматургіі, новы тып інтанацыі, новы тып рэжысуры. Гэта сапраўдная школа майстэрства як для салістаў, так і для аркестра. Кожны новы зварот да тэатральнай спадчыны кампазітара варта разглядаць як свайго роду подзвіг: досюль музыка гэтага класіка XX стагоддзя з цяжкасцю знаходзіць шлях да слухача. Вось

Заслужаны артыст БССР Ю. Бастрыкаў (Стэньё) у спектаклі «Маддалена».

Опера «Медыум»: артысткі Т. Кучынская і В. Цішына ў ролях Монікі і мадам Флары.

на беларускай сцэне.

Музыказнаўца Н. Саўкіна, якая ўпершыню напісала пра «Маддалену» яшчэ ў 1987 г. у часопісе «Музыкальная жизнь» і якая, будучы кансультантам пастаноўкі, на прэм'еры захапіла гледачоў сваім натхнёным уступным словам, заканчвала той даўні артыкул так: «Дзеля таго, каб паставіць «Маддалену», патрэбна нямнога: невялікая сцена, адна дэкарацыя, тры салісты, маленькі мужчынскі хор, добры святляльнік, аркестр, дырыжор, любоў да Пракоф'ева». Вось гэтая любоў да Майстра і аказалася пущаводнай зоркай у рабоце нашага тэатра.

Адразу ж адзначу цудоўныя галасы салістаў, здольнасць натхнёна існаваць у асоблівым свеце пракоф'еўскіх інтанацый. І аркестр прываблівае сваёй працікнёнасцю і тонкім спаджэннем сімфанічнай структуры маляўнічай пракоф'еўскай палітры. Афармленне спектакля (мастак Л. Ганчарова, касцюмы Э. Грыгарук) ярка перадае напружанасць дзеяння, падкрэслівае экспрэсіўнасць музыкі. Суадносіны каларытаў — чырвонага і белага—ствараюць адчуванне прысутнасці фатуму: усё разбураецца з-за Маддалены і ўсё ёю ствараецца. Сцэнограф-дэзютант Л. Ганчарова свабодна адчувае і трактуе фактуру прасторы.

Мне давялося пабываць на двух спектаклях «Маддалены» і пачуць розных выканаўцаў: гэта Н. Руднева і Т. Глаголева ў ролі галоўнай гераніі; Ю. Бастрыкаў і М. Маісеенка

чаму такі значны для нас сама факт звароту беларускага тэатра да вытоку опернай творчасці Пракоф'ева. Па словах А. Анісімава, «адкрыць новы твор вельмі цікавая, азартная справа». Дырыжор ўжо даваўся «адкрыць» такім чынам пракоф'еўскага «Вогненнага анёла» ў Пярмі. І вось цяпер — «Маддалена», у музыцы якой можна пачуць нараджэнне многіх тэм і вобразаў будучых шэдэўраў Пракоф'ева, і разам з тым захапіцца драматызмам, трагічнасцю, загадкавасцю і неспазнавальнасцю галоўнай гераніі.

Ды ўсё ж спектакль выклікае (і, я ведаю, не толькі ў мяне) супярэчлівае ўражанне. Шмат у чым яно абумоўлена самім лібрэта оперы, а дакладней рэжысёрскім і акцёрскім яго асэнсаваннем. На мой погляд, гэты тыповы ўзор рускага мадэрну пачатку стагоддзя (якому, натуральна, аддаў даніну і дваццацігадовы кампазітар) трактаваны ў спектаклі занадта рэалістычна, без уліку тых навацый, якімі ўзбагацілася тэатральнае мысленне дзякуючы філасофіі экзістэнцыялізму, эстэтыцы экспрэсіянізму, тэорыі псіхааналізу і г. д. Але як бы там ні было, пастаноўкай «Маддалены» ДАВТ БССР даў жыццё оперы, а гэта само па сабе творчы подзвіг, які ўвойдзе ў гісторыю не толькі беларускай опернай трупы, а і музычнага тэатра ўвогуле.

ТВОР амерыканскага кампазітара Дж. К. Менноці «Медыум» упершыню гучаў у Мінску яшчэ чатыры гады таму ў

кі, В. Цішына пражывае на сцэне ролю так ярка, як рэдка бывае і ў драматычным тэатры. Безумоўна, паспрыяла сапраўдному поспеху «Медыума» праца рэжысёра С. Штэйна і музычнага кіраўніка—дырыжора М. Калядкі. Адзначу спецыфічна цёплае, мяккае гучанне аркестра, тонкасць і гнуткасць нюансіроўкі.

ДВА НЕПАРАўНАЛЬНА РОЗНЫЯ як у музычных адносінах, так і ў плане сюжэта спектаклі, аб'яднаныя паводле прынцыпу кантрасту ў адзін вечар, пачалі сваё жыццё на сцэне Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР. Цяжка што-небудзь прадказаць у іх сцэнічным лёсе. Хацелася б, каб праца спявакоў над вобразамі працягвалася ад спектакля да спектакля, каб загадкі «Маддалены», застаючыся імі, усё ж паступова рабіліся нам больш яснымі, а гледачоў і слухачоў у зале з'явілася б больш, чым іх было на другім прэм'ерным спектаклі. Але гаворка пра гледача — асобная гаворка, досыць складаная і сур'ёзная. І мы пакінем яе для будучыні, калі становішча ў нашым культурным жыцці, ды і не толькі ў ім, будзем спадзявацца, стане менш напружаным.

А пакуль у нашым тэатры прывабліваюць пошукі новых адносін з гледачом, ініцыятыва прыхавоніць аўдыторыю да музыкі XX стагоддзя, наблізіць опернае мастацтва да слухача, звяртаючыся да самых патаемных струнаў ягонай душы.
Іна ГУРАРЫЙ.

ТЭАТР МАЛАДОСЦІ

У біяграфіі кожнага тэатра ёсць свае легенды, якія ашчадна захоўваюцца ўсім наступнымі пакаленнямі яго работнікаў. Легенды — частка гісторыі тэатра. Часцей за ўсё яны і звязаны з забавнымі кур'ёзамі, рэпетыцыямі, якімісьці выдатнымі пастаноўкамі, буйнымі імёнамі і абавязкова — з чырвонай датай нараджэння тэатра. Час сцірае ў сямьдмасьці наступнае пакаленне прыватнасці і пакідае ледзь рамантызаваную фэбулу, якая тым не менш захоўвае ў сабе парыванне, дух, агульную атмасферу падзей, што яе нарадзілі. У ашчадным стаўленні да падобнай «тэатральнай міфалогіі» ёсць добрая маральная аснова.

Падобных рамантызаваных гісторый шмат і ў Гомельскага абласнога тэатра драмы, які адзначае сваё пяцідзесяцігоддзе. Першым яго артыстам называлі сябе леанідаўцамі ў гонар праслаўленага мхатаўскага артыста Леаніда Міронавіча Леанідава, якога аднадзешна лічылі заснавальнікам іх тэатра. Вядома, група былых студэнтаў ГІТІСа, якая падрыхтавала яшчэ ў сценах інстытута пад кіраўніцтвам майстра некалькі спектакляў і прыехала ў 1939 годзе ў Гомель, была далёка не самым першым тэатрам, які ўбачылі гамельчане. Гісторыя тэатральнай культуры горада захоўвае звесткі пра даволі бурнае тэатральнае жыццё рубяжа стагоддзяў: ігралі адначасова па два-тры гастроліруючыя калектывы, ішлі спектаклі з удзелам зорак сусветнай велічыні П. Арлянява, В. Камісаржэўскай, В. Садоўскай, М. Далскага і інш. Да пачатку 30-х гадоў на хвалі абуджанага студыйнага руху «сіняблужнікаў» узнік гомельскі ТРАМ, якім кіраваў спачатку Луцц, а потым вядомы беларускі рэжысёр і драматург Я. Міровіч. Тут у 30-я гг. спынілася вандроўная павозка перасоўнага тэатра Галубка, каб стаць БДТ-3 і абжыць няўтульнае памяшканне старога цырка. Да леанідаўцаў у Гомелі было багата тэатральнае мінулае. Праўда, існаванне кожнага калектыву было кароткачасовым, не мела доўгага творчага разбегу і наступных пераемнікаў.

У трупі Гомельскага рускага тэатра ўжо змянілася некалькі пакаленняў. Але жыве ў Гомелі адзін з вядучых акцёраў перадаваенага прызыву, цяпер заслужаны дзеяч мастацтваў БССР Сяргей Паўлавіч АСТРАВУМАЎ. Пад час сустрэчы Сяргей Паўлавіч моўчкі паклаў перада мной важкія папкі з фотаздымкамі, лістамі, праграмкамі. Найбагаты архіў гісторыі тэатра на зайздрасць любому даследчыку! Але гаварылі мы пра тое, што не занатавалі невялікія газетныя паведамленні перадаваенага часу, але яшчэ захоўвае чалавечая памяць...

— Сяргей Паўлавіч, як узнікла ідэя стварыць з акцёрскага курса Л. М. Леанідава самастойны тэатр? І чаму менавіта ў Гомелі?

— Увосень 1935 года Леанід Міронавіч Леанідаў, які толькі пачаў сваю педагогічную дзейнасць у ГІТІСе, набраў студэнтаў на першы курс акцёрскага факультэта. Тады ён, відаць, і сам не меркаваў, што з яго акцёрскага класа

можа выгадавацца творчы калектыв. Ідэя ўзнікла значна пазней. Пасля 3 курса, калі на экзамене па майстэрстве студэнты паказалі першы самайстойны спектакль («Рэвізор» М. Гоголя ў пастаноўцы Леанідава), зрабілася відавочным: яны ўяўляюць сабой адзіны творчы калектыв. Тым часам у ГІТІСе пачалі мэтавую падрыхтоўку акцёраў для нацыя-

НАСУПЕРАК ТРАФАРЭТАМ

Штрыхі да партрэта спевака М. БАГДАНАВА

Камерная зала філармоніі наладзіла летась сольны канцэрт Мікалая Багданава. Італьянскія і неапаітанскія песні ў ягоным выкананні выклікалі вялікую цікавасць аматараў музыкі. Няхай не здаецца камусьці такая праграма рэпертуарна абмежаванай або—нейкім патураннем густам слухачоў: наадварот, гэтая тэматыка злучае ў сабе лепшыя рысы класічнага вакалу, прастату і неспрэчнасць народнай песні, яркасць і эфектнасць, уласцівае эстрадзе. У ёй адчуваецца настальгічнае пачуццё па цудоўным і ўзвышаным мастацтве, па традыцыях народнай культуры, якія адыходзяць ад нас усё далей, выцясяняюцца цяперашняй манерай спеваў. І хоць гэтыя традыцыі ўспрымаюцца сёння ў рэтраспектыве, яны жывыя і паважаныя не толькі ў сябе на радзіме, у Італіі, але і ва ўсім свеце. Такая праграма—радасць і для выканаўцы, і для слухачоў, для якіх спяваў М. Багданаў.

Колькі слоў пра яго. Лаўрэата Усесаюзнага конкурсу вакалістаў М. Багданава ведаюць

як выканаўцу з яркімі вакальнымі дадзенымі (лірычны барытон) і шырокімі рэпертуарнымі магчымасцямі. Ён выхаванец Кіеўскай дзяржаўнай кансерваторыі, дзе на сцэне студыйнага опернага тэатра выканаў шэраг вядучых барытонавых партый у спектаклях «Травіята», «Фаўст», «Наталка-Палтаўка», «Севільскі цырульнік», «Лятучая мыш» і інш.

Пасля заканчэння кансерваторыі Мікалай Багданаў прыняў прапанову Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі БССР, спадзеючыся прысвяціць сябе жанру оперэты. Тут ён паспяхова выступіў у партыях Эдвіна («Сільва»), Тасільё («Марыца»), Андрэя («Халопка»), Арыфа («Каўказская пленніца»). Але найбольш паспяхова былі выступленні М. Багданава на ніве камерна-вакальнага выканальніцтва, калі ён перайшоў працаваць у Беларускаю дзяржаўную філармонію. Добрая сцэнічная дадзеныя, вакальная школа, строгае і адборнае рэпертуару і ўдумлівая праца над ім забяспечылі спевака поспех у кожна-

нальных тэатраў, і вырашана было выпусціць курс Леанідава самастойным тэатрам. У сценах інстытута былі падрыхтаваны і першыя спектаклі будучага тэатра: «Васа Жалызнова» М. Горкага, «Чайка» А. Чэхава. Перад ад'ездам у Гомель пачаліся рэпетыцыі новых п'ес «Западзіна срэбраная» М. Пагодзіна і «Хто смеяцца апошнім» К. Крапівы. Дзе менавіта будзе працаваць новы тэатр, не было вядома да канца выпускных экзаменаў. «Кажуць, за яго змагаюцца адразу тры гарады, — пісаў часопіс «Тэатр», які высока адгукнуўся аб прафесійных навыках студэнтаў. — Што ж, варта пазайздросціць таму, хто перамога ў гэтай спрэчцы». Але я не стаў бы атаясамліваць акцёрскі курс Леанідава з гомельскім тэатрам. Творчы склад, як мы тады гаварылі, тэатра Леанідава, быў цалкам укамплектаваны толькі да верасня 1939 года. Акрамя мяне, выпускніка вучылішча Камернага тэатра, яго папоўнілі вучні народнага артыста ССР М. Астангава Вера Казакова і Аляксей Ілюшын, Зінаіда Дзершаль з Ленінграда. У дапаможы склад тэатра залічылі найбольш здольных удзельнікаў мастацкай самадзейнасці маскоўскага завода «Шарыкападшипнік» Таццяну Дзямідаву, Віктара Цярэнцьева, Аляксандра Цітова, Макса Макушнікава. Амаатары і вучні іншых тэатральных школ уліліся ў арганізаваны леанідаўскі калектыў. Аб складзе разам з імі адзіны ансамбль.

— І ён быў створаны?

— Так. Л. М. Леанідаў настаяў, каб у першы сезон пры тэатры была адкрыта студыя для падрыхтоўкі прынятых артыстаў дапаможнага складу. З леанідаўцаў было прызначана некалькі педагогаў па акцёрскім майстэрстве — П. Бахцін, І. Рукавіцын, Я. Палосін. Па прыкладзе інстытута справалі нават чытаць нейкія лекцыі і вывучаць мовы. Студыйны дух ГПТСа, маральнае і мастацкае адзінства яго выпускнікоў рабіліся арганічным здыткам гомельскага рускага тэатра.

— Гісторыя стварэння тэатра ў Гомелі прадстае, такім чынам, як варыянт экспарту рускага тэатра ў Беларусь, своеасаблівы творчы дэсант. А як жа мясцовыя тэатральныя традыцыі? Ці не стаўся створаны тэатр чужародным для тэатральнай культуры горада і ўвогуле тэатральных традыцый Беларусі?

— Традыцыі рускамоўных груп у рэспубліцы заўсёды былі моцныя, тым больш у Гомелі — горадзе, недалёка ад якога мяжа Расіі і Украіны. Што ж датычыць нашага «ўжывання» ў культуру горада... Сустрэкалі гамельчане свой тэатр святочна. Кветкі, прывітальныя прамовы. Прывакзальны пляц апанавалі рамнікі, папярэджаныя аб нашым прыездзе. Пачаргова да дзвярэй вакзала падкочвалі пралёткі, большай часткай патрапаня, расхістаня, якія вазілі, відаць, яшчэ да рэвалюцыі асоб розных саслоўяў. Пасля святочнага шэсця па прамой, як страля, Камсамольскай вуліцы (цяпер яна называецца праспектам імя Леніна), нас развезлі па кватэрах. Вядома, была і «афіцыйная частка». На ёй выказвалі спадзяванне, што тэатр стане агменем сацыялістычнай культуры, будзе садзейнічаць яе нізкім росту, што ім па праву будуць ганарыцца гамельчане. «Пусть в славному городе над Сожем зашумят ветви МХАТа!» Тады мхатаўскія спектаклі хацелі пераймаць не толькі правінцыйныя тэатры, але і шмат якія рэжысёры свету. Пасля адкрыцця тэатра, а яго адбылося 20 снежня 1939 года, над касай з'явілася абвестка, якая радала сэрца актёра: «усе билеты прададзены». Аншлагі, аншлагі, аншлагі... Нашы спектаклі ў горадзе карысталіся поспехам. Нават песня «В себренной пади туман на расвете», якую мы спявалі ў «Западзіне Срэбранай», стала вельмі папулярнай ў горадзе; а аднойчы адбыўся ўнікальны выпадак — песню, якую выконвалі на сцэне, падхапіла глядзельная зала — студэнты Педагагічнага інстытута імя Чкалава. Адзін са старажылаў-гамельчан раскажаў мне, што ён, быўшы студэнтам, гля-

Першы склад трупы Гомельскага тэатра. У цэнтры — Л. Леанідаў.

Фота з архіва С. П. АСТРАВУМОВА.

дзеў усе спектаклі леанідаўскай трупы па некалькі разоў... — Але ў 30-я гады адбылася ўсеагульная уніфікацыя тэатраў. МХАТ робіцца манополіяй, эталонам для пераймання. Усяляк вынараняецца нацыянальная адметнасць. У Гомелі тансама пачынаюць «шумець галіні МХАТа». «Амхачванне» мастацтва — тэндэнцыя, якая на Беларусі часткова была звязана са сцвярджаннем і ўмацаваннем рускамоўных калектываў. Услед за гомельскім тэатрам у 1940 годзе на базе гіцсаўскага актёрскага курса Тарханова адкрываецца рускі тэатр у Брэсце. А якім быў тэатр вашай маладосці?

— Перадваенныя сезоны Гомельскага тэатра запамініліся ў першую чаргу яркімі актёрскімі стварэннямі. Як бліскуча іграла В. Казакова Мірандаліну ў «Гаспадыні гасцільні» Гальдоні і Машачку ў аднайменнай п'есе Афінагенава, В. Глазуноў — Гарлахвацкага, М. Персіні — Тулягу ў камедыі «Хто смеяцца апошнім», А. Мальяроўскі — Івана ў «Беспасажніцы» Астроўскага.

— І ў вас добрыя ролі — маркіз Філіпонала ў «Гаспадыні гасцільні» і прафесар Анаёмаў ў «Машачцы»...

— Хоць я і далёкі ад ідэалізацыі тэатра леанідаўцаў, усё ж яны «склалі» адзін з самых цікавых перыядаў у гісторыі Го-

мельскага абласнога тэатра. Творчы калектыў выходзіў на класіцы, вялікае значэнне надавалася культуры гучання рускага сцэнічнага слова. Леанідаў кожнаму свайму вучню здолеў даць значную работу. Выдатна ігралі ў «Рэвізоры» П. Бахцін (Гараднічага), П. Чарноў (Хлестакова), І. Кірзеў (Восіпа), У. «Чайцы» цудоўны быў дуэт Ніны Зарэнай Н. Раманавай і Косці Трапалева І. Рукавіцына. У «Васе Жалызновай» вылучаліся В. Глазуноў (Прохар), А. Смірнова (Ганна), К. Маслаў (Пяцёркін), асабліва В. Ільсав (Васа). На жаль, не ўсе леанідаўцы ў далейшым паказалі ішчывыя работы, а некаторыя і зусім пакінулі сцэну...

— Тэатр леанідаўцаў працаваў два сезоны, потым вайна. Да 1954 года ў горадзе ўвогуле не было тэатра. Ці можна гаварыць сёння пра юбілей? Чаму за пуніт адліку бярэцца 1939, а не 1954 год?

— Вайна не абарвала творчага шляху гомельскага тэатра. Ён прадаўжаў існаваць, але ў новай якасці. Група вядучых актёраў была створана першая беларуская франтавая брыгада, якая прайшла разам з вайсковымі часцямі да Ке-

нігсберга. Творчы росквіт, які не даваўся перажыць ніводнаму тэатральнаму калектыву, што існаваў у Гомелі да нас, прыйшоўся... на вайну. На вайне тэатр рэалізаваў свой грамадзянскі патэнцыял. «Гэта быў наш партыйны, грамадзянскі і мастацкі ўзлёт», — пісаў мне калега П. Чарноў. Потым, у 1945, частка леанідаўцаў вярнулася ў Гомель, які зрабіўся родным, каб адродзіць уласны тэатр. З-за адсутнасці памяшкання (яно згарэла ў першыя дні вайны) трупы была пераведзена ў Магілёў, дзе яшчэ некалькі гадоў іграла пад назвай «Гомельскага абласнога драматычнага тэатра». Ставілі «Апошніх» М. Горкага, «Рускае пытанне» К. Сіманова, «Каму падпарадкоўваецца час» братаў Тур, «Старых сяброў» М. Малюгіна, аднавілі некаторыя старыя спектаклі. Гэта магілёўская старонка ў гісторыі гомельскага тэатра чамусьці не асветлена гісторыкамі... У гомельскага тэатра своеасаблівы, няпросталінейны і зусім не «кароткачасовы» шлях творчага станаўлення.

Гутарку вёў
Уладзімір МАЛЫЦАЎ.

най выкананай праграме. Ён імкнуўся да інтэнсіўнай гасцёральнай дзейнасці, аб'ездзіў з канцэртамі ці не ўсе гарады і востракі рэспублікі і паўсюль эстракаў цёплы прыём слухачоў.

У 1976 г. М. Багданаў атрымаў званне лаўрэата Рэспубліканскага конкурсу маладых выканаўцаў, а праз год — новы поспех: удзел ва Усесаюзным конкурсе выканаўцаў савецкай песні і перамога, першая прэмія і званне лаўрэата. У яго рэпертуары побач з вакальнай класікай з'явіліся песні савецкіх кампазітараў, народныя песні (рускія, украінскія, беларускія). Такое ўзбагачэнне праграм масавымі жанрамі дазваляе артысту знаходзіць жывы водгук у любой аўдыторыі.

Цяпер яго жыццё — канцэрты, канцэрты... Восць толькі шкада, што на сталічнай эстрадзе ён з'яўляецца не надта часта. А яго класічны і камерны рэпертуар якраз спрыяў бы гэтаму. Помніцца, што папярэдняе выступленне М. Багданава ў Мінску было гады два таму, у той жа камернай зале філармоніі (выконваліся раманы С. Рахманіна і Г. Свірыдава). Яно мела поспех у слухачоў. І вось цяпер — італьянскія і неапітанскія песні...

Мне здаецца, зварот да такой праграмы быў натуральны і ўсвядомлены, падрыхтаваны ўсім папярэднім творчым і сцэнічным вопытам артыста. І ў гэтай праграме, не толькі жыццёва вярной для выканаўцы, але і вельмі адказнай, многае яму ўдалося, адпаведна магчымасцям. Многае, ды не ўсё. Так, магчымасці ж у кожнага артыста розныя. Адзеньваючы выканальніцтва, заўсёды міжволі судзіліся яго з лепшымі ўзорамі. І часам артысту з больш

сціплымі здольнасцямі адмаўляеш у поспеху толькі на той падставе, што ён выконвае знаёмы твор не так, не ў той манеры, як паважаны ўсімі артыст Ікс. А калі ён не можа ці не хоча пераймаць, дык што — яму супрацьпаказаны гэты рэпертуар? Вядома ж, не. У тым і справа, што кожнаму выканаўцу трэба выходзіць са сваіх магчымасцей і імкнуцца выявіць дух і сэнс музыкі сваімі, індывідуальнымі сродкамі. Мікалай Багданаў, ідучы ад сцэнічнай дзейнасці да камернай, своечасова распознаў не толькі свае магчымасці, але і правільна выбраў род дзейнасці, у якім ён можа праявіць сябе з максімальнай паўнатой. Таму яго падыход да гэтай праграмы адрозніваўся ад агульнапрызнаных трафарэтаў.

Неапітанскія песні, якія так ярка і эмацыянальна выяўляюць прыроду, характар, музычнасць італьянца, экспрэсію, пацучэвасць, адкрытасць, зхапленне вакалам і г. д., — усё гэта песні (нават лірычныя) вельмі дынамічныя. Нездарма яны часта выконваюцца ў якасці «біса», завяршаюць канцэрт. А тут — цэлы вечар такіх «бісаў», кульмінацыя на кульмінацыі (у гэтым складанасць праграмы). Але выступленне М. Багданава паказала, што ў яго быў іншы падыход да трактоўкі і выканання. Палкасць сэрца ў песні часам замянялася распавядам, непасрэднасцю выказвання пацучэў саступала перад мастацкім аздабленнем вобраза, італьянская песня каханя больш нагадвала рускі напеўны раманс. Перад слухачамі прайшла цэлая нізка песень-балад, песень-паэм, усхваляваных, сентыментальных, танцавальных, пазначаных мяккім лірызмам, лёгкім

гарэлівым гумарам. Былі сярод іх свае выразныя кульмінацыі (Курціс, «Не плач», «Начная песня»; Тальяферы, «Рыбак з Пазіліпа»; Нуціле, «Мора»; Гамбардэла, «Сляза мой погляд затуманьвае» і інш.), але былі і, так бы мовіць, прахадныя нумары. Кантакт з залай наладзіўся добры, слухачы вельмі цёпла прымалі выкананне, бо гэта сапраўды было музыка і выразна, а лепшыя песні, я б нават сказаў, прагучалі натхнёна. Прываблівала ў артысце адсутнасць пераймання чужой манеры, не было гукавога фарсіравання і эмацыянальнага перайгравання, было натуральнае раскрыццё свайго бачання і адчування.

Уражанне ад канцэрта дапаўняла ігра Валерыя Баравікова, пастаяннага акампаніятара Мікалая Багданава, чуйнага, раўнапраўнага партнёра, добрага ансамбліста. Яго піанізм у «італьянскай» праграме, мабыць, і не меў асаблівых тонкасцей і вобразнай глыбіні, але як суправаджэнне быў дакладны, гнуткі і выразны.

Нягледзячы на адзначаны асаблівасці трактоўкі, канцэрт зрабіў цэласнае, прыемнае ўражанне. Мы пазнаёмліся з чарговай, хай сабе нават і не вельмі роўнай і не самай яркай праграмай у рэпертуары артыста (ужо згаданая праграма раманаў С. Рахманіна і Г. Свірыдава ўразіла куды ярчэй). Плён зробленага, поспех канцэрта ў публікі вымагае ад выканаўцаў працягу працы над гэтай праграмай. Варта «дацягнуць» яе да поўнага выразнага гучання і трымаць у сваім пастаянным рэпертуары — гэта ж такі ўдзячны матэрыял!

В. МНАЦАКАНАЎ.

Выступае Галіна Дзягілева.

«Паззія роднага краю»... Кожны канцэрт з гэтай цыкла, які праводзіць Беларуская дзяржаўная філармонія, заўсёды збірае гарачыя прыхільніцкія роднага слова. Так было і на гэты раз, малі гучалі творы Янін Кушалы. Кампазіцыю падрыхтавала Г. Дзягілева, рэжысёр праграмы — заслужаная артыстка БССР

В. Клебановіч, у канцэрце прынялі ўдзел цымбаліст А. Лявончык і музыкі-фалькларыст У. Пузыня. Хочацца спадзявацца, што пры дапамозе Г. Рыжковай і Г. Дзягілевай пр. філармоніі ўсё ж будзе створаны літаратурны тэатр.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

Алесь Лявончык і Уладзімір Пузыня.

СУДНЫ ДЗЕНЬ СКАРЫНЫ

У эпоху Францішка Скарыны — а гэта часы ўнутрана-этнічнага выспявання і складвання беларускай нацыі — шматзначна загучала філасофская ідэя Сакрата: пазнай самога сябе. Вялікі мудрац Элады казаў, што запавет гэты належыць не яму. Упершыню ён прачытаў вяшчунныя словы на калонах разбуранага Дэльфійскага храма, напісаныя нібыта старажытнымі багамі. Запавет нябёс узяліся грунтоўна спраўджаць два нашы дзеячы Высокага Адраджэння — Мікола Гусоўскі («Песня пра зубра») і Францішак Скарына ў сваіх «ціснутых» кнігах

святчаннага Пісання. Жывучы ў Пултуску на Нараве, разбіты паралюшам, Гусоўскі наўрад ці мог наведацца ў Познань да кінутага ў турму Скарыны, але прыходзіць у яго начныя роздумы і спрэчкі, вядома ж, мог. Праблема самапазнання беларусіна аказалася гістарычна панутлівай, кроўна жыццёвай і па сённяшні дзень. Прапануючы чытачам адну з частак нядаўна завершанай драматычнай паэмы «Судны дзень Скарыны».

АУТАР.

Зняможаны ў начных спрэчках з прыядамі і самім сабой, Францішак Скарына спыняецца сярод астражнай камеры, прыслухваецца. Перад ім з'яўляецца, як добрае прадвесце, постаць Міколы з Гусава.

Гусоўскі

Прынёс мне тваё гора да Пултуска Братаніч дабратлівы твой Раман. О, д'яблы! За ваш дзікі глум і зман Хай вечна будзе вам і ў пекле пуста!

Скарына

Даруй, што патрывожыў праз Рамана Цябе над Наравем... Гляджу — твае Ступаюць ногі цяжка, неслухмяна. Давай зірну — Ці не паралюш б'е?

Гусоўскі

Прыпластаваны год я да пасцелі, Ды закарцела так абняць цябе!

Скарына

Маю душу наказ адзін скрабе, Ты ведаеш яго: Пазнай сябе! Каб вечна не марнелі дух і цела.

Гусоўскі

Сябе мы не пазналі — вось паралюш! Уелася чужына ў маю косць. Ты на сабе адчуў, як хіжасць, злосць Тут наша слова праўды топчуць, раняць! Ты, як і я, у біскупа ў апецы. На службе — нашы музы, зёлкі, дух. Убок саступіш — Ёсць аброць і лейцы. Ёсць пад крысом фанатыкаў абух! Ох, каб сягоння хоць глыток адзіны Адтуль, з Радзімы, З пушчаў і гаёў, Дзе сэрца працінаў мне рык зубрыны, Дзе рагачы вялі мяне з гайнэй, Дзе я, ўчапіўшыся каню у грыву, Кідаўся ў стромы Нёмана, Дняпра. Сын палясоўшчыка, Я — з тых мыслівых, Якія ў жылах носяць кроў зубра! Не сэрца — Тупаць зубрыны статак, То замірае раптам, як світанак, Дзе распачаў свой баль глушцовы ток... Мне б з тых крыніц — ты чуеш? — На астанак Ну хоць адзін малюсенькі глыток! Я б акрыяў...

Скарына

Скажы, але чаму Мы толькі ў немачы альбо з-за краты Шчымыліва б'емся ў дзверы роднай хаты? Апомнімся!

Гусоўскі

Бо тут — чужына душ!

Скарына

Чужына душ? Вось, браце, сэнс цяжкі! Мне ад яго аж непамысна штосьці. Ды на Радзіме, любай з маленкосці, Свае хіба не ходзяць чужакі?

Гусоўскі

Што мне казаць... Я для сваіх куткоў Стаў чужаком сваім між чужакоў. З Айчыны, па сваёй ахвоце гнаны, Не адмалю я ўжо сваіх грахоў, Хоць сняцца мне і пушчы і паляны... Мне немач злая — гэта як адплата!

Скарына

Ты не вярэдзься... Хіба ж то грахі? Была чужына нам — як алма талер, Вастрыла розум, каб затым дахаты Вярнуць нас на вышэйшыя кругі.

Гусоўскі

Ды ці вярнуўся я?..

Скарына

Пясняр вярнуўся! Твая Сагтеп пле пра родны кут.

Гусоўскі

Ці нёс пісьмёны нашы Я ў свой люд? Вось так, як ты нясеш — для Беларусі! Змяніў я спеў пушчанскі на лаціну...

Скарына

Ды не сышоў ты з родных пуцявін. Ты ў «Песні пра зубра» — беларусін! І ўдзячны родны край табе, як сыну!

Гусоўскі

Табе свае сумненні я прынёс На сконе год... Я ж — у даўгу, Францішак...

Скарына

Твая Сагтеп — То ж Бацькаўшчыны лёс! Адна — не меней важыць маіх кніжак. Я разумеў, але крыху злаваў: Чаму ты ўдаўся ў боскую лаціну? Наш край даваў наказ беларусіну — Каб сваю мову ў кнігах справаваў! Каб люд свой прыўздымаў — Праз асвятчэнне! А ты наладзіў гуслі папе Льву. Я разумеў, што тут — не адрачэнне. Але пара і нам мець галаву! Ды ўсё ж чужына нас студыявала Не так сабе: Пара пазнаць сябе! Тваё самапазнанне праспявала На гуслях свету цэламу ў журбе! Ты вобраз Беларусі з-пад заслоны Прыўзняў, як дзіва, у вобліку зубра.

Гуртуюцца ў народ адзін плямёны З адзнакай першароднасці, дабра. Твой спеў вячысты і боганатхнёны! Сабраў ты вобраз краю па крупіцах — У звычайным праве, у быліцах, Павер'ях, прымхах — Ад дзядоў, паган... То ж гэта наша людства крывічан, Нашчадкаў і Зубра і Мілавіцы! Зубра аточаць верхнікі, лаўцы. І тнуць з бакоў галоднай, хіжай псярняй. Ён сваім хібам грозна і ўладарна Устрасяне — Ляцяць ва ўсе канцы!

Гусоўскі

Кажы ўжо да канца... Загнаны ў пастку, Ён скача на завалкі і брусы. Зваротны шлях адцяты — у лясцы. Лаўцы пастронкі цягнуць, нібы ласку. Аркан на шыю, галаву да ног, Вужышчамі і путамі стрыножаць, Лаўкач нахабна ўсядзе паміж рог. За колца ў пысе цягнуць і рагочуць. А потым распярэсцяць у мішэнь — Для пробы спрыту, збройнага рыштунку. Са стрэламі ў баках, ён паратунку Не просіць... Гасне ў зрэчках дзень... Пасвежаваўшы волата, на скуры Разлягуцца, учыняць шумны баль...

Скарына

За гэтай прытчай бачу я, на жаль: Не баль яны спраўляюць, А хаўтуры!

Гусоўскі

З братазабойчай хіжасці, з усобіц Няўжо ўладарнасць выйграе сусед? Арканяць край, не цямячы, што робяць! З расколіны зжахнецца яшчэ свет!

Скарына

Ты ў «Песню пра зубра» уклаў пазнанне Гісторыі, што быццам цёмны бор, Дзе на падпал пакінуты касцёр Пад час ліхі ўзаемапалявання! Урокі ёсць... Але ці ёсць узор?

Гусоўскі

Я запалонен Вітаўтам — зубром! Ён орды супыніў... Ён выцяў здрады. Ён, праўда, не плаціў за зло добром. Плаціў за зло ён ворагу Грунвальдам!

Скарына

Ён — князь вялікіх ратных сіл... Ды ўсё ж Ці гэта падсякала зброд і хіжасць? Ні муштра, ні харугві, ні грош — Дзяржаве моц дае верацярпімасць! Ці гэта трохі цяміць той разумнік, Што падсякае іншым карані? Разваляцца імперыі хлусні, Іх не ўратуе хітрамоўнасць уній!

Гусоўскі

Расце наш недавер — Гаспадару...

Скарына

Ты мовіш сам, Што зубр наш у загоне.

Гусоўскі

Я прысвяціў Сагтеп з надзеяй Боне, Ёй ліст паслаў...

Скарына

Я дзякую... Ды сёння Ці ў яме ад таго лягчэй зубру?

1990

Шляхамі Францішка Скарыны

Календар «Шляхамі Францішка Скарыны», які нядаўна выйшаў у свет, — адзін з самых значных друкарскіх падарункаў да 500-годдзя з дня нараджэння нашага слаўнага першадрукара і асветніка.

Яго выхад — бынін значных намаганняў як аўтара календара, выкладчыка Мінскага інстытута культуры Анатоля Цітова, які даўно і глыбока даследуе беларускую геральдыку і сфразыстыку, так і выдавецтва «Польмя», якое ўзялося за ажыццяўленне далёка не простага праекта. Календар не толькі ўзнаўляе біяграфію Скарыны, але і шырока адлюстроўвае дух эпохі, якая жывіла талент аднаго з сваіх тытанаў. На старонках выдання — шматлікія калюровыя і чорна-белыя ілюстрацыі: іканаграфічны матэрыял, геральдыка, старонкі старадрукаў, у тым ліку і скарынаўскіх кніг. На зваротным боку кожнага аркуша календара падаецца тэкст, які ўзнаўляе эпизоды жыцця Ф. Скарыны, звязаныя з пэўным еўрапейскім горадам. Шляхі першадрукара — Полашк, Кракаў, Каленгаген, Падуя, Вена, Венецыя... Расказваецца, адкуль узяліся сонца і месяц на Скарынавым гербе, прыводзіцца генеалагічнае дрэва яго роду... Карацей, ёсць што пачэрпнуць з гэтага выдання і што паглядзець у ім.

У афармленні календара выкарыстаны слайды, узятыя з ЦФС БелСЭ, вылавецтваў «Аврора» і ЛітСЭ, матэрыялы з Дзяржаўнага Эрмітажа СССР, аддзела рэзнай кнігі Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна, аддзелаў зстампаў рэзнай кнігі, картаграфіі Дзяржаўнай публічнай бібліятэкі імя Салтыкова-Шчадрына, Дзяржаўнага мастацкага музея БССР, Музея старажытнабеларускай культуры АН БССР.

ЧЕРВЕНЬ ІЮНЬ JUNE

16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27

УПЕРШЫНЮ...

На мінулы кніжны маскоўскі кір- маш «ММК-89» беларускія паліграфісты прывезлі сігнальны экзэмпляр новай мініяцюрнай кніжачкі «Паззія» Марка Шагала. Вялікая частка тыражу была закуплена замежнымі фірмамі, і кніга, яшчэ не паступішы ў продаж, адразу стала рарытэтам. (Гавару гэта як чалавек дасведчаны. Я з'яўляюся старшынёй Адэскага гарадскога клуба аматараў мініяцюрных кніг. Апублікаваў у 33 гарадах Саюза больш за 90 артыкулаў пра міні-кнігі. Некалькі такіх кніжак складаў сам).

Пра гэтае літаратурна-мастацкае выданне можна гаварыць, прыгадаўшы некалькі разоў слова «упершыню»: упершыню вершы М. Шагала выдаюцца асобнай кнігай на яго радзіме, упершыню яны надрукаваны ў мініяцюрным выкананні, упершыню яны з мовы ідыш перакладзены на беларускую і рускую мовы адпаведна Рыгорам Барадуліным і Львом Бернскім, і, нарэшце, упершыню ў мініяцюрнай кнізе ўноўлены каляровыя ілюстрацыі жывапісца.

Вядома, што Марк Шагал пісаў вельмі чуйныя і трапяткія вершы ўсё сваё жыццё. Яны ўбачылі свет упершыню тыражом 238 экзэмпляраў у 1968 годзе ў Францыі, дзе ён жыў з 1923 года. У 1975 годзе з'явілася перавыданне гэтай кнігі ў крыху пашыраным выданні. І вось, у канцы 1989 года — трэцяе па ліку, мінскае выданне, у якім 26 вершаў на дзвюх мовах кожны, сем выразных каляровых ілюстрацый карцін мастака («Віцебскі, сіні дом», «Партрэт маёй нявесты», «Партрэт Вавы», «Голая над Віцебскам» і інш.), а таксама невялікае эсэ, пісьмо-плач «Майму гораду Віцебску» (пераклад Давіда Сімановіча), якое было апублікавана 15 лютага 1944 г. у нью-йоркскай газеце, «напісанае ў самыя цяжкія гады вайны і якое гучыць, як гуманістычны наказ землякам» (В. Быкаў).

Мініяцюрная кніжачка (памер 9,2x7 см) з густым аформлена: пераплёт апраўны ў чырвоную супервокладку з рэпрадукцыяй на пераплёце вядомай карціны М. Шагала «Коніца». Адкрываецца кніга невялікім лірычным уступам Р. Барадуліна, унутры ёсць партрэт майстра, вясёлага чалавека з сумнымі вачамі, і здымак яго рук. А на першай старонцы пасля тытульнага аркуша эпіграф мастака «Мае палотны — мае вершы», своеасаблівы ключ да разумення непарыўна звязаных чароўнай пазычнай творчасці і прафесійнага майстэрства прыроджанага жывапісца і рысавальшчыка, «благітнага патрыярха сусветнага жывапісу» (А. Вазнясенскі).

Знаёмства з арыгінальнай, нетрадыцыйнай паззіяй М. Шагала памагае пранікнуць у вялікі ўнутраны свет выдатнага майстра XX стагоддзя, лепш зразумець карціны віцебскага казачніка і ведзьмара, напоўненыя сумам і радасцю, спагадай і любоўю да чалавека. Пачуццём настальгіі, выключнай пшчотай напоўнены вершы пра маці, пра бацьку, пра настаўніка Пэна. Некалькі вершаў прысвечана Віцебску, радзіме, якую Марк Шагал пшчотна любіў і якой аддадзена шмат месца ў жывапісе («Радзіма», «Стары дом», «Анёл над дахамі»).

Асобна трэба вылучыць усхваляваныя, поўныя любоўнай пшчоты радкі, звернутыя да першай жонкі мастака Бэлы Розенфельд і напісаныя да чацвёртай гадавіны яе смерці.

Няма нічога нечаканага, што кніжачка вершаў Марка Шагала выдадзена на беларускай зямлі (Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989, тыраж 5000 экз.), дзе яшчэ не заціхлі спрэчкі і страсці аб прызнанні і значэнні мастака. Бо наша краіна да апошняга часу была ледзь не адзінай сярод краін культурнага свету, дзе былі забаронены імя мастака, і яго творы.

Выхад элігантнай кніжачкі Марка Захаравіча Шагала «Паззія» — гэта прарыў з гвалтоўнага забыцця, гэта добрая прыкмета нашага складанага часу, часу галаснасці і перабудовы, у якім мы жывём, гэта паступовае вяртанне паэта і мастака на родную зямлю.

М. БЕЛЬСКИ.

г. Адэса.

Асоба Мураўёва павінна апошні раз прайсці перад нашымі вачыма ва ўсёй злачынай гнюснасці сваёй... Змойшыч, які выйшаў з турмы з павышэннем у чыне, генерал, які не быў у баях, рабалежны нахабнік, раскрыты казнарад — выкараняльнік злоўжыванняў, кат, інквізітар, што канчае жыццё за смяротнымі прысудамі...

А. І. ГЕРЦЭН.

нушэўскі, быў арыштаваны, а потым здадзены на дваццаць пяць гадоў у салдатчыну адзін з яе вучняў, паэт Паўлюк Багрым. У 1831 годзе Мураўёў прапанаваў зачыніць Віленскі ўніверсітэт (сярод 48 выкладчыкаў там было 36 беларусаў), лічачы яго галоўным расадынкам непакоры і сепаратызму. Па яго прапанове на Беларусі была скасавана Унія і былі забаронены казані на беларускай мове ў свя-

законнай уладзе, і яшчэ — каб яно прыняло ўсе неабходныя меры да спынення паўстання.

— Я не магу адказаць ні за чые погляды, — запярэчыў яму Літоўскі мітрапаліт Іосіф.

— Але вы несце адказнасць за погляды сваіх падначаленых, — быў адказ генерал-губернатора.

І каб, мабыць, даказаць каталіцкаму духавенству, што ён не мае намеру

Позірк у мінулае

Барыс САЧАНКА

МУРАЎЁЎ-ВЕШАЛЬНІК

НА ПАЛЕССІ бытуе павер'е: каб ніколі не ўваскрос той, хто, жывучы, рабіў зло, трэба пасля яго смерці высячы асінавы кол і забіць у магілу...

МІХАІЛ МІКАЛАЕВІЧ — так яго звалі — Мураўёў нарадзіўся ў 1796 годзе ў Маскве. Ні ў дзяцінстве, ні потым, у час вучобы ва ўніверсітэце, ён асаблівых здольнасцей не выявіў. Тым не менш, будучы студэнтам, арганізаваў таварыства матэматыкаў, якое ставіла мэту распаўсюджваць матэматычныя веды. Да таварыства прыкнінулі не толькі студэнты, але і некаторыя выкладчыкі. За старшыню яго быў абраны бацька Мураўёва — генерал-маёр М. М. Мураўёў, у доме якога і праводзіліся заняткі. На базе гэтага таварыства паступова ўзнікла вучылішча калонаважатах, — яно рыхтавала афіцэраў рускай арміі, як тады называлі, па «квартирмейстэрскай частцы». Калі пачалася вайна 1812 года і Напалеон са сваім войскам уварваўся ў Расію, Мураўёў-малодшы паступіў у світу імператара Аляксандра І, удзельнічаў у Барадзінскай бітве і быў паранены. Аднак, паправіўшыся, не пакінуў вайскавай службы, а накіраваўся за мяжу, дзе пры штабе рускай арміі праслужыў да 1815 года, пасля чаго вярнуўся ў Маскву і пачаў працаваць у вучылішчы калонаважатах, якім кіраваў яго бацька. Напісаў і выдаў некалькі падручнікаў для навучэнцаў вучылішча, прымякаў да тайных таварыстваў дэкабрыстаў. Быў арыштаваны. Але яго не судзілі, як некаторых, быў паспёў апраўдацца і пакаяцца, выдаўшы пры гэтым усё, што ведаў. Гэта па-належнаму было ацэнена, і М. М. Мураўёва-малодшага зноў узялі на дзяржаўную службу. У 1826 годзе яго прызначылі віцэ-губернатарам у Віцебск. На гэтай пасадзе Мураўёў прабыў нядоўга — ужо ў 1828 годзе яго пасылаюць губернатарам у Магілёў. Прыехаўшы на новую пасаду, першае, на што звярнуў сваю ўвагу губернатар — гэта што ў судаводстве тут карыстаюцца Літоўскім статутам і беларускай мовай. У спецыяльнай запісцы на імя імператара Мікалая І ён хадайнічаў пра неабходнасць адмены Літоўскага статута і ўвядзенне ў судаводства і кіраванне рускай мовы. Імператар Мікалай І не марудзіў з адказам — 1 студзеня 1831 года выдаў закон аб адмене Літоўскага статута і забароне карыстацца беларускай мовай у судах і ў афіцыйных установах на ўсёй тэрыторыі Беларусі. У той самай запісцы на імя імператара Мікалая І былі і іншыя прапановы, якія датычылі змен у Заходнім краі, як тады пачалі называць Беларусь. Так, напрыклад, прапанаваўся ў навучальных установах неадкладна перавесці выкладанне ўсіх прадметаў на рускую мову, адхіліць каталіцкае і уніяцкае духавенства ад выхавання моладзі і г. д.

У 1830 годзе Мураўёў працаваў у штабе рускай арміі і падаўляў паўстанні, што ўспыхвалі ў Мінскай, Віцебскай і Гродзенскай губернях, наладжваў масавыя справы над усімі, хто ўдзельнічаў у паўстанні. Менавіта ў тыя гады, у час падаўлення сялянскага бунту, у Крошынне была зачынена апошняя беларуская школа ў Беларусі, якую арганізаваў ксёндз Маг-

тынях (1839 г.), а ў 1840 годзе «Государь Император повелеть изволил», каб не ўжываць нідзе, ні ў адным афіцыйным дакуменце назваў Беларусь і Літва.

Жорсткасць, з якой абыходзіўся з тутэйшымі людзьмі Мураўёў, прымушала ўлады не трымаць яго на адным месцы, перакідаць з губерні ў губерню. Так, у 1831 годзе яго прызначылі губернатарам у Гродна, у 1832 — у Мінск, потым у Курск... І ўсюды, дзе б ні апынуўся, ён пакідаў пра сябе нядобрую памяць. Даслужыўся Мураўёў да кіраўніка міністэрства дзяржаўнай маёмасці, ператварыўшы яго з міністэрства, што павінна было клапаціцца пра сялян, у міністэрства па здзіранню з іх сямі скур для папаўнення дзяржаўнай казны. Ён распрацаваў новыя, проста драконаўскія законы аб абкладанні падаткамі і іх спатганню і ўвёў іх у дзеянне сваімі ўказами ад 11 і 23 студзеня 1859 г., што выклікала абурэнне не толькі ў сялян, а і ва ўсёй перадавай рускай грамадскасці. Мураўёў быў адным з самых непахісных і заядлых абаронцаў прыгону, арганізаваў партыю памешчыкаў-прыгоннікаў і стаў адным з яе лідэраў-кіраўнікоў. У 1861 г. пад напорам грамадскасці ён змушаны быў пакінуць пасаду, а яшчэ праз год і ўсім пайшоў у адстаўку.

ПРА МУРАЎЁВА ўспомілі, калі ў 1863 годзе ўспыхнула ў Заходнім краі новае паўстанне. Ён жыў тады ў Пецябурзе, нават не паспёў яшчэ пераехаць з казёнай кватэры ў свой уласны дом. Выкліканы да імператара Аляксандра ІІ, адразу ж даў згоду на прызначэнне яго Віленскім генерал-губернатарам з незвычайнымі, фактычна дыктатарскімі паўнамоцтвамі. У падначаленне яго пераходзілі і ўсе іншыя шэсць Паўночна-Заходніх губерняў (сёмай, Аўгустоўская, перайшла ў яго падначаленне крыху пазней). 1 мая 1863 года адбылося афіцыйнае прызначэнне на новую пасаду, а ўжо 12 мая Мураўёў выехаў цягніком у Вільню. Па дарозе ён спыніўся ў Дзінабурзе (цяпер Даўгаўпілс) і ў спецыяльным вагоне накіраваўся ў крэпасць, дзе выступіў з прамовай перад прадстаўнікамі дваранства і прыняў самыя рашучыя захады да абароны крэпасці на выпадак нападу паўстанцаў. Там жа ён даў сваю згоду на пакарэнне смерцю графа Лявона Платэра, прысуджанага за сувязь з Рэвалюцыйным Камітэтам да расстрэлу.

14 мая Мураўёў прыехаў у Вільню. Пасяліўся ён у Палацы — рэзідэнцыі генерал-губернатораў горада. На наступны дзень, раніцою, сабраўшы гарадскія ўлады і прадстаўнікоў усіх саслоўяў, саноўна, пры ўсіх сваіх рэгаліях, выйшаў з вялізнай світай і прывітаў вайскоўцаў і гвардыю, перадаў ім падзяку ад імператара. Потым прыняў грамадзянскіх чыноў, і сурова напомяніў ім пра іх абавязкі, не забыўшы пры гэтым папярэдзіць, што калі хто не згодны з палітыкай царскага двара і асабіста яго, то павінны адразу ж пайсці ў адстаўку. Асаблівы прыём быў аказаны праваслаўнаму духавенству, бо менавіта на яго рабіў сваю галоўную стаўку генерал-губернатар. Каталіцкае духавенства ён прыняў толькі на наступны дзень і патрабаваў падаць прыклад адданасці

жартаваць, у Вільні было праведзена першае публічнае пакарэнне смерцю — быў расстрэляны ксёндз Ішора. Вось як апісвае гэтую падзею адзін з непасрэдных яе ўдзельнікаў:

...22 мая. Ускалыхнулася ўся Вільня. З раніцы на вуліцах, рынках і плошчах б'юць барабаны: аб'яўляюць пра смяротнае пакарэнне — яно адбудзецца сёння ж. На вуліцах незвычайны рух — усе імкнучыся ў адзін бок, на прадмесце Лукішкі, дзе павінна адбыцца кара. З натоўпам людзей бягу туды і я. Вось плошча з фатальным слупам — уся яна запоўнена людзьмі; на ўзгорках, што акружаюць яе, шматлікія купкі жанчын у жалобным адзенні. Пачуліся крыкі: «Вядуць! Вядуць!» Надыходзяць жалівыя хвіліны. Сэрца б'ецца часцей як звычайна, цяжка дыхаць. Чытаюць прысуд: шматтысячны натоўп нібы анямеў. Усіх аглушае залп стрэлаў, за ім — стоги жанчын... Тут, у дзесяць гадзін, паводле прыгавору вайскага суда быў расстрэляны адзін з зачышчыкаў бунту, вікарны ксёндз жмудскага касцёла Лідскага павета Станіслаў Ішора. («Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі», Мн., 1940, т. 2.) Віна пакарэннага смерцю была ў тым, што ён прачытаў адзін з маніфестаў паўстанцаў парэфіянам, што сабраліся ля касцёла.

Праз два дні былі расстрэляны там жа, на Лукішках, стары ксёндз Раймонд Зямацкі і сын памешчыка Альберт Ляскоўскі — яны таксама абвінавачваліся ў тым, што чыталі сялянам рэвалюцыйны маніфест, а значыцца, падбухторвалі сялян да бунту...

Адна за адной з'явіліся самыя розныя забароны — весці перапіску і ўжываць польскую мову ў афіцыйных установах, насіць жалобу і рэвалюцыйныя знакі, наладжваць палітычныя маніфестацыі, без дазволу ўлад выязджаць з горада, жыць без пашпарта, без ліхтароў выходзіць на вуліцу пасля дзевяці гадзін вечара... у пачатку чэрвеня быў пакараны смерцю праз павешанне — прычым вешалі двойчы, бо першы раз парвалася віроўка — паўстанец, дваццацідвухгадовы шляхціц з Лідскага павета Балеслаў Кольшанка, а потым, праз нейкі час, вядомы польскі публіцыст, камандуючы ўзброенымі сіламі паўстанцаў Ковенскай губерні Зігмунт Серакоўскі — паранены ў сутычках з царскімі войскамі, ён быў узяты ў палон і амаль два месяцы правёў у турэмным іспіталі... Мураўёў падсылаў да паўстанца свайго родзіча князя Шахаўскага, які быў знаёмы з Серакоўскім па вучобе ва ўніверсітэце, каб выведаць хоць што-кольвечы пра паўстанне. Але гэта Шахаўскаму не ўдалося. Тады, разлаваны Мураўёў сказаў: «Я яго не расстрэлю, я яго павешу». І павесіў — пасля таго, як ваяводска-судовая камісія вынесла Серакоўскаму свой прысуд, Мураўёў зацвярджаючы яго, распарадзіўся: «Згаджаючыся з меркаваннямі ваяводска-судовай камісіі, я вызначаю: Серакоўскага пакараць смерцю, але замест расстрэлу — павесіць...» У ноч перад павешаннем Мураўёў зноў прапанаваў Серакоўскаму, спасылаючыся на волю імператара, купіць жыццё здрадай. Але Серакоўскі з гнева адхіліў гэта...

Расправай над паўстанцамі — праз расстрэлы, павешанне — Мураўёў не (Працяг на стар. 14—15).

МУРАЎЁЎ- ВЕШАЛЬНІК

(Пачатак на стар. 13).

абмежаваўся. Неўзабаве былі прыняты новыя меры — паліліся, знішчаліся хутары і цэлыя вёскі, што падтрымлівалі сувязь з паўстанцамі ці аказвалі ім якую-небудзь дапамогу. Жыхары хутароў і вёсак, разам з жонкамі і дзецьмі, высылаліся ў Сібір. — адны без суда і следства, іншыя — з судом і следствам, хоць прыналежнасць іх да паўстанцаў не заўсёды даказвалася. Пры гэтым, у багатых рэзідэнтаў маёнткі. Усяго з хутароў і вёсак было выслана ў Сібір больш за 5 тысяч чалавек...

Велізарныя штрафы і кантрыбуцыямі абкладваліся вёскі і маёнткі, у якіх бывалі паўстанцы ці хтосьці даносіў, што тыя там бываюць. Не дзіўна, сяляне самі давалі паўстанцаў і выдавалі царскім чыноўнікам: баяліся быць пакаранымі. Насельніцтва, паводле загадаў генерал-губернатора Мураўёва, павінна было аплачваць утрыманне войск, што прысылаліся на падаўленне паўстання, прычым, людзі рускай нацыянальнасці плацілі ў дзесяць разоў менш, чым паліны, беларусы і літоўцы. Была распрацавана цэлая сістэма набору і штрафаў — за размовы «па-польску», за нашэнне жалобы; з католікаў спганяліся выдаткі за высылку з прыходу парафіян, утрыманне вясковай стражы і г. д. Ва ўсе паветы былі прызначаны новыя вайсковыя начальнікі, лясны прачэсваліся салдатамі, а то і зусім выслакаліся... Генерал-губернатар звярнуўся з просьбай да епіскапа Краснскага, каб прамагаў падаўляць паўстанне, а калі той адмовіўся гэта рабіць, выслаў яго ў Казань, дзе Краснінскі пражыў да 1883 года, — тады толькі быў, нарэшце, адпушчаны за мяжу. Там ён і памёр.

ВЯДОМА, не ўсе жыхары карэнных нацыянальнасцей аказвалі супрацьленне царызму. Былі і тыя, хто пераходзіў да яго на службу. Супраць такіх паўстанцаў арганізавалі «кнжалышчыкаў», якія каралі здранікаў... Каб вылавіць «кнжалышчыкаў» і ўсіх, хто быў звязаны так ці інакш з паўстаннем, Мураўёў наняў цэлую армію даносчыкаў, якія днём і ноччу высочвалі ўсіх падазроных і паведамлялі куды трэба. Быў злоўлены і наш нацыянальны герой Кастусь Каліноўскі, які пасля арышту многіх удзельнікаў паўстання стаў фактычна яго адзіным кіраўніком. Як апісвае біёграф М. М. Мураўёва А. Масалоў, гэта адбылося так:

«У ліку асоб, з якімі меў справу палкоўнік Лосеў», быў адзін малады чалавек, найбольш дапушчаны ва ўсе таямніцы галоўных дзеячў паўстання. Палкоўнік Лосеў зразумеў гэта, абцяў выпраіць памілаванне і пакарыўся яго шчырасцю. Малады арганізатар гэты выдаў не толькі галоўных кіраўнікоў паўстання і ўсе змены, што праходзілі ў іх складзе, але і само месца знаходжання Каліноўскага, з якім ён быў у самых блізкіх адносінах. Шыфраваная тэлеграма з паведамленнем пра гэта атрымана была ў Вільні ў 9 гадзін вечара; у ёй былі апісаны прыкметы Каліноўскага і сказана, што ён жыве з фальшывым пашпартам гродзенскага двараніна Вітольда Вітажэнцаў Светаянскіх мураха. Гэтыя апошнія абставіны былі крыху туманныя, бо гэтак называліся ўсе будынкі, якія належалі калісцы касцёлу Св. Яна, што займалі амаль цэлы квартал і выходзілі адным бокам да Палаца. У велізарных будынках, якія належалі калісцы Езуіцкай калегіі, а потым універсітэту, знаходзіліся: гімназія, музей старажытнасці, цэнтральны архіў, абсерваторыя, шмат кватэр для служачых і нават наймаліся прыватныя кватэры. Змест тэлеграмы захоўваўся ў глыбокай таямніцы. Паліцмайстру было даручана высветліць у кнігах (яны толькі што былі прыведзены да новага года ў парадак) дакладны адрас Вітажэнца і, як заўсёды здараецца пры паспешлівасці, імя яго было не заўважана пры разглядзе кнігі, хоць яно было там і ўпісана. Давялося зноў рабіць вялізны вобшы і ачапіць увесь Св.-Янскі квартал, дзеля чаго спатрабілася

дзе роты салдат, раздзеленых на 10 партый пры афіцэрах паліцыі і асобых чыноўніках. Імя асобы, якую патрэбна было арыштаваць, было аб'яўлена толькі ноччу перад вобшыкам.

Каліноўскі наймаў ужо другі месяц пайкой у кватэры аднаго настаўніка гімназіі, які паехаў кудысьці ў адпачынак. Яго заспелі на плячоўцы лесвіцы з свечкаю ў руцэ і калі спыталі прозвішча, ён самаўпэўнена адказаў: «Вітажэнец» і ў тую ж хвіліну быў затрыманы... Першы дзень Каліноўскі толькі кусаў сабе губы, неахвотна нават адказаў на пытанні; але к вечару не вытрымаў і аб'явіў сваё сапраўднае імя. Нягледзячы на ўсе старанні членаў камісіі, ім не ўдалося выразаць у Каліноўскага падрабязнага паказання аб асобах, якія складалі рэвалюцыйную арганізацыю краю. Ён, аднак, шчыра прызнаўся, што быў распарадчыкам жонда ва ўсім краі, і, як відаць з паказанняў іншых асоб, ён умеў падтрымліваць рэвалюцыйны дух польскага насельніцтва, які пачынаў падаць. Багацеі яго баяліся, ён свабодна раз'язджаў між імі, натхняў нерашучых і запалохаў слабых. Каліноўскі быў гадоў 26, моцнага складу цела і з тварам жорсткім і выразным; кароткія русыя валасы былі зачесаны назад; такога бачыў яго ў турме за некалькі дзён да смерці. Яму далі пяро і паперу і дазволілі свабодна выказваць свае думкі. Ён напісаў выдатна рускай мовай даволі цікавае разважанне аб адносінах рускай улады да польскага насельніцтва Заходняга краю, у якім, між іншым, выказаў думку пра нетрываласць урадавых дзеянняў і поўную нянавісць да рускіх чыноўнікаў, якія прыезджалі ў край. Каліноўскі ўсведомляў, што з яго арыштам паўстанне немінуча патухне; але што ўрад не зможа пакарыстацца набытымі выгодамі...

М. М. Мураўёў, як піша А. Масалоў, увесь час, пакуль ішло следства, працягваў выключную цікавасць да справы К. Каліноўскага, сачыў за яе ходам, пастаянна пасылаў «чыноўнікаў сваіх» у Дамніканскі манастыр, які па ўказанню генерал-губернатора быў ператвораны ў турму. К. Каліноўскі паводзіў сябе мужна. Нягледзячы на ўсе ўжытыя пры допытах катаванні, не ўдалося атрымаць тых звестак, якія былі патрэбны душыцелю паўстання і той следчай камісіі, якая вяла справу нязломнага рэвалюцыянера.

Пасля заявы, якую ён зрабіў следчай камісіі 26 лютага, стала зразумела, што дапытваў яго не мела сансу. Мураўёў, пазнаёміўшыся са справай, якая была яму даслана, распарадзіўся: «Каліноўскага аддаць ваеннаму суду і закончыць гэты суд за тры сутак». 4 сакавіка 1864 г. суд вынес канчатковае рашэнне па справе Кастуся Каліноўскага: «За злычынствы яго, якія сведчаць пра вышэйшую ступень удзелу ў бунце супраць урада з падбухторваннем да таго іншых дзейных расправаджаннем і падтрымкай паўстання... пакараць смерцю павешаннем».

Пасля суда Мураўёў на справе К. Каліноўскага наклаў такую рэзалюцыю: «Згодзен. Выканаць прысуд у Вільні».

«Пакаранне смерцю Каліноўскага, — піша А. Масалоў, — адбылося ўжо ў сакавіку ці ў канцы лютага 1864 г.* і было ці не апошнім у Вільні. Была ясная халодная раніца; Каліноўскі ішоў на кару смела: прыйшоўшы на плошчу, ён стаў прама тварам да вісельні і толькі час ад часу кідаў погляды на далёкі натоўп. Калі яму чыталі канфірмацыю, ён пачаў рабіць заўвагі; так, напрыклад, калі назвалі яго імя: «Дваранін Вікенцій Каліноўскі», ён крыкнуў: «У нас няма дваран, усе роўныя!» Паліцмайстар паківаў яму галавою і папрасіў змоўкнуць...

Але К. Каліноўскі не змоўк. Як стала зусім нядаўна вядома дзякуючы вучоным, якія даследавалі архіў часопіса «Русская старина», дзе ў 1883

*Дакладна — 10 (22) сакавіка 1864 г.

*Паводле ўспамінаў іншых сведак, К. Каліноўскі «як бы машынальна абвядзіў вачыма натоўп, што яго акружаў, а можа быць, ён шукаў там каго-небудзь са сваіх таварышаў, хацеў даць зразумець якім-небудзь знакам, што таямніцу пра іх ён нясе з сабою ў магілу». (І. Нікоцін, «Русская старина», 1904, ліпень, стар. 119).

(№№ 10—12) і ў 1884 (№1) гадах упершыню друкаваліся «Віленскія нарысы» А. Масалова, царская цензура выкрасіла там вельмі важныя словы, а менавіта: «З самых апошніх выкрыкаў Каліноўскага відаць было, што ён не толькі быў... паўстанцам, але дзіцем сусветнай сацыяльнай рэвалюцыі».

А. Масалоў, як і Мураўёў, як і ўсе тыя, хто дапытваў і катаваў выдатнага рэвалюцыянера, вядома, не ведалі пра «Пісьмо з-пад шыбеніцы», якое напісаў па-беларуску перад смерцю і таемна перадаваў на волю К. Каліноўскі.

У ТЫМ ЧАСАМ паўстанне, якое ўвайшло ў гісторыю як паўстанне 1863 года і якое не было па-належнаму падрыхтавана і падтрымана народам, без надзейнага кіруючага цэнтра, як гэта і прадачыў К. Каліноўскі, доўга не магло існаваць — яно сапраўды неўзабаве патухла. Разрозненыя невялікія атрады паўстанцаў, сярод якіх быў і выдатны паэт Францішак Багушэвіч, пераходзілі мяжу ці шукалі сабе прытулку ў іншых месцах на вялікіх абсягах Расійскай імперыі. М. М. Мураўёў быў аб'яўлены ледзь не выратавальнікам Айчыны — яму пасылаліся віншавальныя адрасы, тэлеграмы, пісьмы, абразы... Газеты друкавалі яго партрэты, пісалі пра яго як пра нацыянальнага героя. П. А. Вяземскі, ды і іншыя паэты складалі ў яго гонар вершы...

Натхнёны ўсім гэтым, Мураўёў пачаў ажыццяўляць меры «по умиротворению и обрусению» краю, каб навечна прыяднаць яго да Расіі. Перш за ўсё ва ўсе паветы былі пасланы жандарскія каманды, якія павінны былі сачыць за ўсім, што адбываецца навокал, а найперш выяўляць тых, хто не лакарыўся царызму, мог аказаць супрацьленне. У склад гэтых камандаў уваходзіў афіцэр, які называўся начальнікам жандармерыі, і ад 16 да 30 унтэр-афіцэраў. Кожнаму з іх назначалася вялікая плата, каб даражылі сваёй службай. Зачыніліся каталіцкія манастыры, касцёлы і ператвараліся ў праваслаўныя царквы. Адабраныя ў высланыя ў Сібір польскіх, беларускіх і літоўскіх паноў маёнткі перадаваліся памешчыкам рускай нацыянальнасці ці, у некаторых выпадках, немцам. Усяляк падтрымлівалася праваслаўнае духавенства, нарадзіўся яму ў валоданне казёныя землі, адкрываліся новыя прыходы. Заахвочвалася і перасяленне ў Заходні край рускіх, асабліва старавераў, выдзяляліся дзеля іх на льготных умовах землі, а найчасцей аддаваліся тыя паселішчы, з якіх былі высланы ў Сібір замешаныя ў паўстанні.

Чыноўнікам, што прыезджалі на службу ў Заходні край, Мураўёў дамогся надбаўці «Содержания» — аж на пяцьдзесят працэнтаў, таму сюды рынулі чыноўнікі з усёй Расіі, выпцянячы выхадцаў з тутэйшых гарадоў і вёсак... Але і гэтага здалося Мураўёву мала. Каб «водворить здесь русскую народность», ён дамогся раздачы вольных земляў унтэр-афіцэрам, звольненым у адстаўку. Рабіўся ўсялякі націск на мясцовых уладальнікаў маёнткаў, каб яны высляляліся і свае ўладанні прадавалі. А каб рускія паны і чыноўнікі мелі за што гэтыя маёнткі набываць, былі спецыяльна выдзелены вялікія сумы грошай, — іх мог браць кожны, хто хацеў займець маёнтак у Заходнім краі. Словам, ён тварыў — ткаў тую «густую павуціну», пра якую У. І. Ленин пісаў: «Ні ў адной краіне няма такога мноства чыноўнікаў, як у Расіі... Армія чыноўнікаў, якія народам не выбраны і не абавязаны даваць адказ народу, саткала густую павуціну і ў гэтай павуціне людзі б'юцца, як мухі». (Ленин, Полн. собр. соч., т. 7, стар. 137). Паспешліва зачыняліся ранейшыя школы і гімназіі і адчыняліся новыя, у якіх навучанне вялося толькі на рускай мове.

«Чрезвычайно важный вопрос для начальных училищ округа, — пісаў папачальнік Віленскай вучэбнай акругі, у якую, ж вядома, тады ўваходзіла Беларусь, Шырыманскі-Шахматаў міністру народнай асветы Е. В. Пуцяціну, — складаецца з тых, на якіх павінна быць преподаваема граматыка. Конечно, преподавание русского яз. и других предметов на этом языке обязательно для всех училищ... В губерниях же Виленской, Гродненской и Минской большая часть населения говорит наречием белорусским; поэтому и народные училища в этих местностях должны быть чисто русскими. Но так как значительная часть жителей этих губерний принадлежит к римско-католическому исповеданию, то, не нарушая свободы совести каждого

из них, для доставления им молитвы на родном языке следовало бы главнейшие молитвы и краткий катехизис перевести на русский язык, равным образом производить на том же языке и преподавание закона божия в первоначальных училищах, а в приходах православных ввести и преподавание языка славянского... Привлечь на службу в округ можно более способных и знающих людей чисто-русского происхождения, чего можно достигнуть усилением содержания... Здесь следует воскресить древнюю коренную русскую народность... Поэтому, директорские и инспекторские места должны быть предоставляемы преимущественно русским людям, способным и деятельным, душою преданным интересам своего отечества. Вызвать таких деятелей можно назначением им содержания, превышающего содержание директоров и инспекторов в России». (Документы і матэрыялы..., т. 2, стар. 555—557).

У другім дакуменце той самы Шырыманскі-Шахматаў прапаноўвае і такое дзеля «миссионеров святого дела возвращения отторгнутого силою исторических событий от своей русской национальности племени, не утвержденного еще ни в вере отцов, ни в сознании, что оно вполне русское»: «Весьма важным пособием я считаю также издание особой книги для чтения в Западных губерниях, составленной с строгою осмотрительностью в духе главной цели...» (Там сама, стар. 558).

У неабмежаванай колькасці завозіліся кнігі, падручнікі, малітоўнікі, карціны духоўнага зместу, партрэты імператара, імператрыцы і іх дзяцей, і прадавалася ўсё гэта па самай таннай цане. Мняліся шмільды на магазінах і ўстановах, уводзілася ва ўсім справаводстве толькі руская мова. Без ведання рускай мовы нікога не бралі на службу... На русіфікацыю краю не шкадавалі грошай — толькі на будаўніцтва праваслаўных царкваў і сабораў штогод з казны адпускалася па 200 тысяч рублёў. Для арганізацыі царкоўнага будаўніцтва, ва ўсіх губернях уведзены былі спецыяльныя камітэты... Але Мураўёў не супакойваўся — пісаў адно за адным пісьмы імператару, міністрам, іншым уплывовым асобам, — у іх прапаноўваў новыя праекты па русіфікацыі краю, уплыву і ўмацаванню рускай праваслаўнай веры...

25 красавіка 1864 года М. М. Мураўёў паехаў сам са сваёй сям'яй у Пецярбург. У Пецярбурзе яго сустракалі яго героя — з вагона вынеслі ў знак дзеля гэтай падзеі змайстраваным крэсле, на пероне былі выстраены ганаровы караул, графіня А. Д. Блудова падала хлеб-соль...

ДОМ, дзе пасяліўся Мураўёў, ператварыўся ў месца паломніцтва. Да «выратавальніка Айчыны» ехалі з усіх канцоў Расіі, каб ён узяў да сябе на службу, паслаў у Заходні край. Яго наведвалі сенатары, міністры, генералы... Цэлую дэпутатую накіравала маскоўскае купецтва...

Само сабой зразумела, Мураўёў быў ласкава прыняты імператарам і той прасіў генерал-губернатора астацка кіраваць у Заходнім краі «колыні хопчы сіл». Тады ж М. М. Мураўёву быў дадзены тытул графа. У знак асаблівай павагі прыняла яго і імператрыца...

Гонар сапраўднага рускага народа, які не падаўся на «патрыятычны» ўздыв рэакцыі, і на гэты раз выратаваў вялікі рэвалюцыянер-дэмакрат А. І. Герцэн. У часопісе «Колокол», што, як вядома, выдаваўся за мяжою, ён змясціў некалькі матэрыялаў у абарону паўстанцаў і паўстання 1863 года. У дні ж рабскага рабалецтва перад «вадзяным Неронам на Літве» ён надрукаваў фельетон «Партрэт Мураўёва», у якім навечна прыбыў да ганебнага слуга гэтага царскага саграла, ката-вешальніка. «Такога мастацкага падабенства між зверам і яго знешнасцю, — пісаў Герцэн, — мы не бачылі ні ў статуях Банароці, ні ў бронзах Бенвенута Чэлліні, ні ў клетках заалягічнага саду... Кат, замест кляйма, адзначаць сваімі рысамі паўшу частку рускага грамадства, тую, якая апладзіруе пакаранням смерцю, як перамогам, і выбрала гэтага выградка сваім вялікім дзеячам. Усе брыльянты імператарскай кароны і ўвесь алей пазазнавання не выратауюць венчаны лоб чалавека, які адшукаў дзесьці закінутага людаеда, каб яго паслаць на «умиротворение» няшчаснага краю.

Партрэт гэты няхай захоўваецца дзеля таго, каб дзеці навучыліся ненавідзець тых бацькоў, якія ў п'яным рабалецтве тэлеграфавалі любоў і

спачуванне гэтаму бяспышанаму бульдогу, налітаму вадой, гэтай жабе з адвіслымі шчокамі, з напуззальшымі вачыма, гэтаму калмыку з выразам платаяднай злосці, якая дасягнула нейкай расліннай беспачуццёвасці...»

Дзейны, нястомны Мураўёў там жа, у Пецяярбурзе, — «куй жалеза, пакуль гарачае», — склаў запіску цару, у якой выклаў свае меркаванні адносна будучыні Заходняга краю і кіравання ім. Галоўная думка, якая пранізвала гэтую запіску, — неабходнасць прызнаць Заходні край раз і назаўсёды рускім і весці ўсе справы тут, менавіта ў гэтым кірунку, каб у мясцовых жыхароў не ўзнікала нават думка адносна іншага лёсу.

«Для ўтвэрджэння рускаго владычества в Северо-Западном крае, — пісаў ён, — необходимо принять следующие главные меры:

Упрочить и возвысить русскую народность и православие... В сих видах в особенности заняться прочным устройством быта крестьян и распространением общественного образования в духе православия и русской народности... Обратив особое внимание на устройство возможно большего числа народных школ как в селениях, так и в городах. В этих школах преподавать самые элементарные знания и преимущественно русскую и славянскую грамоты, первые начала числения, молитвы, первоначальные понятия о догматах православной веры и обучать пению в клиросе... Достаточно было бы оставить гимназии в губернских городах и, по особым уважениям, в виде исключения, в некоторых других местностях, преобразовав оные совершенно и заместив все преподавательские места учителями из России... Обратив особое внимание на правильное преподавание русской истории и в особенности истории западной России... Подтвердить окончательно о повсеместном введении русского языка... во всех официальных и служебных сношениях, а также и в наружных изображениях всякого рода, особенно в местах, посещаемых народом... Немедленно все высшие служебные должности по всем ведомствам, а также все места, имеющие прикосновение к народом, заместить русскими чиновниками, прочие же должности замещать русскими постепенно... Заселять край русскими сколько возможно сосредоточеннее. Заселение это производить, не отстраняя старообрядцев, ибо они более других сохраняют русскую народность...» і г. д. (Документы і матэрыялы..., т. 2, стар. 573—575).

Большасць прапанов М. М. Мураўёва атрымалі ўхвалу, па некаторых жа, напрыклад, прыёму ў навучальныя ўстановы і ўніверсітэты (Мураўёў прапанаваў прымаць толькі 10 працэнтаў мясцовых, а астатніх — рускіх) узніклі спрэчкі. Але і гэты пункт быў прыняты, праўда, з агаворкай, што ён будзе дзейнічаць як часовае мера... Сярод прапанов Мураўёва была і прапанова спыніць друкаванне — кніг, газет, часопісаў — на беларускай мове. Гэтая прапанова была ажыццёўлена ў 1867 годзе спецыяльным загадам.

Дамогшыся амаль усяго, чаго хацеў, Мураўёў вярнуўся ў Вільню таксама як пераможца. Вядома, і ў Вільні яму была наладжана пышная сустрэча цёмрашаламі-чарнасоценцамі, якіх ён прыгрэў ля сябе, а найперш — жандарамі і войскам...

7 ліпеня 1864 года ў Вільню прыехаў імператар Аляксандр II, каб публічна падтрымаць і натхніць на новыя, яшчэ больш рашучыя дзеянні Мураўёва, хоць той і без гэтага праводзіў паспяхова, па-дыктатарску палітыку рускага царызму ў Заходнім краі, павялічыўшы адразу ж пасля вяртання з Пецяярбурга «содержание» свяшчэннікам і папам, замяніў гімназіі і прагімназіі на двухкласныя народныя вучылішчы. А. Масалоў піша, што «многа ахвяравана было на навучальную справу, можна сказаць, найбольш было зроблена дзеля «обрусения» краю гэтым самым плённым шляхам». У Вільні быў адчынены рускі тэатр, а на пабудову царкваў асігнаванні былі павялічаны да 700 тысяч рублёў. Толькі за адзін год з 46 каталіцкіх і уніяцкіх манастыроў было зачынена 27...

ЯК І У КОЖНАГА, у Мураўёва былі не толькі прыхільнікі, але і непрыяцелі. Сярод апошніх быў і вялікі князь Канстанцін Мікалаевіч. Калі Канстанцін Мікалаевіч прызначыў Старшынёй Дзяржаўнага Савета, становішча дыктатара Заходняга краю пахвінулася. І гэты ён адчуў адразу ж, яшчэ калі вялікі князь праязджаў праз Вільню,

кіруючыся ў Пецяярбург. Канстанцін Мікалаевіч не выйшаў з вагона на перон, загадаў, каб генерал-губернатар сам да яго прыйшоў... Праўда, у сваіх запісах «Об управлении Северо-Западного края и умиротворении в нем мемуара, 1863 г.», Мураўёў крыху інакш паказвае гэтую сустрэчу з Канстанцінам Мікалаевічам: «Приезде же он спадзяваўся, што я сустрэну яго ў Вільні з усімі ўрачыстасцямі, як галоўнакамандуючага і царскага брата, і мне дадзена было па тэлеграфу ведаць аб выездзе яго з Варшавы». Аднак ён, Мураўёў, маўляў, такога нічога не зрабіў, — ныйнакш збавіўся, што вялікі князь выказа свае адмоўныя адносіны да яго публічна там жа, на пероне пры сведках... Баяцца было чаго — папаўзлі ж чуткі: Мураўёў не толькі падаўляў паўстанне, але не забываў і пра сябе — набываў кішэні грашыма, якія браў усюды, нават бесаромна залез у дзяржаўную казну...

18 сакавіка 1865 г. Мураўёў пакінуў Вільню і зноў паехаў у Пецяярбург. Гэты раз яму не было наладжана такая ўрачыстая сустрэча, як у папярэдні яго прыезд, хоць ён і спадзяваўся на яе — сустракалі толькі блізкія і знаёмыя. Гэта надта ж падзейнічала на генерал-губернатара, ён аж захварэў...

Імператар Аляксандр II прыняў свайго вернага васала толькі праз тыдзень, да таго ж зусім халадна. Мураўёў, адчуўшы, што ён прыйшоўся «не ко двору», змушаны быў прасіць вызваліць яго ад пасады... Аляксандр II толькі дзеля ветлівасці сказаў генерал-губернатару, каб не спышаўся, даў час лашукаць пераёмнікам...

5 красавіка Мураўёў меў апошнюю сустрэчу з імператарам. Гэты раз даклад яго быў вельмі кароткі — ён прасіў узнагародзіць некаторых блізкіх яму людзей, якія дапамагалі падавіць паўстанне і наведці парадак у Заходнім краі, а таксама выказаў свае меркаванні адносна ўмацавання там рускіх уплываў.

Роўна праз два гады пасля прызначэння — 1 мая 1865 года — ён быў вызвалены ад пасады генерал-губернатара... У Найвышэйшым раскрыцце, які быў дадзены на імя генерала ад інфантэрыі графа Мураўёва Другога, падпісаным «шчыра вам удзячны Аляксандр» гаварылася:

«Граф Михаил Николаевич. Я паклікаў вас да кіравання Паўночна-Заходнімі губернямі ў цяжкі час, калі вераломнае паўстанне, якое ўспыхнула ў Царстве Польскім, распаўсюджвалася ў яго межах і паспела пахвіснуць ужо ў ім трывалыя асновы ўрада і грамадзянскага парадку...

Паўстанне падаўлена; моц урадавай улады адноўлена, грамадскі спакой устанавлены і забяспечаны шэрагам мер, прынятых з уласцівай вам нястомнай дзейнасцю, распарадчасцю, веданнем мясцовых умоў і непрыхіснай цвёрдасцю. Вы зярнулі ўвагу на ўсе галіны кіравання ў довераным вам краі. Вы здзейснілі і ўмацавалі намераную мною перабудову побыту сялянскага насельніцтва, у пераважнай большасці вернага свайму абавязку і цяпер зноў пацверджанага глыбокага ўсведамлення старажытнага і непарыўнага адзінства Заходняга краю з Расіяй. Вы паклапаціліся пра палітычнае побыту праваслаўнага духавенства, пра ўзнаўленне ў народнай памяці векавых святынь праваслаўя, садзейнічалі ўладкаванню і ўпрыгожванню праваслаўных храмаў і, разам з палітычным калекцыямі народных вучылішчаў, палажылі пачатак перабудовы іх у духу праваслаўя і рускай народнасці...»

Ад'язджаючы з Вільні Мураўёў пакінуў там надзейных наследнікаў чарнасоценцаў-русфікатараў, якія прадаўжалі пачатую ім справу. Вось што пісаў адзін з іх:

«Михаил Николаевич Муравьев создал, ввел в действие эту систему; так она и должна оставаться навсегда. Боже, сохрани, если ее поколеблют. В нынешнее царствование мы увидели желанный результат — конец Кавказской войны. На Кавказе происходила борьба грудью с русским штыком и покончена русским штыком. Здесь своего рода Кавказ: нравственная, неоконченная борьба русских начал против враждебных политических и религиозных обществ. Бог даст, увидим при нашем государе конец и этой страшной и продолжительной нашей борьбы с интригами иезуитского лжехристианства, ксендзов и шляхты... Кроме школ, нам нужны книги... Книги по содержанию своему должны служить той цели, которую мы здесь преследуем, именно распространению православно-христианского учения и возбуждению в народе сознания, что он — русский». (Документы і матэрыялы..., т. 2, стар. 582). Словам, як пісаў сам М. М. Мураўёў у адной з сваіх

запісак цару: «Надобно всем и постоянно разъяснять, что край Северо-Западный всегда был и есть русский». (Там жа, стар. 584).

ПРА МУРАЎЕВА ўспомнілі ў царскім доме пасля таго, як 4 красавіка 1866 года ўдзельнік рускага рэвалюцыйнага руху Дзмітрый Каракозаў ля варот Летняга саду ў Пецяярбурзе страляў у імператара Аляксандра II. Тады Мураўёва зноў адшукалі і тэрмінова прызначылі старшынёй Вярхоўнай камісіі па разгляду гэтай справы. З якім энтузіязмам ён за яе ўзяўся! «Я шчаслівы, што застаўся гасударом на чале такой установы, якая павінна служыць выкрыццю злоснай задумы злачынца, — заявіў ён 10 красавіка 1866 г. на абедзе, наладжаным у зале пацяярбургскага дваранскага сходу. — Я хутчэй лягу ў магілу, як пакаіну нераскрытым гэтае злачынства, — злачынства не аднаго чалавека, але многіх, што дзейнічалі разам». Як піша той жа А. Масалоў, Мураўёў некалькі месяцаў ні ўдзень ні ўночы не меў спачыну, амаль не спаў — пісаў запіскі і пісьмы імператару, міністрам, іншым уплывовым асобам, у якіх імкнуўся даказаць, што вальнадумства і непакорнасць пусцілі ў Расію глыбокія карані і трэба прымаць рашучыя і неадкладныя захады, каб усё гэта спыніць. Менавіта ў тыя дні самымі рэакцыйнымі сіламі тагачаснага рускага грамадства яму было наладжана некалькі ўрачыстых абед і вечароў, на адным з якіх М. А. Няжрасаў, жадаючы выратаваць ад разгрому часопіс «Современник», рэдактарам якога ён быў, прачытаў напісаны ў гонар Мураўёва-Вешальніка свой верш, які заканчваўся словамі: «виновных не щадя». Той верш М. А. Няжрасаў адразу ж знішчыў, ніколі і нідзе яго не друкаваў, а сам факт чытання верша застаўся для паэта назаўсёды прадметам пакутлівых успамінаў і пакаяння.

Мураўёў спынаўся закончыць даручаную яму справу, каб на фактах даказаць усё тое, што выкладаў у сваіх запісках і пісьмах, спрабаваў злучыць у адно — паўстанне ў Заходнім краі і рускія рэвалюцыйныя гурты, удзельнікам аднаго з якіх быў Д. Каракозаў... Але завяршыць апошнюю сваю крываваую справу не паспеў — 31 жніўня раніцою яго знайшлі ў пасцелі мёртвага...

А. І. Герцэн у своеасаблівым некралогу «Вселенная Мураўёў» з гэтага выпадку пісаў:

«За чатыры дні да пакарання смерцю Каракозава, у вясковай глушчы, цёмнай ноччу, без сведак, без слоў пакаяння, без блізкіх і папоў, без слёз і дапамогі, задыхнуўся вампір, як бы адваліўся ад грудзей Расіі. Якія вобразы палохалі яго нямую агонію, ад каго ўцякаў ён, паміраючы без голасу, ці не прыходзіла «чорная жанчына», тая, якая ўяўлялася князю Гарчарову... ці не ішоў цэлы строй маладых герояў з вяроўкай на шыі?.. Ні гасудар, ні грамадства не змяноць плямы, якую ім пакінуў памёрлы кат. Імя Мураўёва застаецца выпаленым на царскім плячы, як імя Аракчэва на плячы Аляксандра I. Розніца ў тым, што Аракчэва ненавідзела мінулае Расія, а Мураўёва ненавідзела на руках сучасная. Розніца ў тым, што Аляксандр I любіў Аракчэва і ведаў яго сумленнасць, а Аляксандр II цярэць не мог Мураўёва і ведаў яго карыслівасць. Розніца ў тым, што Аляксандр I вылучыў Аракчэва бязмоўнай імперыяй, а Мураўёва вылучыла рэакцыя (як нам асабіста хваліўся адзін з яе прадстаўнікоў) бязмоўнаму гасудару».

Пахавалі Мураўёва ў Пецяярбурзе на могілках Аляксандра-Неўскай лаўры. На яго магіле была збудавана капліца — дакладная копія той, якая была збудавана ў Вільні ў памяць рускіх воінаў, тых, каго пасылаў ён на падаўленне паўстання 1863 года, толькі меншага памеру... Правесці ў апошнюю дарогу «выратавальніка» Айчыны «пожаловал» сам імператар Аляксандр II...

А яшчэ праз некаторы час — 1 сакавіка 1881 года збыліся і прарочыя словы А. І. Герцэна, які, як ужо гаварылася, папярэдзваў: «Усе брыльянты імператарскай кароны і ўвес алей памазанія не выратуюць лоб чалавека, які адшукаў дзесьці закінутага людаеда, каб яго паслаць на «умиротворение» няшчаснага краю...»

Сын гэтага «няшчаснага краю», ураджэнец маёнтка Басін, што на Бабруйшчыне, рэвалюцыйнер Ігнат Грынявіцкі кінуў бомбу ў Аляксандра II, — ён быў забіты імператар і смяротна паранены сам выканаўца гэтага ўсенароднага прысуду...

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

І ГУЧАЛІ ПЕСНІ...

Васіля Ягоравіча Зінкевіча добра ведае грамадскасць як аднаго са старэйшых выкладчыкаў Маладзечанскага музычнага вучылішча. У свой час ён закончыў кансерваторыю як музыказнавец-тэарэтык. Ваіна, удзельнікам якой Васіль Ягоравіч быў у партызанскім злучэнні на Віцебшчыне, не дала яму магчымасці скончыць яшчэ і аддзяленне кампазіцыі. Але гэта не замінае душэўнаму прызначэнню В. Зінкевіча, і ўсё жыццё піша ён песні.

Нядаўна Маладзечанскае музычнае вучылішча наладзіла аўтарскі канцэрт самадзейнага кампазітара ў гонар ягонага 75-годдзя. Удзельнічалі ў канцэрце хор вучылішча, хор дзіцячай музычнай школы пры вучылішчы, хор ветэранаў ваіны і працы Маладзечна, салісты, выкладчыкі вучылішча. У зале былі прадстаўнікі кіраўніцтва горада, госці з Мінска, педагогі і студэнты музычнага вучылішча.

Праграму канцэрта склалі песні В. Зінкевіча, у тым ліку і новыя, на вершы беларускіх паэтаў: Н. Гілевіча, Р. Барадзіна, Г. Бураўкіна, А. Вярцінскага. Салістамі выступалі ўдзельнікі хору ветэранаў ваіны і працы В. Глянцава, А. Бабёр, Л. Грынеўская і выкладчыкі вучылішча В. Валгін, Г. Баян-Ключнікава, Г. Юрэвіч. У заключэнне гэты ж хор пад кіраўніцтвам Н. Зінкевіча выканаў дзве песні: «Маладзечна» на словы самога

Выступае В. ЗІНКЕВІЧ.

В. Зінкевіча, які, дарэчы, — нярэдка складае песні на ўласныя тэксты (песня адзначана прэміяй на конкурсе да 600-годдзя горада), і «Край мой беларускі, край» на вершы Н. Гілевіча.

Пасля канцэрта выступілі з прывітаннем госці — беларускія пісьменнікі Янка Брыль і Ніл Гілевіч. «Я вельмі рады, што паслухаў гэты незвычайны канцэрт», — зазначыў, у прыватнасці, Я. Брыль. А Н. Гілевіч, на чые словы складзена вялікая колькасць песень В. Зінкевіча, сказаў: «Край мой, беларускі, край» вельмі мяне ўзрушыла, усхвалявала. Мне вядома, што на гэты тэкст напісана шмат песень, рознымі аўтарамі, але вось песня Васіля Зінкевіча найбольш прыпала да душы...»

Юбіляр шчыра падзякаваў усім сябрам і калегам, якія наладзілі гэты першы ў ягоным жыцці аўтарскі канцэрт.

М. ЕРМАЛОВІЧ,
член Саюза пісьменнікаў БССР,
г. Маладзечна.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніцы Ніне Галіноўскай з прычыны напаткаўшага яе гора — смерці бацькі.

Саюз пісьменнікаў выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Віктару Супрунчуку з прычыны напаткаўшага яго вялікага гора — смерці бацькі.

Калектыў рэдакцыі часопіса «Полымя» выказвае спачуванне супрацоўніку часопіса, пісьменніку Супрунчуку Віктару Пятровічу з прычыны напаткаўшага яго вялікага гора — смерці бацькі.

Сын селянина-гаротніка Рыгор Дарафеевіч Гаўрылаў не мог паступіць у школу, чытаць і пісаць навучыўся самастойна. У арміі (забралі яго ў 1914-м), спраўна выконваючы абавязкі штабнага пісара, цікаўны і разважлівы салдат Гаўрылаў не толькі паглыбіў агульную пісьменнасць. Зблізіўшыся з рэвалюцыйна настроенымі асабістымі, Рыгор атрымаў урокі палітычныя — па бальшавіцкіх газетах і лістоўках, у гутарках з самімі бальшавікамі. Пасля грамадзянскай вайны дэмабілізаваны чырвонаарміец

гаспадаркі. — Не ўпісаны дзве пазмы: «Надзя Камоска» і «Дружба падарунак» — самыя першыя мае пазмы. Другая падборка — вершы 1936 года, важнага для Гаўрылава тым, што ён зрабіў нанчатковы выбар — паступіў на літаратурны факультэт Гомельскага педінстытута. Усяго ў шчытку — шэсцьдзят дзевяць першаў.

Калі яны пісаліся, Леаніду было 17—18 гадоў. «Выгляд — зграбны, вясковы бландзін пераносіць у праг у акуллары». — малюе ён свой партрэт. Вядома ж, юнаму паэту-студэнту не

снага перыяду — на жаль! — не дайшлі да нас. Леанід Гаўрылавіч часта пасылаў сардэчныя і прычотныя лісты ў Сяню Віцебскай вобласці жонцы Кацярыне Лаўрэануе Горнак, падрабязна расказваў пра чырвонаармейскія будні. Сяня гэтыя лісты маглі б многае паведаць пра малавядомы перадваенны перыяд жыцця і творчасці паэта. Але... калісьці лісты ў Кацярыны Лаўрэануе папрасіў адзін віцебскі журналіст, затым перадаў іх паэту Анатолю Сербантовічу. Пасля смерці Сербантовіча слэды лістаў згубіліся. Дзе яны? Пытаюся аб гэтым з надзеяй, што хто-небудзь адгуннецца, дапаможа знайсці іх.

«Я ВОРАГА ПЕРШЫ СПАТКАЮ Ў БАЮ...»

закончў педагогічны курс у Чачэрску, працаваў настаўнікам пачатковай школы ў сваёй вёсцы Бердаж. Жонка Рыгора Дарафеевіча — Пелагея Іванаўна — таксама лічылася пісьменнай сярод вясноўцаў, умела чытаць, а пісала з цяжкасцю. Стрыечны брат Мікалай Новікаў, які выкладаў рускую мову і літаратуру ў Чачэрскай школе, адкрыў Пелагеі свет Пушкіна, Лермантава, Гоголя, Тургенева... Асабліва ёй спадабаліся творы Леаніда Андрэева. І калі 2 лютага 1918 года ў Гаўрылавых з'явіўся першынец, па жаданні Пелагеі Іванаўны яго назвалі Леанідам — у гонар славацкага чэкі.

хапала жыццёвага воліты, назіранняў і гуманітарных ведаў. Гэта адбывалася на некаторых яго творах. У вершы «Паэту» ён шчыра прызнаецца:

нічаў у пачатковых класах у вёсцы Мегаўль на Бабруйшчыне. Здаўшы экзамены экстрэмам за сярэдняю школу, у 1935-м паступіў у інстытут народнай гаспадаркі. Потым, як ужо гаварылася, выбраў педінстытут. Вучыўся на апошнім курсе і выкладаў беларускую мову і літаратуру ў Лучынаўскай сярэдняй школе пад Слуцкам. Пасля выпуску з інстытута, у жніўні 1940 года, Леанід Гаўрылаў — воін Чырвонай Арміі.

Зімовымі вечарамі мы ўдаюваліся на лэчы і мама расказвала народныя казкі. Да іх дадалася штосьці сваё. Цінава, яна расказвала і кніжныя гісторыі, — успамінае Валянціна Рыгораўна Бухаўцава, сястра паэта Леаніда Гаўрылава. — А калі Леаніда ўжо мог чытаць, яго, бывала, не адарвалі ад кнігі. Здабываў кнігі дзе толькі мог, іх тады было мала. У шостым класе пачаў пісаць вершы. Толькі быў вельмі сціплы, сарамлівы і нікому не паказваў іх.

Рядкі мае шодны водрыскі першаў, Зялёнай маеі пазычанай вясня паэтычнай вясня

Па дакументах Галоўнага ўпраўлення кадраў Міністэрства абароны СССР мне стала вядома: сяржант Гаўры-

Мікалай Ткачоў (злева) і Леанід Гаўрылаў у рэдакцыі дывізіяльнай газеты. Чэрвень 1941 г.

Пелагея Іванаўна выдзеляла Леаніду кніжачку. Туды ён складваў любімыя кнігі, аркушы і шчыткі са сваімі вершамі, лісты сяброў. Амаль усё згубілася б у ваенным ліхалецці, калі б не маці, якая за калючым драгам фашысцкага лагера зберагала каля сэрца аркушы, саргэты дыханнем сына, напоўненыя яго голасам, радасцю і натхненнем.

24 студзеня 1940 года ў Доме пісьменніка ў Мінску адбыўся творчы вечар маладых літаратараў. Трымаў там экзамен і Леанід Гаўрылаў. У справаздачы, надрукаванай у шостым нумары «Літаратуры і мастацтва» гаворыцца: «Прыемнае уражанне паікнулі ў прысутных вершы паэта Л. Гаўрылава. Вершы яго напісаны шчыра, на зладзённы тэмы. Малады паэт з густам адлюстроўвае беларускі пейзаж...» Няпроста было ўдасціцца такога водгуну, бо творчасць маладых сабратаў па яму абмяркоўвалі З. Бядуля, П. Броўка, А. Куляшоў, К. Крапіва, іншыя вядомыя пісьменнікі, паэты і крытыкі.

Многія чытачы да таго часу пазнаеміліся з «пазіяй Гаўрылава па публікацыях у часопісе «Поляны рэвалюцыі» (№№ 4, 7 і 8 за 1939 год) яго вершаў «Запахнуць ночку духаватай траві...», «Радасць», «У насавіцу», «Цішыня», «Літаратура і мастацтва» (11.08.39 г.) надрукавала адзін з лепшых вершаў Гаўрылава «Арлёнак». Пералічаныя творы паэта занялі дастойнае месца ў пасмяротнай кнізе «Вернасць» (1961 г.), зборніку «Мы іх не забудзем» (1949 г.), «Крывё сэрца» (1967 г.) і «Кровью сердца» (1985 г.). Валянціна Рыгораўна, якая выбрала прафесію настаўніца па прыкладу Леаніда, старэйшага на тры гады, сіла яго біяграфічную даведку.

Гэтыя рукапісы — два шчыткі «ў клетку» з вершамі Леаніда Гаўрылава і часткай яго дзённіка — пасля смерці маці захоўваліся ў сям'і Валянціны Рыгораўны. А тры гады назад сталі рэліквіяй музея славы беларускіх пісьменнікаў, якія загінулі за Радзіму ў гады Вялікай Айчыннай. «Да штыка прыраўнялі пяро» — так называецца гэты цудоўны музей, створаны ў мінскай 150-й сярэдняй школе вялікай стараннасцю зямлячкі Леаніда Гаўрылава — настаўніцы беларускай мовы і літаратуры Дзіяны Рыгораўны Гальпер і яе памочніцаў — юных следкапытаў.

Многія чытачы да таго часу пазнаеміліся з «пазіяй Гаўрылава па публікацыях у часопісе «Поляны рэвалюцыі» (№№ 4, 7 і 8 за 1939 год) яго вершаў «Запахнуць ночку духаватай траві...», «Радасць», «У насавіцу», «Цішыня», «Літаратура і мастацтва» (11.08.39 г.) надрукавала адзін з лепшых вершаў Гаўрылава «Арлёнак». Пералічаныя творы паэта занялі дастойнае месца ў пасмяротнай кнізе «Вернасць» (1961 г.), зборніку «Мы іх не забудзем» (1949 г.), «Крывё сэрца» (1967 г.) і «Кровью сердца» (1985 г.). Валянціна Рыгораўна, якая выбрала прафесію настаўніца па прыкладу Леаніда, старэйшага на тры гады, сіла яго біяграфічную даведку.

лаў служыў у 47-м танкавым палку 29-й матарызаванай дывізіі Заходняй асобай ваеннай акругі. Там сустрэўся і пасябраваў з пісьменнікам Мікалаем Ткачоўм, які служыў інструктарам-літаратарам газеты 29-й дывізіі. У адным з лістаў дадому Гаўрылаў паведамаў, што байцы спяваюць у страі напісаны ім марш танкістаў, у другім — аб сваім вершаваным выступленні на палкавым камсамольскім сходзе. Пісаў ён шмат. Вершы армей-

«Закон пры умове...» «Круглы стол», прысвечаны абмеркаванню праекта Закона аб мовах.

26 студзеня. 19.25

«НА ПРЫНЕМАНСКИХ ПРАСТОРАХ» Літаратурна-мастацкі часопіс.

Першы сюжэт падрыхтаваны з нагоды 205-годдзя з дня нараджэння гісторыка Тэадора Нарбута. Другі — прысвечаны творчасці гродзенскага мастака У. Качана.

Адбудзецца таксама знаёмства з сям'ёй Яршовых, якая жыве ў Гродне. Кожны з членаў гэтай сям'і з'яўляецца ўладальнікам своеасаблівай калекцыі рэдкіх рэчаў.

26 студзеня. 22.55

П. І. Чайкоўскі. «Шчаўкунчык».

Спектакль ДАВТа БССР.

27 студзеня. 20.10.

«РАДАВОД»

«Пераблытанка». Неверагодная каляндная гісторыя.

27 студзеня. 23.15

СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦАЦІ

Інфармацыйна-музычная праграма.

28 студзеня. 14.15

МЫ І НАША КІНАКАМЕРА

Аўтарскае кіно.

28 студзеня. 18.05 — I частка 19.25 — II частка

ТЭАТР І ЧАС

Мастацка-публіцыстычны відэаканал.

Бяруць удзел рэжысёры Л. Манаква, В. Глубокава, В. Раеўскі, М. Пінігін, А. Андросік, Б. Луцэнка, Р. Таліпаў.

28 студзеня. 19.20

ПАЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...

Вершы пра зіму.

28 студзеня. 23.30

СТУДЫЯ «РЭЯ»

Зімі сад. Музыкальная праграма.

3 22 ПА 28 СТУДЗЕНЯ

23 студзеня. 22.50

ЛІРА

24 студзеня. 21.30

«Закон пры умове...» «Круглы стол», прысвечаны абмеркаванню праекта Закона аб мовах.

26 студзеня. 19.25

«НА ПРЫНЕМАНСКИХ ПРАСТОРАХ» Літаратурна-мастацкі часопіс.

Першы сюжэт падрыхтаваны з нагоды 205-годдзя з дня нараджэння гісторыка Тэадора Нарбута. Другі — прысвечаны творчасці гродзенскага мастака У. Качана.

Адбудзецца таксама знаёмства з сям'ёй Яршовых, якая жыве ў Гродне. Кожны з членаў гэтай сям'і з'яўляецца ўладальнікам своеасаблівай калекцыі рэдкіх рэчаў.

26 студзеня. 22.55

П. І. Чайкоўскі. «Шчаўкунчык».

Спектакль ДАВТа БССР.

27 студзеня. 20.10.

«РАДАВОД»

«Пераблытанка». Неверагодная каляндная гісторыя.

27 студзеня. 23.15

СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦАЦІ

Інфармацыйна-музычная праграма.

28 студзеня. 14.15

МЫ І НАША КІНАКАМЕРА

Аўтарскае кіно.

28 студзеня. 18.05 — I частка 19.25 — II частка

ТЭАТР І ЧАС

Мастацка-публіцыстычны відэаканал.

Бяруць удзел рэжысёры Л. Манаква, В. Глубокава, В. Раеўскі, М. Пінігін, А. Андросік, Б. Луцэнка, Р. Таліпаў.

28 студзеня. 19.20

ПАЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...

Вершы пра зіму.

28 студзеня. 23.30

СТУДЫЯ «РЭЯ»

Зімі сад. Музыкальная праграма.

У «КНИГАРНИ ПИСЬМЕННИКА»

- АСЦІЮКІ ЗА КАУНЯПРОМ. Сатыра, гумар. Укладанне А. Вольскага. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 40 к.
- БЕЛАРУСКИЯ ЗАГАДКІ. Укладанне Я. Саламевіча. Мн., «Юнацтва», 1989. — 10 к.
- А. КАЛЯДА. Выразнае чытанне. Вучэбны дапаможнік. Мн., «Вышэйшая школа», 1989. — 80 к.
- Л. КАСТЭНКА. Лірыка. Маруся Чурай. Гістарычны раман у вершах. Перанлад В. Коўтуна і Н. Мацяш. Прадмова Т. Каламіец. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 2 р.
- Я. КУПАЛА. Пазмы. Драматычныя творы. Укладанне А. Сляпцовай. Пасляслоўе В. Каваленкі. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 2 р. 50 к.
- Л. ЛЕВАНОВІЧ. Паводка сярод зімы. Раман, апавяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 1 р. 80 к.
- П. МАКАЛЬ. Я гатую абад. Мн., «Юнацтва», 1989. — 15 к.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛИТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
AT 10129 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела лістаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотайлюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, нарэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылкі на «ЛіМ» Рэдакцыя рэдакцыі не вяртае і не рэагуе.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ**.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНOK, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОВ**.